

Національна академія наук України
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього»

На правах рукопису
УДК 332.122.5:332.021

Тибінка Ірина Ярославівна

**РЕГУЛЮВАННЯ ВНУТРІШНЬОРЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ВЛАДИ В УКРАЇНІ**

**Дисертація на
здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

**Спеціальність: 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і
регіональна економіка**

**Науковий керівник:
доктор економічних наук,
професор Шульц С. Л.**

Львів - 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОРЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ.....	12
1.1. Внутрішньорегіональна диференціація: соціально-економічна сутність та види.....	12
1.2. Методологічні основи дослідження внутрішньорегіональної диференціації.....	25
1.3. Підходи до регулювання внутрішньорегіональної соціально- економічної диференціації в умовах децентралізації влади.....	40
Висновки до першого розділу.....	56
Розділ 2. АНАЛІЗ ВНУТРІШНЬОРЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ (на прикладі Львівської області).....	61
2.1. Оцінка внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації на рівні районів Львівської області.....	61
2.2. Аналіз центрально-периферійних відмінностей соціально- економічного розвитку Львівської області.....	76
2.3. Внутрішньорегіональні асиметрії бюджетного забезпечення соціально- економічного розвитку територій Львівської області.....	89
Висновки до другого розділу.....	108
Розділ 3. ПРІОРИТЕТИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ВНУТРІШНЬОРЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ В УМОВАХ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	112
3.1. Концепція регулювання внутрішньорегіональної соціально- економічної диференціації.....	112

3.2. Фінансово-бюджетні інструменти регулювання внутрішньорегіональної диференціації та їх дієвість в умовах реформи місцевого самоврядування.....	128
3.3. Напрямки вдосконалення інструментів стимулювання економічного розвитку територій контексті регулювання внутрішньорегіональної диференціації.....	147
Висновки до третього розділу.....	166
ВИСНОВКИ.....	170
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	174
ДОДАТКИ.....	194

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний етап соціально-економічного розвитку України характеризується наявністю просторових деформацій на регіональному та внутрішньорегіональному рівнях. Однак, якщо проблема асиметричності регіональних трендів розвитку широко висвітлюється, а на її подолання спрямовані механізми державної регіональної політики, то питання внутрішньорегіональних соціально-економічних диспропорцій залишається недостатньо дослідженим. Водночас саме на внутрішньорегіональному рівні диференціація за низкою показників економічного і соціального розвитку адміністративно-територіальних утворень значно перевищує міжрегіональні значення. Така ситуація обумовлює існування розірваності і фрагментарності соціально-економічного простору регіонів, розширення ареалів депресивності, що пов'язано з концентруванням фінансових ресурсів у центрах розвитку регіонів (зокрема великих містах), посилення розриву між міськими та сільськими територіями, поглиблення проблем територіальної розбалансованості на внутрішньорегіональному рівні.

Зазначені проблеми особливо загострюються в контексті реалізації реформи місцевого самоврядування та адміністративно-фінансової децентралізації, основним принципом яких є розвиток територіальних громад за рахунок ефективного використання ендогенного економічного потенціалу. Ризиком такого підходу є поглиблення диференціації за рівнем фінансової спроможності і, відповідно, економічним потенціалом територіальних громад в межах регіону. Подолання окреслених загроз вимагає посилення ролі інструментів регулювання територіального розвитку, які реалізуються на внутрішньорегіональному рівні.

Проблематиці просторової диференціації та асиметричності соціально-економічного розвитку територіально-структурних одиниць регіонів приділено значну увагу як у теоретичних, так і в прикладних дослідженнях. Серед науковців, які досягли вагомих результатів у розробці механізмів

регулювання територіальних диспропорцій. слід назвати: Р. Барро, Х Сала-і-Мартіна, К. Ерроу, Дж. Р. Хікса, Г. Мюрдаля, Р. Солоу, П. Бубенка, З. Варналія, З. Герасимчук, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, В. Захарченка, Б. Кваснюка, Т. Клебанову, В.Кравціва, В. Керецмана, Б. Лавровського, Н. Мікулу, Я. Олійника, В. Симоненка, О. Іодчина, М. Кизима, О. Раєвнєву, І. Сторонянську, В. Чужикова, Є. Шильцина, С. Шульц, І. Яскала. Водночас низка проблем теоретичного і методологічного характеру, пов'язаних із оцінюванням внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку, вироблення нових підходів до стимулювання економічної активності територіальних громад та ефективного використання власного потенціалу у різних сферах діяльності, потребують подальшого вивчення.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось в рамках науково-дослідних тем ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України», зокрема: "Модернізація промислового потенціалу Карпатського регіону" (номер державної реєстрації (0111U000711), у якій автором проаналізовано проблеми соціально-економічної диференціації районів та міст Карпатського регіону; "Формування та реалізація регіональної структурної політики в умовах модернізації національної економіки" (номер державної реєстрації 0113U000108), де автором здійснено аналіз проблем економічного розвитку окремих територіальних громад і регіонів та означено шляхи підвищення ефективності використання їх економічного потенціалу; "Механізми реалізації регіональної політики в умовах децентралізації влади в Україні" (номер державної реєстрації 0116U004035), в рамках якої обґрунтовано напрями підвищення ефективності регіональної політики в умовах децентралізації влади.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад і розробка науково-практичних рекомендацій

щодо регулювання процесів внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку в умовах децентралізації влади.

Для досягнення мети в дисертаційній роботі поставлено такі завдання:

- розглянути теоретичні підходи до дослідження процесів внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації та їх регулювання, з'ясувати сутнісні характеристики та типи внутрішньорегіональної диференціації;

- розробити методичний підхід до оцінювання динаміки та тенденцій процесів внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць регіону;

- здійснити аналіз внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації на рівні районів та міст Львівської області, виявити особливості центрально-периферійних відмінностей в регіоні;

- оцінити внутрішньорегіональні асиметрії бюджетного забезпечення соціально-економічного розвитку територій Львівської області в контексті реалізації реформи місцевого самоврядування;

- розробити концептуальні засади регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації в контексті викликів і загроз сучасних реформ;

- проаналізувати фінансово-бюджетні інструменти регулювання внутрішньорегіональної диференціації щодо їх дієвості в умовах децентралізації влади;

- запропонувати напрями вдосконалення інструментів стимулювання економічного розвитку територій контексті регулювання внутрішньорегіональної диференціації.

Об'єктом дослідження є процеси внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку в Україні.

Методи дослідження. Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, законодавчі та нормативні акти України. Дослідження базувалося на використанні системного підходу до вивчення економічних явищ, зокрема на фундаментальних положеннях регіональної економіки, методології економічного аналізу, прийняття управлінських рішень. Під час роботи над дисертацією використовувалася сукупність загальнонаукових і спеціальних методів пізнання: логічного узагальнення, аналізу, порівняння і синтезу (для визначення сутності, змісту, еволюції теоретичних підходів до регулювання процесів внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку – пп. 1.1, 1.2, 3.2, 3.3); структурного, факторного, кореляційного, аналізу, метод декомпозиції (для виявлення тенденцій, внутрішніх та зовнішніх чинників процесів внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку – пп. 1.3, 2.1, 2.2, 2.3); теоретичного моделювання (для розробки моделей розвитку територіальних громад в умовах реалізації реформи місцевого самоврядування – п. 3.2); графічні та матричні методи (для наочного представлення теоретичних, аналітичних і рекомендаційних положень дисертаційного дослідження).

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти України, офіційна інформація Державної служби статистики України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва і житлово-комунального господарства України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, дані мережі Internet, монографічні та періодичні видання, власні аналітичні розрахунки тощо.

Наукова новизна одержаних результатів проведеного дослідження полягає у розвитку теоретичних положень та розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо регулювання процесів внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку в умовах реалізації реформи адміністративно-фінансової децентралізації. Під час дослідження отримані такі найбільш суттєві результати:

вперше:

- запропоновано концепцію регулювання процесів внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку, згідно з якою стратегічними орієнтирами політики зменшення територіальних диспропорцій є: налагодження мережових взаємодій між менш економічно розвинутими територіями та полюсами росту; забезпечення інтегрованості соціально-економічного простору регіону; стимулювання ефективного використання економічного потенціалу територіальних громад; підвищення конкурентоспроможності територіальних громад та регіону загалом. Запропонована концепція покликана нівелювати ризики посилення асиметрій територіальних громад за рівнем їх економічної спроможності.

удосконалено:

- систему критеріїв класифікації внутрішньорегіональної диференціації, які, на відміну від існуючих, враховують її результуючий вплив на соціально-економічний розвиток територій регіону та чинники, що її зумовлюють. Це дозволило обґрунтувати напрями регулювання процесів соціально-економічної диференціації на внутрішньорегіональному рівні;

- методичний підхід до оцінювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації, який, на відміну від застосовуваних раніше, передбачає встановлення центрально-периферійних характеристик регіону та оцінювання рівня асиметричності його територіально-структурних одиниць. Такий підхід дозволив виявити загрози та ризики посилення асиметрій в економічному, соціальному та фінансовому аспектах внутрішньорегіонального розвитку;

- систематизацію інструментів регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації у відповідності до сфер застосування, зокрема: інституційні, фінансово-бюджетні, організаційно-територіальні та організаційно-комунікаційні інструменти.

Комплексне використання зазначених інструментів сприятиме підвищенню ефективності регулюючого впливу та узгодженості управлінських рішень задля нівелювання надмірної асиметрії внутрішньорегіонального розвитку;

отримали подальший розвиток:

- методичні засади розподілу коштів Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) між регіонами шляхом ведення у якості критерію індексу регіонального людського розвитку на противагу існуючому розподілу за чисельністю населення регіону, що дозволить спрямовувати кошти Фонду на інвестиційно-інноваційний розвиток тих регіонів, які характеризуються нижчим рівнем розвитку та якістю життя населення;

- методичні підходи до оптимізації розподілу освітньої субвенції відповідно до рівня розвитку та фінансової спроможності адміністративно-територіальних утворень на основі коефіцієнта спроможності бюджету щодо утримання закладів освіти, що дозволить знизити рівень диференціації територіальних громад за рівнем фінансової забезпеченості закладів освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці рекомендацій щодо аналізу, оцінювання та регулювання процесів внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку в умовах реалізації реформи децентралізації влади.

Пропозиції щодо розробки методики оцінки результативності та ефективності реалізації економічної політики в умовах реалізації реформи місцевого самоврядування та бюджетної децентралізації розглянуті та прийняті для практичного використання Міністерством економічного розвитку і торгівлі України (довідка №2-31-20 від 10.10.2016 р.). Результати проведених досліджень використані Пустомитівською районною державною адміністрацією при формуванні Перспективного плану об'єднання територіальних громад (довідка №04/81-2864 від 3.11.2016р.), де автором на основі аналізу тенденцій соціально-економічного розвитку адміністративного району та окремих територіальних громад розроблено пропозиції щодо

інструментів стимулювання економічного розвитку територій в контексті реалізації реформи децентралізації влади, а також Чишківською сільською радою (довідка №501 від 3.11.2016р.) при підготовці проектів для участі в обласному конкурсі мікропроектів місцевого розвитку Львівської обласної державної адміністрації.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом завершеного наукового дослідження. Теоретичні обґрунтування, практичні розробки, висновки та рекомендації, які містяться в роботі, одержані автором самостійно на основі аналізу та узагальнення теоретичного і практичного матеріалу. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційному дослідженні використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистих напрацювань автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертації розглянуто на міжнародних та всеукраїнських конференціях, семінарах та круглих столах, серед яких: Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України (м. Львів, 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток національної економіки: теорія і практика» (м. Івано-Франківськ, 2015р.); Міжнародна науково-практична конференція «Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи» (м. Одеса, 2015 р.); VII Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України» (м. Львів, 2016 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Реформування економіки України: стан та перспективи» (Київ, 2014 р.); Всеукраїнський семінар молодих вчених та студентів «Участь України у глобальних процесах» (м. Сімферополь, 2011 р.); круглий стіл «Пріоритети, механізми та інструменти соціально-економічного розвитку периферійних та сільських територій західних регіонів України» (м. Львів, 2013 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 12 наукових праць загальним обсягом 5,82 д.а. (в тому числі особисто автору належить 4,75 д.а.) Із вказаних робіт 8 статей опубліковано у наукових фахових виданнях загальним обсягом 4,26 д.а., 4 статті у виданнях України, включених до міжнародних науково-метричних баз та 4 тези доповідей.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи складає 203 сторінки. Основний текст дисертації викладено на 173 сторінках. Робота містить 14 таблиць, 30 рисунків, список використаних джерел із 175 найменувань, 11 сторінок додатків.

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОРЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ

1.1. Внутрішньорегіональна диференціація: соціально-економічна сутність та види

Сучасні умови розвитку країни призводять до посилення внутрішньорегіональної диференціації, що негативно позначається як на ефективності функціонування регіональної економіки, так і на соціальному благополуччі населення. Така тенденція пояснюється безліччю причинами, домінуючими серед яких є: значне ослаблення регулюючої ролі держави, неоднакова адаптованість до ринку регіонів з різною структурою економіки. Посилення внутрішньорегіональної диференціації стало просторовим відображенням зростаючої економічної (за формами власності та секторами економіки) і соціальної (за групами населення) диференціації.

Питання сутності внутрішньорегіональної диференціації та становлення самодостатніх територіальних громад і стратегія їх економічного саморозвитку, виходячи з нової парадигми місцевого економічного розвитку в умовах децентралізації влади, є вкрай важливими та затребуваними сьогоденням, оскільки потрібно обґрунтувати формування незалежних економічних систем на рівні територіальних громад, що мають використовувати свої трудові, матеріальні, соціальні та організаційні ресурси.

У сучасній науці представлені підходи до визначення економічної сутності поняття «диференціація» поділяються на виділення таких понять як: «регіональна диференціація», «міжрегіональна диференціація», «соціальна диференціація», «економічна диференціація», «соціально-економічна диференціація», «територіальна диференціація». На наш погляд, це поняття

варто розглядати як процес соціально-економічного розвитку певних територіальних суспільних систем.

І. В. Лексін [64] та С.А. Полтавський [92] вважають, що диференціація присутня у розвитку регіонального простору, що проявляється як негативна тенденція з порушення внутрішнього простору території. А. Г. Гранберг [31] стверджує, що диференціація це міжрегіональні відмінності соціального та економічного розвитку регіону. На його думку, ці відмінності можна побачити в рівні соціально-економічної активності населення та їх якості життя. Натомість В.Н. Василенко [17, с. 8] вбачає, що диференціація є порушенням рівноваги розвитку, що передбачає потребу у визначенні природи певних змін. Тобто процес розділення єдиного економічного простору на окремі групи і є суттю диференціації. На основі наведених підходів вважаємо, що необхідно визначити параметри соціально-економічних перетворень, які показують тенденції розвитку регіону, що, своєю чергою, дасть змогу оцінити процеси змін регіонального простору. Татульян Н. Е. [124] під диференціацією розуміє процес зміни особливостей економічної системи, який створює передумови для розвитку територіального устрою. Досліджуючи суть диференціації, Кулик А.В. [58] розглядає її як послідовне збільшення міжрегіональних соціально-економічних відмінностей, що призводить до ускладнення територіальної структури регіону. Такої ж думки дотримується і Лексін І. В., розширивши визначення диференціації такими ознаками: диспропорція, нерівномірність і незбалансованість економічної системи. За таким підходом, результатом змін територіальної суспільної системи є дисбаланс соціально-економічного розвитку регіону.

Так, згідно з підходом засновника української школи досліджень регіонального розвитку М.І. Долішнього [34] та О.В. Дьякової [36], поняття «територіальна диференціація» є процесом розподілу регіонального простору на певні групи на основі показників, що відображають зміни соціально-економічного розвитку територіальних систем.

У своїх дослідженнях С.В. Баранов [6] і А.Д. Ревенко [110] розширюють поняття диференціації до міжрегіональної, яка є ознакою складної територіальної суспільної системи.

Інші науковці акцентують увагу на соціальній диференціації. Так, Д.Н. Воробйова [26] визначає суть поняття «соціальна диференціація» як таку, що передбачає оцінку аномалій показників соціального розвитку від визначених норм, при цьому беручи до уваги ті показники, які відображають рівень економічного розвитку регіону. Натомість Етінгоф Є.В. [152] вважає, що краще визначати її як процес, який показує зміну соціальної системи, у результаті чого відбувається поділ соціальної структури. Своєю чергою, В.В. Радаєв [108] доводить, що слід оцінювати характеристики соціальної диференціації регіону згідно з критеріями, що показують демографічні, економічні та соціальні особливості розвитку територіальної системи. Визначаючи соціальну диференціацію як природний стан суспільства, Ахтаямова Г. Р. [3] звертає увагу на її значення під час поділу суспільства на складові частини.

Необхідність розгляду сутності поняття «економічна диференціація» у своїй праці обґрунтовують Б.Я. Гершкович [28, 29] та О. Н. Дорошенко [35] та визначають її як категорію, що відображає зміни в економічному просторі, особливості яких обумовлюють глибину міжрегіональних відмінностей за якістю життя і рівнем економічного розвитку. Проте ми вважаємо, що такий підхід потребує визначення чинників, які породжують руйнівні процеси у соціально-економічному розвитку регіону, що призводять до виникнення депресивних територій.

Як стимул економічного зростання, який сприяє зростанню соціальної диференціації суспільства, Етінгоф Є.В. [152] визначає економічну диференціацію. Крім того, вона характеризується розбіжностями в рівнях доходів і заробітної плати, а також непропорційністю розподілу власності. У розвиток цього підходу В. Василенко [17] обґрунтовує необхідність виділення поняття «диференціація доходів», суть якої полягає у відмінностях

рівня грошових доходів соціальних верств населення, які визначаються даними про максимальний і мінімальний рівень оплати праці. А от Воробйов Д.Н. [26] під економічною диференціацією розуміє стійкий у часі і просторі процес, що визначається даними про соціально-економічний розвиток регіону, які показують тенденції розвитку територіальної системи (регресивний або прогресивний).

Є і низка науковців, що виступають за необхідність об'єднати поняття «соціальна диференціація» та «економічна диференціація» в одне поняття «соціально-економічна диференціація», оскільки вбачають між ними великий взаємозв'язок, який полягає у соціально-економічному розвитку регіону та характеризує процеси соціальних та економічних змін цілісної територіальної системи. Так, С.Г. Муріна [77] під соціально-економічною диференціацією розуміє процес членування територіальної системи, що передбачає групування територій за рангами на основі рівня доходів та інших соціально-демографічних показників. Цей підхід дає змогу визначити слабо розвинені регіони, причини цього, а також сформулювати заходи для покращення їх соціально-економічного розвитку. Натомість Є.А. Колесніченко [54] стверджує, що соціально-економічна диференціація показує напрями розвитку території, при цьому беручи до уваги стандарти, щодо яких окреслюються відхилення показників, що відображають соціально-економічний розвиток регіону. П.Г. Ціцин [143] вважає, що це поняття зумовлене виробничими зв'язками та розподілом благ, що виявляється у відмінностях рівня соціально-економічного розвитку. Згідно з думкою Є.В. Етінгофа [152], це процес розчленування територіальних соціальних систем, який ґрунтується на статусі й економічному становищі учасників, що дає змогу з'ясувати характер розвитку регіону.

Що ж до трактування поняття «територіальна диференціація», то А.В. Целіщев [142] стверджує, що це ознака регіональної системи, яка охарактеризовує розбіжності в умовах життєдіяльності з певним шаблоном, що зумовлює обґрунтування параметрів оцінки цих змін. У підході В.Н.

Лексіна та А.Н. Швецова [64] це поняття розглядається як процес розподілу регіону, що зумовлений відмінностями у рівнях соціально-економічного розвитку та передбачає з'ясування чинників, які впливають на зміни.

Враховуючи думки вчених щодо з'ясування суті поняття «диференціація» можемо охарактеризувати особливості внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації. При цьому внутрішньорегіональну диференціацію слід розглядати як об'єктивний стан неоднорідності економічного простору регіону, що проявляється у нерівномірності соціально-економічного розвитку його структурних елементів. Об'єктивність існування диференціації окремих територій у межах регіону обумовлена самою природою господарської діяльності людини, яка зумовлює концентрацію ресурсів у межах певних територій, що може розглядатись з позитивної точки зору – як джерело підвищення конкурентоспроможності регіону загалом. Однак економіка регіону, як і будь-яка система, розвивається прогресивно під впливом фактора диференціації своїх структурних складових лише до певної межі – доки елементи регіональної соціально-економічної системи починають занадто відрізнятися у своїй організації. На цій стадії дезорганізуючі впливи (які є наслідками накопичення системних протиріч) переважають силу позитивних ефектів від додаткових зв'язків між елементами, що може спричинити розрив цих зв'язків і загальний крах організаційної форми цілого. У результаті виникає об'єктивна необхідність в удосконаленні структури системи з метою уникнення її розпаду. Тому підтримання необхідних територіальних пропорцій в економіці регіону, недопущення надмірної диференціації територій за рівнем соціально-економічного розвитку об'єктивно є одним з найважливіших завдань як регіонального управління, так і державної регіональної політики.

Неоднорідність або асиметрії в соціально-економічній системі регіону, як багатовимірній структурі, можуть проявлятися у вигляді

найрізноманітніших порушень пропорцій у розвитку окремих галузей регіонального господарства, його соціальних та економічних підсистем чи в їх межах, в результаті чого виникають перебої в ході відтворення на окремих ділянках або в регіональній економіці в цілому.

Розглядаючи явище нерівномірності розвитку економічного простору держави, регіонів, окремих територій, вчені та практики поряд з поняттям «диференціація» використовують низку інших термінів: асиметрія, диспропорція, дивергенція, розшарування, нерівність, неоднорідність тощо. Кожен з них, характеризується певними особливостями, тому зазначені терміни не можуть використовуватись як синоніми, однак усі вони дозволяють дати оцінку досліджуваному явищу внутрішньорегіональної диференціації. Виявлені особливості цих понять, їх спільні та відмінні риси наведені в додатку А.

Внутрішньорегіональна соціально-економічна диференціація є складним багатоплановим явищем, яке може проявлятися через певні особливості: соціально-економічні відмінності адміністративних утворень (районів), що входять до складу області; соціально-економічні відмінності економіко-географічних територій, що виділяються в межах регіону; соціально-економічні відмінності регіонального центру та периферійних територій.

З огляду на це, дослідження проблем внутрішньорегіональної диференціації вимагає застосування низки критеріїв до виокремлення структурних елементів регіону. Так, поряд із адміністративним підходом (відповідно до якого регіон формується із адміністративних районів) важливо розглянути і критерії виокремлення центру і периферії регіону, міських і сільських територій, прикордонних територій, визначення центрів концентрації економічного потенціалу регіону тощо.

Досліджуючи найбільш значимі диспропорції соціально-економічного простору держави, провідні вчені-регіоналісти виокремлюють наступні напрямки диференціації:

- диференціація регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку;
- диференціація регіонів за показниками рівня життя населення, зокрема за рівнем доходів;
- диспропорції між загальноекономічним зростанням та розвитком інженерної інфраструктури в центрах концентрації економічного потенціалу;
- концентрація населення в містах та депопуляція депресивних поселень, що посилює асиметрії розвитку між міськими та сільськими територіями [48, 74, 138].

Як бачимо, основні диспропорції соціально-економічного розвитку розглядаються на міжрегіональному рівні. З огляду на це, вважаємо за необхідне з'ясувати особливості та доповнити зазначений перелік видами диспропорцій, що формуються на внутрішньорегіональному рівні.

Аналіз публікацій щодо соціально-економічного розвитку українських регіонів дозволяє говорити, що особливо великий рівень диференціації внутрішньорегіонального соціально-економічного простору областей за економічними показниками. Так, за обсягом виробленої продукції на одну особу він досягає десятків разів. Обсяг інвестицій (в розрахунку на одну особу), що вкладаються в центри економічного зростання (як правило міста), в десятки разів перевищує відповідний показник в так званих периферійних територіях.

Зауважимо, що просторові диспропорції в межах регіону розглядаються з погляду економічної науки як природний і навіть бажаний результат переходу до ринкових механізмів розподілу економічних ресурсів, що обумовлює достатньо ліберальне ставлення до необхідності їх подолання. Поряд з цим, така політика призвела до нерозвиненості мережі центрів економічного зростання в регіоні, здатних формувати і передавати суміжним суб'єктам інноваційні імпульси розвитку економіки, з іншого - управляти цими процесами з використанням ринкових інститутів і механізмів, виводячи на траєкторію прискореного розвитку країни

території. Як правило, в межах області реально діючим центром економічного розвитку виступає лише місто – обласний центр. Проте сильна поляризація простору регіону і контраст у рівнях соціально-економічного розвитку його частин призводять до формування центрів і периферії. У просторовому плані ці процеси супроводжувались деградацією структури поселенської мережі, її здрібнінням, про що свідчить збільшення кількості населених пунктів з числом жителів до 300 осіб за період незалежності України.

Цей процес носить стійкий характер і пов'язаний в основному з природним спадом населення, зокрема за рахунок відтоку з сільської місцевості молоді. Периферійні території не приваблюють мігрантів з огляду на низьку економічну активність та відсутність місць прикладання праці. Водночас для міст і приміських районів характерний міграційний приплив за рахунок населення із сільських та периферійних районів. Головною причиною негативної динаміки демографічних показників, на наш погляд, є згорання в селах виробничої, а разом з нею соціальної та культурної діяльності. Об'єкти промислового виробництва все більше концентруються у великих містах, а сільськогосподарського – у передмістях. Частка районів, які приймають участь у промисловому виробництві області стійко знижується. Крім того, розрив між адміністративними районами області за обсягами промислового виробництва сягає десятків (а інколи навіть сотень) разів. Аналогічна ситуація складається в сільськогосподарському виробництві.

Вагомий вплив на внутрішньорегіональну диференціацію соціально-економічного розвитку чинять міста, які, з одного боку, виступають територіями концентрації соціально-економічного потенціалу території і, відповідно, точками економічного зростання регіону. З іншого боку, саме міста, «стягуючи» ресурси регіону, оголюють базу розвитку сільських територій. В контексті дослідження соціально-економічної диференціації в

межах регіону важливо розглядати роль не лише адміністративного центру області, а й мережі інших міст, зокрема малих.

Загалом вплив міста на навколишню територію залежить від його розміру і місця розташування. Чим більше місто і чим у менш щільному соціально-економічному просторі воно розташоване, тим більшу зону підвищеної щільності сільського населення формує місто. Таким чином, міста поглинають населення великих сільських територій, одночасно створюючи навколо себе потужні поля впливу на сільську місцевість, сприяючи концентрації в приміських зонах сільськогосподарського виробництва, спрямованого на задоволення власних потреб. Тому в тих регіонах, де вищою є щільність міст і де вони крупніші, ширшими є ареали відносного благополуччя сільського населення [139]. При цьому все більш посилюється розрив за рівнем розвитку між містами та сільськими територіями.

Що стосується внутрішньорегіональної диференціації у рівнях розвитку сільських районів, то основне сільгоспвиробництво зосереджується в приміських районах. Тут же істотно вищими є показники ефективності сільськогосподарського виробництва. У периферійних районах відбувається скорочення посівних площ, поголів'я великої рогатої худоби. Наслідком цих процесів є вибуття з економічного обігу земель, згорання сільськогосподарського виробництва, деградація периферійних територій, а в цілому по країні - втрата соціально-економічного контролю за рядом історично освоєних територій.

Згорання в периферійних районах виробничої діяльності знаходить відображення в соціальній сфері. Тут вищий рівень безробіття, істотно нижчий розмір оплати праці і, як наслідок, рівень життя населення.

Говорячи загалом про диференціацію соціально-економічного розвитку локальних територій, можна відзначити, наростання поляризації окремих районів: частина з них концентрують населення, стаючи центрами дачно-рекреаційної діяльності, промисловості, логістичних

мереж тощо; інші, навпаки, є «безперспективними», відрізняються стисненням аграрного простору, розпадом великих господарств, скороченням населення.

Таким чином, можемо говорити, що основними видами соціально-економічної диференціації території в межах регіону є наступні:

- диференціація між адміністративними районами як за показниками економічного розвитку, так і за показниками якості життя населення;
- диференціація між районами, орієнтованими на промислове виробництво і сільськогосподарське;
- асиметрія між міськими і сільськими територіями;
- асиметрія між адміністративним центром регіону та периферійними територіями.

Здійснене дослідження дозволило розробити класифікацію видів внутрішньорегіональної диференціації за такими критеріями: результат впливу на соціально-економічний розвиток територій регіону, (об'єкт та предмет дослідження внутрішньорегіональної диференціації, чинники виникнення, характер впливу, рівень охоплення, тривалість означених тенденцій (рис. 1.1). Запропонована класифікація стане основою для вироблення методичних засад аналізу та оцінювання процесів соціально-економічної диференціації на внутрішньорегіональному рівні в аналітичній частині роботи.

Оцінюючи внутрішньорегіональну диференціацію з метою здійснення регулюючого впливу та уникнення ризиків її зростання важливо визначитись із пороговим значенням, яке відділяє об'єктивний рівень диференціації соціально-економічного розвитку окремих територій від рівня диференціації, який може нести загрозу для цілісності та ефективності функціонування регіональної системи, її відтворення. Саме такий рівень диференціації потребує втручання через використання інструментарію прямого чи опосередкованого впливу на розвиток територій.

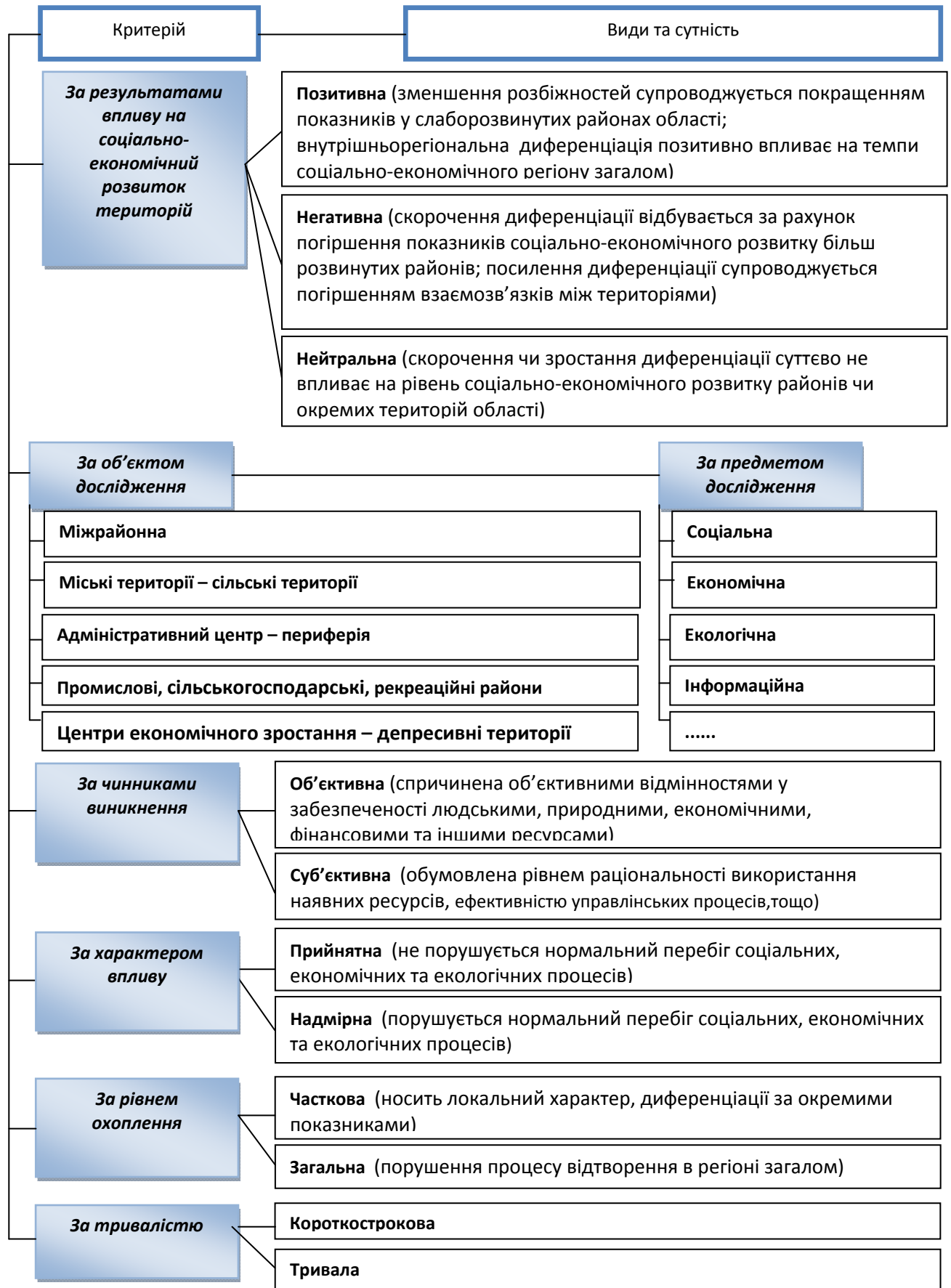

Рис. 1.1. Систематизація видів внутрішньорегіональної диференціації*

*Розроблено автором

Зважаючи на те, що в науковій літературі не визначено порогових значень для виявлення надмірної внутрішньорегіональної диференціації, візьмемо за основу порогові значення для оцінки диференціації на міжрегіональному рівні. При цьому, вважаємо за доцільне проводити порівняння відхилення фактичних показників соціально-економічного розвитку районів (територій) області як від максимального, мінімального та середнього значень по області, так по Україні загалом.

Вченими-економістами розроблено низку методичних підходів, в яких пропонуються межі диференціації, які слід вважати критичними. Так, Бугай С.М. вважає, що досягнення рівня відхилення від 30 до 50% від середнього значення показників в країні може спричинити виникнення соціально-політичної напруги серед окремих регіонів. А перевищення значення показника більше ніж на 50% слід вважати таким, що несе загрозу стабільному соціально-економічному розвитку регіонів країни [13, с. 288].

Згідно з дослідженнями М.В. Галдіна, диференціація показників розвитку регіонів в межах 33,3 % є прийнятною і не потребує втручання методами державної регіональної політики для її згладжування [27]. Зазначимо, що такі межі визначені для Росії, яка характеризується значно більшими міжрегіональними асиметріями, тому для України такі порогові значення вважаємо завищеними.

Українські вчені вважають прийнятним рівень диференціації, що формується на рівні 10-20 % [106].

На сьогоднішній день в Україні діє Постанова Кабінету Міністрів України № 235 від 2.03.2010 р. про Порядок здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними [104]. Відповідно до зазначеної Методики пропонується моніторинг регіонального розвитку здійснювати із застосуванням граничних рівнів відхилення соціально-економічних

показників від середніх показників розвитку територій відповідної групи, що встановлюються як коефіцієнти [104]:

0,75 - для таких показників, як обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) на одну особу, рівень середньомісячної заробітної плати, щільність сільського населення, коефіцієнт природного приросту населення, обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції (робіт, послуг) на одну особу. Граничний рівень для наведених показників визначається як добуток середнього показника розвитку території відповідної групи та коефіцієнта 0,75;

1,25 - для таких показників, як рівень зареєстрованого безробіття, частка осіб, зайнятих у промисловості, частка осіб, зайнятих у сільському господарстві, рівень зареєстрованого, зокрема довготривалого, безробіття. Граничний рівень для наведених показників визначається як добуток середнього показника розвитку території відповідної групи та коефіцієнта 1,25. Відповідно, граничний середній рівень по країні становить 25 %.

Недоліком даної Методики вважаємо те, що визначенні диференціації соціально-економічних показників слід зважати не тільки на їх порівняння з середнім по країні значенням, а й на їх співставлення з найвищим та з найнижчим значенням.

Такий підхід прийнятий і в країнах Європейського Союзу, де виділення слаборозвинених регіонів відбувається за показником ВВП на душу одну особу, що не перевищує 75 % середнього в ЄС рівня. Кризовими промисловими районами вважаються такі, рівень безробіття у яких на 50 % вищий від середнього у ЄС. Крім того, до проблемних регіонів віднесено сільськогосподарські райони, частка залучених у с/г яких удвічі вища країн ЄС [82, с. 115].

Зазначимо, що встановлення єдиного порогового значення внутрішньорегіональної диференціації для усіх показників є невиправданим. Так, для показників соціального розвитку районів (територій) критичне

значення є значно нижчим в порівнянні з економічним розвитком. Адже забезпечення соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання – одна з основних цілей державної регіональної та соціальної політики, а також одне з визначальних прав, задекларованих у Конституції України. Натомість внутрішньорегіональна диференціація за економічними показниками обумовлена конкурентною боротьбою, а її порогове значення, яке може бути визнане загрозливим для розвитку регіональної соціально-економічної системи, є значно вищим. На нашу думку, порогове значення диференціації для соціальних показників становить 10-20%, а економічних – 20-30%. Таким чином внутрішньорегіональна диференціація в економічному вимірі відображає нерівномірність за наявним потенціалом, а в соціальному - призводить до поглиблення соціального розшарування населення. У просторовому вимірі в наслідок внутрішньорегіональної диференціації відбувається розширення проблемних та депресивних територій.

1.2. Методологічні основи дослідження внутрішньорегіональної диференціації

Постулатом сучасної регіональної науки є дослідження просторової нерівномірності та асиметрії в якості однієї із закономірностей розвитку економіки світового, національного чи регіонального рівня, яка властива будь-якій соціально-економічній системі. Непропорційне розміщення в межах регіону видів та форм економічної діяльності є апріорною характеристикою кожної соціально-економічної системи, результатом територіального поділу праці, особливостей процесів розвитку міст, системи розселення тощо. Окрім цього, саме поляризований розвиток розглядається сьогодні найоптимальнішим для сучасного етапу еволюції економічного простору.

Істотні відмінності окремих територій України за рівнем їх розвитку та сучасному соціально-економічному становищу, будучи об'єктивною реальністю, мають глибоке коріння. Вони значною мірою обумовлені ретроспективними особливостями становлення цих територій. У той же час виключно історичними причинами не можна пояснити характер сучасних тенденцій у територіальному розвитку, що вимагає вивчення джерел їх соціально-економічної диференціації.

Таким чином, в дослідженні внутрішньорегіональна соціально-економічна диференціація трактуватиметься, з одного боку, як наслідок процесів розвитку господарства та населення, а з іншого – в ув'язці з низкою об'єктивних та суб'єктивних ендогенних та екзогенних чинників регіонального розвитку.

В сучасній економічній літературі існують різні пояснення причин виникнення диференціації на міжрегіональному та внутрішньорегіональному рівнях. Серед них неокласичні теорії, теорії кумулятивного зростання, теорія експортної бази, інституційні теорії, теорії нової географії тощо.

У неокласичній школі перші дослідження відмінностей у регіональних темпах зростання ґрунтувалися на теорії, яка використовується і для пояснення загальнонаціонального економічного зростання. Вперше названий принцип застосував Дж. Борте [156]. Подібний підхід був панівним до середини 60-х рр., однак використовується він і в даний час [36]. Основний наголос тут робиться на чинники підвищення виробничого потенціалу соціально-економічної системи. Згідно цього підходу, параметри регіонального зростання визначаються кількістю і якістю природних ресурсів, загальною чисельністю та кваліфікацією трудових ресурсів, запасами капіталу і рівнем застосовуваних технологій. При цьому передбачається зближення в цінах на фактори виробництва завдяки їх мобільності, що повинно призвести до зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів. Це є результатом конкурування територій за

обмежені ресурси, а розвиток національної економіки залежить від рівномірності розподілу ресурсів між регіонами. При цьому мається на увазі, що темп розвитку національної економіки заданий апріорно, а розвиток одного регіону можливий завжди лише за рахунок інших регіонів [75].

Ранні неокласичні теорії часто критикувались через неврахування територіального фактора. Так, У. Айзард наголошував на надмірному захопленні економістів-теоретиків динамічними аспектами на шкоду просторової складової [47]. Неокласик А. Маршалл визнавав вагому роль територіального фактора і вказував на існування особливої вартості місця розташування виробництва. Для пояснення дії факторів розміщення він запропонував концепцію «зовнішньої економії». Саме вона лягла в основу сучасної теорії регіонального зростання. Ґрунтується вона також на виробничій функції, тобто врахуванні ролі різних факторів виробництва, включаючи інноваційно-технологічний фактор.

Однією з найбільш визнаних концепцій територіальної диференціації розвитку є концепція «регіонального економічного зростання» Х. Зібєрта [171]. Вчений використовує виробничу функцію, а обсяг потенційно можливого виробництва в регіоні (в межах певної території), на думку вченого, залежить від таких основних факторів як капітал, праця, земля і використовувані технології. З метою врахування географічних особливостей території Х. Зібєрт додає в свою модель транспортні витрати і вплив особливостей соціальної підсистеми, а транспортні витрати розкладає відповідно від параметрів праці, капіталу і землі, - саме таким чином враховується вплив просторової неоднорідності території. Особливості соціальної підсистеми регіону вчений відносить до внутрішніх детермінант економічного зростання [171].

Окрім цього вчений припускає ймовірність взаємозаміщення одних факторів іншими, а їх внесок в загальний рівень економічного зростання може різнитись у різних регіонах. До основних переваг даної концепції слід віднести дослідження автором тенденцій економічного розвитку регіону під

впливом зовнішніх чинників – зокрема налагодження соціально-економічних взаємодій з іншими регіонами та країнами. Х Зіберт наголошує на прямому взаємозв'язку між економічним зростанням регіону та його участю у світогосподарських процесах та інтегрованістю у національне господарство. Слід зазначити, що висновки автора можуть стосуватись також територіальних соціально-економічних систем нижчого (адміністративні райони, міста, території з особливим статусом – спеціальні економічні зони, тощо), а також вищого рівня (макрорегіони, міжрегіональні об'єднання тощо).

У багатьох неокласичних моделях зростання наголошується на існуванні тенденції до вирівнювання міжрегіональних асиметрій через активне переміщення капіталу з високорозвинених районів зі зниженою прибутковістю інвестицій в менш розвинені, що відрізняються більшою прибутковістю капіталовкладень [29]. Натомість рівень заробітної плати буде нижчим в менш розвинених регіонах, тому трудові ресурси почнуть переміщуватись в високорозвинені регіони, що теж позитивно впливатиме на міжрегіональну диференціацію [29].

Поряд з цим, в багатьох економічних дослідженнях ставиться під сумнів така ідея. Так, А.Льош стверджує, що вирівнюванню темпів розвитку окремих територій лише під впливом стихійних ринкових сил може відбуватись вкрай повільно, або не відбуватись цілком. Ця теза ґрунтується на наступних висновках [65]:

- диференціація в темпах зростання регіональних економік визначається швидкістю кількісних змін внутрішніх детермінант розвитку, тобто збільшенням пропозиції робочої сили та поліпшенням її кваліфікації, швидкістю нагромадження капіталу, частотою технічних інновацій;
- міжрегіональні диспропорції змінюються залежно від ступеня мобільності факторів виробництва на різних територіях (між державами, всередині країни, регіону), причому важливу роль відіграють напрямки

міграції ресурсів. Особливо важливими є тенденції до уніфікації соціальних характеристик, що підвищує мобільність факторів;

- необхідно оцінювати також внесок кожного фактора у прискорення економічного зростання території. Для різних регіонів (територій) внесок окремих факторів буде різним, що визначатиметься коефіцієнтами у виробничій функції регіону.

Отже, можемо стверджувати, що рух мобільність факторів розвитку на міжрегіональному рівні слід розглядати як недостатньо обґрунтований у неокласичних теоріях регіонального розвитку. Теза про те, що не усі фактори розвитку території є мобільними у просторі ставить під сумнів твердження щодо можливого зближення регіонів за рівнем розвитку. Що стосується міграції трудових ресурсів, то на практиці вона, як правило, має негативні наслідки для економічно слаборозвинених регіонів, оскільки найбільш мобільними виявляються молоді і більш освічені люди, які і переміщуються в більш розвинені регіони.

У теоріях кумулятивного зростання базова модель належить Г. Мюрдалю [166]. У ній показано переважно на прикладі цілих країн як за допомогою спеціалізації і ефекту масштабу незначні переваги території з часом можуть бути розвинені і примножені. Перенесення такої ідеї на регіональний рівень дозволило Мюрдалю зробити висновок, що переваги, якими володіють певні території, так звані центри (полюси) зростання, обумовлюють пришвидшення їх розвитку, в той час як менш розвинутий регіон може стати ще більш відсталим. Формалізований вигляд дана концепція отримала в працях Н. Калдора і низки інших дослідників [172].

У 60-і рр. досить популярною стала «теорія експортної бази», яка пояснювала асиметрію у темпах економічного зростання регіонів роллю експорту в їхній економіці [15]. Головним недоліком цього теоретичного підходу слід вважати те, що вона не встановлювала взаємозв'язків між економічною відкритістю регіону і можливістю розвитку його господарства і ринку.

Ще одним напрямком досліджень у сфері регулювання диференціації темпів регіонального зростання є роботи Я. Тінбергена, Х. Боса [174, 173] та їх послідовників. З погляду завдань, які стоять перед нами вагомим є висновок авторів щодо вкрай низької ймовірності природного вирівнювання соціально-економічного розвитку окремих територій за рахунок руху мобільних факторів виробництва. Натомість Я. Тінберген вважав необхідним здійснення низки практичних заходів з регулювання економічного розвитку регіонів з метою зниження міжрегіональних асиметрій [174].

Вагоме місце серед сучасних регіональних досліджень належить низці робіт, що ґрунтуються на інституціоналістських засадах [70]. Основний наголос в цих теоріях робиться авторами на ролі політики регіональних органів влади як одному з найважливіших факторів економічного зростання регіонів. Причому в якості регіонів розглядаються найчастіше суб'єкти федерацій, оскільки саме субнаціональні органи влади у федеративних державах володіють досить широким колом повноважень, що дозволяє говорити про власну економічну політику органів влади на регіональному рівні [70]. На нашу думку, зазначені фактори відіграють значну роль у зниженні міжрегіональних асиметрій, однак в межах унітарної держави (якою є Україна) не можна применшувати роль державної регіональної політики, в межах якої мають вироблятися напрямки та механізми, за допомогою яких можуть діяти регіональні та місцеві органи влади щодо регулювання соціально-економічного розвитку регіонів та окремих територій.

У 80-і рр. в Німеччині Х. Зіберт та Е. Боде розробили власний науковий підхід, який пояснював причини та передумови забезпечення економічного зростання регіону. Він фактично був синтезом ідей інституціоналістів, теорій розміщення, зовнішньої торгівлі, циклічності тощо. В основу нового підходу було покладено тезу про формування «полюсів зростання» на основі великих агломерацій.

Відмова від визнання процесів накопичення капіталу визначальними чинниками темпів регіонального розвитку була характерна для неокласичних економічних робіт. У новій теорії регіонального зростання основна роль відводиться накопиченню людського (а не фінансового) капіталу, домінуючим стає інноваційний чинник, виражений у накопиченні знань. Отже, головним стає не накопичення капіталу загалом, а збільшення витрат на науково-дослідні роботи, а найважливішим імпульсом – інтенсивність формування, акумулювання та використання інновацій в регіоні.

Нова теорія регіонального зростання загалом заперечує можливість природного зниження міжрегіональної диференціації, оскільки нерівномірними є темпи накопичення капіталу, людського капіталу і технічних знань в межах різних територій. У той же час дієвим механізмом зниження асиметрії розвитку територій (регіонів) може виступати налагодження процесу дифузії інновацій, зокрема розбудова інноваційної інфраструктури.

На протипагу неокласичним концепціям, науковцями розроблено значну кількість теорій, які заперечують ймовірність формування конвергентної моделі регіонального розвитку без здійснення регулюючого впливу. В основі цих теорій лежить положення, що наслідком зростання мобільності факторів виробництва є запуск механізму не відносних, а абсолютних переваг. Результатом цього стає виключно концентрація усіх мобільних ресурсів у точках росту і оголення регіональної периферії. При цьому підвищення продуктивності праці в регіонах, які віддають ресурси, не може повною мірою компенсувати падіння доходів через скорочення виробництва [118]. З тієї ж причини у регіонах, які приймають нову робочу силу, відсутнє падіння продуктивності, оскільки створення нових робочих місць відбувається одночасно з розширенням виробництва, зростанням випуску продукції. Цей процес призводить до *поляризації* розвитку у

просторі в темпах і рівнях, тобто, *по-перше*, регіони, що швидко розвиваються межують із такими ж, а ті, що розвиваються повільно, оточені такими самими регіонами; *по-друге*, багаті межують з багатими, а бідні з бідними регіонами [118].

Концепція ринкового потенціалу території (*market potential*) теж базується на цьому постулаті [151]. Ринковий потенціал при цьому розглядається як сукупний попит усіх інших регіонів на товари та послуги, які виробляються в регіоні, із врахуванням транспортних витрат на подолання відстані, яка є ключовою в новій економічній географії. Саме це пояснює просторову неоднорідність в економічному розвитку регіонів (типу центр–периферія) та обумовлює існування агломераційного ефекту [151].

О. Амос розробив власну «концепцію нерівномірного розвитку регіонів» [153, 154]. Вчений запропонував на додаток до загальновідомих факторів виробництва, які і визначають темпи розвитку територій, розглянути теорію довгих хвиль Н.Д.Кондратьєва. Так, О. Амос довів, що дія інноваційних факторів суттєво посилюється хвилеподібним трендом розвитку. Адаже активне впровадження інновацій завжди зростанням підприємницької активності через необхідність розробки нових товарів, а також прискоренням розвитку суміжних галузей. Оскільки всередині регіонів провідні галузі сконцентровані на певній території, це спонукає до утворення полюсів зростання, імпульси розвитку яких доходять до периферійних територій., Натомість центри зростання переходять на вищий щабель розвитку із вищими темпами зростання. Зазначене обумовлює посилення внутрішньорегіональної диференціації і незбалансованості розвитку регіону, а також доводить необхідність ведення активної політики зниження територіальної соціально-економічної диференціації.

В цьому ж контексті розглядає територіальні асиметрії Р. Гордон у своїй концепції циклічної сенситивності регіону [158]. Автором вказується, що на сучасному етапі економічного розвитку в окремих регіонах

відбувається скорочення ділових циклів до 10–15 років, а це підвищує внутрішньорегіональну диференціацію їхнього розвитку.

Професор В. Чужиков в межах розробленої концепції глобальної регіоналістики [144] виділяє такі визначальні фактори економічного зростання окремих територій. По-перше, це здатність регіону імплементувати в життя інноваційні технології, а також продукувати власні інновації. По-друге, надзвичайно важливою в умовах інтенсивного розвитку глобалізації є участь регіону у світогосподарських взаємодіях. Саме це дозволяє одні територіям стати лідерами за темпами економічного зростання, а інші – перетворитись на «економічну провінцію».

Отже, здійснений аналіз теоретичних концепцій дозволяє говорити, що незважаючи на те, що деякі концепції (зокрема неокласичні) стверджують можливість природного врегулювання темпів економічного розвитку територій, все ж переважна більшість вчених визнає необхідність зовнішнього втручання в процеси регулювання внутрішньо регіональної диференціації з метою її нівелювання.

З погляду регулювання процесів соціально-економічного розвитку окремих територій на регіональному та внутрішньорегіональному рівнях слід акцентувати на наступних сучасних теоріях. Так, одним з найпалкіших прихильників підтримки найменш розвинутих територій та досягнення рівномірності регіонального розвитку є М. Кітінг, який висунув теорію нового регіоналізму. Саме вона лягла в основу регіональної політики Європейського Союзу, метою якої є уникнення протистояння регіонів-донорів та реципієнтів.

Послідовником М.Кітінга є і У.Ванноп, який в межах власної теорії регіонального планування [175] довів, що соціально-економічне зростання Європейського Союзу найбільш ймовірно винятково за умови подальшої конвергенції внутрішніх регіонів, які у перспективі сприятимуть реальній гомогенізації європейського простору. На думку У. Ваннопа, лише активна

політика регулювання на наднаціональному та національному рівнях забезпечить зниження асиметрії розвитку територій, а також дозволить забезпечити стійкість міждержавного утворення, яким є Європейський Союз.

На необхідності розробки та реалізації активної регіональної політики щодо зниження міжрегіональних та внутрішньорегіональних асиметрій наголошують і В. Солет, А. Фалуазі [170] в межах розробленої стратегії просторового планування. При цьому, основний акцент має бути зроблений на підтримку відсталих регіонів. Основним інструментом регулювання територіальних диспропорцій може виступати розробка просторового плану розвитку. Зазначена ідея знайшла практичну реалізацію: так, в Європейському Союзі широко використовується просторове планування як на національному, так і на регіональному рівнях.

Основні теорії, які дозволяють пояснити чинники та визначити напрямки регулювання внутрішньорегіонального розвитку систематизовано в додатку А.2.

Соціально-економічні асиметрії у функціонуванні окремих територій та регіонів є їх імпліцитними характеристиками і уникнути їх практично нереально. Водночас практика і теорія доводить можливість здійснення регулюючого впливу на фактори, які провокують внутрішньорегіональну диференціацію.

Теорія регіонального розвитку свідчить, що важелі впливу на соціально-економічне зростання регіону лежать як в межах, так і за межами регіону.

До числа найважливіших зовнішніх чинників регіонального розвитку, зокрема, відносяться [183]:

- макроекономічні, включаючи поточні темпи інфляції, рівень і динаміка валютного курсу, розмір і стабільність тарифів на послуги природних монополій, діюча ставка рефінансування Національного банку;

- стан нормативно-правової бази державного регулювання економічного (територіального) розвитку;
- діючий механізм державного регулювання економіки, в тому числі рівень сукупного податкового навантаження на суб'єктів господарювання, величина митних тарифів, характер і масштаби використовуваних економічних пільг, загальний рівень лібералізації економіки, включаючи ступінь адміністративного втручання в господарську діяльність;
- сформована система міжбюджетних відносин в межах держави, насамперед між державним центром і адміністративно-територіальними одиницями;
- зовнішньоекономічні, у тому числі поточна кон'юнктура на світовому та вітчизняному товарних ринках щодо продукції спеціалізації регіонів держави, наявність в країнах, що імпортують продукцію українських регіонів, цільових нетарифних обмежень за обсягами і ціновими характеристиками відповідної продукції;
- зростання економічної (за формами власності та секторам економіки) і соціальної (за групами населення) диференціації [183].

Зауважимо, що сукупність макроекономічних чинників не мають тотального впливу на розвиток регіонів. Вибірковий характер їх впливу обумовлений рівнем та особливостями розвитку економіки регіонів (в тому числі зовнішньоекономічної діяльності), а також особливими характеристиками соціальної підсистеми регіону (рівень заробітної плати, зайнятості, рівень доходів та видатків населення, їх структура в порівнянні з іншими регіонами).

Для прикладу, девальвація національної валюти може відкрити нові перспективи для ти регіонів, які є більш експортоорієнтовані, і, на противагу, створити перешкоди для розвитку імпортозалежних регіонів. Водночас такі регіони можуть розпочати стимулювати виробництво імпортозамінної

продукції, тим самим створюючи нові робочі місця і передумови для активного розвитку внутрішнього виробництва. Однак, значною мірою це залежить від спроможності регіону провести швидку реструктуризацію та модернізувати виробничий комплекс.

Водночас вважаємо, що основні причини внутрішньорегіональної диференціації лежать на внутрішньорегіональному рівні і визначаються самою соціально-економічною системою регіону. Вплив їх, як правило, обмежений лише територією адміністративно-територіальної одиниці – області, його частиною або групою регіонів.

Серед основних чинників внутрішньорегіональної диференціації внутрішнього характеру слід виокремити наступні :

- рівень та ефективність використанні соціально-економічного, людського, виробничого, промислового, геополітичного, креативного інноваційного, природно-кліматичного потенціалу регіону;
- рівень внутрішнього ринку регіону в розрізі основних характеристик - попиту, пропозиції, ціни;
- рівень розвитку, якість та відповідність сучасним потребам усіх видів інфраструктури;
- особливості розміщення, рівень розвитку, якість, кваліфікація трудового потенціалу регіону, його креативні характеристики, менталітет населення;
- забезпеченість регіону природно-кліматичними ресурсами та їх задіяння в економіці регіону;
- рівень розвитку сектора інформаційних і комунікаційних послуг;
- рівень диверсифікації структури регіональної економіки;
- рівень корумпованості влади;
- стан підприємницького клімату в регіоні;
- рівень інноваційності виробничої сфери регіону;
- використання інструментів стимулювання економічного розвитку в

регіоні та стратегічні пріоритети розвитку регіону.

При цьому названі чинники регіонального зростання можуть виступати і як перевага для одного регіону (території, громади), і як деструктивний чинник для іншого.

Поряд з цим, рівень реальної конкурентоспроможності регіональної економіки в конкретних умовах визначається в більшій мірі не її потенціалом, рівнем його фактичної реалізації, а також здатністю регіону подолати існуючі обмеження господарського розвитку. В цьому визначальна роль належить соціально-економічній політиці, яка реалізується регіональними та місцевими органами влади. У зв'язку з цим першочергового значення набуває створення в кожному регіоні найбільш сприятливого інвестиційного та підприємницького клімату як вагомої передумови максимального використання конкурентних переваг цієї території.

Отже, основною результируючою характеристикою сучасного стану соціально-економічної системи регіону є її конкурентоспроможність як на внутрішньонаціональному, так і на зовнішньому рівні. При цьому для інвестора критерієм конкурентоспроможності регіону виступає рівень прибутковості вкладеного капіталу. Тут необхідно зазначити два аспекти.

З одного боку, чим вищий рівень конкурентоспроможності регіону, тим вищий рівень розвитку виробництва, якості трудового ресурсу, інноваційної та технологічної забезпеченості.

З іншого боку, висока конкурентоспроможність регіону протилежно корелює із рівнем ризиковості капіталовкладень: чим вища конкурентоспроможність, тим нижчий рівень ризику для інвестора.

Отже, рівень прибутковості капіталу можна розглядати як один із критеріальних чинників формування асиметрій у соціально-економічному розвитку регіонів та територій загалом.

Водночас для регулювання процесів дивергенції соціально-економічного розвитку регіонів важливо розуміти не лише причини

посилення асиметричності, а й можливості та механізми впливу на них з метою нівелювання надмірних диспропорцій.

Тут слід наголосити, що механізми такого регулювання не можуть бути виключно внутрішньорегіонального чи локального рівня. Їх вплив слід розглядати лише у взаємозв'язку з механізмами регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку національного рівня. Тобто в межах державної регіональної політики мають бути передбачані та взаємоузгоджені механізми впливу на асиметрії розвитку як міжрегіонального, так і внутрішньорегіонального рівня. Крім цього, мова повинна йти про залучення додаткових державних фінансових ресурсів для вирішення конкретних завдань національного та регіонального рівня.

Зауважимо, що внутрішньорегіональна диференціація, як свідчить світова та вітчизняна практика, як правило має не тотальний, а галузевий аспект. Це означає більш високий її рівень в даному регіоні не загалом, а лише стосовно конкретних галузей, підгалузей і сфер господарської діяльності, що визначається наявністю відповідних конкурентних переваг. У результаті відбувається певна концентрація капіталу в ключових галузях регіональної економіки (галузях спеціалізації), орієнтованих на загальнонаціональний або світовий ринки. Отже, концентрація капіталу головним чином відбувається у системоформуючих для економіки регіону видах економічної діяльності. Однак, їх системоформуючий характер обумовлює існування значного впливу на решту видів економічної діяльності в регіоні, а це, своєю чергою, впливає на сукупний попит в межах регіону.

Зазначені процеси можуть нести негативний характер і з огляду на посилення розбалансованості соціально-економічної системи регіону, при чому як внутрішньорегіонального попиту і споживання, так і зовнішньоекономічного.

Хоча заради справедливості слід зазначити, що збалансованість внутрішньорегіональних, міжрегіональних та зовнішньоекономічних товарообмінних зв'язків регіону не завжди означає позитивні процеси у його

розвитку. Адже такий стан може підтримуватись низьким рівнем виробництва, попиту і споживання продукції і послуг.

Ретроспективний огляд розвитку та світова практика регулювання процесів соціально-економічної диференціації територій у різних країнах дозволяє говорити, що країни з планово адміністративною економікою значно меншою мірою характеризуються внутрішньодержавною диференціацією за економічними та соціальними показниками розвитку в порівнянні з ринковими економіками. Дана тенденція підтвердилась і для нових країн після розпаду СРСР. Так, у СРСР проблема стримування між територіальних економічних і соціальних відмінностей займала чільне місце в проводилася соціально-економічній політиці. При цьому в СРСР не було спеціально розроблених механізмів регулювання процесів територіальної диференціації, їх роль виконували централізоване фінансування економіки і соціальної сфери регіонів, дотації та субвенції, різноманітні соціальні компенсатори, планові ціни тощо. Проте відмінності між українськими регіонами за найважливіших соціально-економічних індикаторам були досить незначні. Так, в 1988 р максимальний розрив між адміністративно-територіальними одиницями Української РСР за величиною національного доходу (чистої продукції) на одну особу становив 2,3 рази [78].

Старт ринкової трансформації економіки пострадянських країн супроводжувався активним посиленням асиметричності внутрішньодержавного економічного простору. Це було зумовлено наступними чинниками. Головною причиною такої ситуації, на нашу думку, є втрата регулюючого впливу державного центру на розвиток регіонів і посилення ролі останніх. Водночас мало місце посилення ринкової конкуренції, до якої різні регіони виявились підготовлені по-різному. Ті, яким вдалось швидше адаптуватись до нових ринкових умов, і виграли економічну боротьбу на старті, інші – залишились аутсайдерами, що і вплинуло на зростання темпів дивергенції економічного розвитку

пострадянських країн та України зокрема. Крім того загрозливими темпами посилювалось розшарування населення цих країн за рівнем доходів, що формувало окрім економічної ще й соціальну диференціацію.

Результати досліджень практики зарубіжних країн щодо впливу на процеси диференціації соціально-економічного розвитку свідчать про те, що основною метою такого регулювання слід визначати не її усунення, нівелювання та попередження зростання асиметрій до загрозливого для національної економіки рівня. Найбільш небезпечним є поширення депресивності на значні території країни, оскільки вони перетворюються на економічно неспроможні, а тому потребують щоразу більших бсягів фінансових вливань із державного бюджету. Крім цього саме такі території виявляються практично «викинутими» із економічної системи держави, оскільки не витримують конкуренції з більш розвинутими територіями за ресурси, інновації, капітал.

Загалом високий рівень диференціації соціально-економічного розвитку в межах регіонів веде до наростання диспропорцій у структурі господарства регіону, ускладнює проведення єдиної політики соціально-економічних перетворень і формування регіонального ринку, збільшує ймовірність формування і наростання кризових явищ в суспільстві. Зазначене обумовлює необхідність реалізації політики регулювання територіального розвитку на регіональному рівні з метою зниження внутрішньорегіональних соціально-економічних диференціацій.

1.3. Підходи до регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації в умовах децентралізації влади

Значний потік соціально-економічних досліджень сучасного стану розвитку регіонів України свідчить про існування розірваності і фрагментарності соціально-економічного простору держави, наявність тенденції до поглиблення проблем територіальної розбалансованості як на

міжрегіональному, так і на внутрішньорегіональному рівні. Ці процеси актуалізують завдання пошуку шляхів виходу з ситуації, що склалася. Однак, регіональна політика в Україні (яка покликана формувати базові цілі, принципи і механізми запобігання посиленню диференціації розвитку окремих територій за основними показниками) характеризується низкою негативів:

- відсутністю системності в регулюванні територіального розвитку;
- невизначеністю пріоритетів та частою зміною інституцій регулювання територіального розвитку;
- наявністю протиріч між задекларованими цілями регулювання територіального розвитку і застосуванням інструментарієм;
- невідповідністю методологічної бази побудови регіональної політики новітнім світовим тенденціям регіональної науки;
- недосконалістю нормативно-правової бази реалізації регіональної політики;
- неврахуванням специфіки окремих регіонів та використання уніфікованого підходу до регулювання розвитку усіх регіонів держави тощо.

Зазначене обумовило ситуацію, коли пропонований органами державної влади інструментарій впливу на соціально-економічний розвиток не сприяє вирішенню проблем диференціації регіонів та адміністративних районів, забезпечення комплексного розвитку територій і високого рівня розвитку країни загалом.

У цій ситуації найважливішими завданнями української науки є вдосконалення методології та методичного інструментарію регулювання соціально-економічним розвитком регіонів, зокрема в частині зниження внутрішньорегіональної диференціації, а також розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо коригування державної регіональної політики. При цьому економічна політика повинна стимулювати створення центрів розвитку і активізація мобільності населення. З погляду соціальної

політики пріоритетними є відтворення людського капіталу і адресна підтримка населення, особливо на периферійних, слаборозвинених і депресивних територіях.

В контексті цілей нашого дослідження вважаємо за необхідне важливо здійснити аналіз існуючих наукових підходів до оцінки ролі держави в регулюванні територіального розвитку, а також визначити концептуальні засади здійснення цілеспрямованого регулюючого впливу органів державної та регіональної влади на процеси соціально-економічного розвитку окремих територій на внутрішньорегіональному рівні.

Представниками сучасної економічної науки сформульовані різні підходи до визначення сутності процесу державного регулювання. Так, Новосолов О. С. [83, с.58], вважає, що регіональна економіка функціонує в рамках регульованого зовнішнього середовища, яке визначає поведінку суб'єктів, впливаючи на них за наступними напрямками: внутрішньофірмові відносини; контрактні відносини з іншими фірмами; зовнішньоекономічні зв'язки; ринкова кон'юнктура; кредитування; страхування ризиків; правові норми, стандарти.

З позицій інституціональної теорії, державне регулювання регіонального розвитку може трактуватися як система інститутів, в межах яких і через які воно реалізується [45].

Регулювання просторового розвитку економіки регіонів є центральним елементом регіональної економічної політики. Так, мета регіональної політики в найзагальнішому вигляді може бути визначена як гармонізація просторового розвитку країни шляхом усунення існуючих територіальних диспропорцій та розвитку регіонів з використанням наявних переваг (природно-кліматичних, транспортних, геополітичних тощо).

Отже, можемо констатувати, що: 1) усунення внутрішньорегіональних диспропорцій є одним із безпосередніх завдань державної регіональної політики і реалізується через її механізми ; 2) саме на національному рівні в межах державної регіональної політики визначаються інституційні засади

Формування політики регулювання внутрішньорегіональної диференціації, яка реалізується регіональними органами влади і узгодженості інструментарію регулювання органами місцевого самоврядування;

3) ефективність досягнення територіального розвитку, який реалізується на трьох рівнях – національному, регіональному, місцевому.

В цьому контексті під регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації розумітимемо систему заходів, які застосовуються по відношенню до регіону загалом чи його окремих територій / адміністративних районів, орієнтовану на оптимізацію його просторового розвитку шляхом нівелювання існуючих територіальних диспропорцій, підвищення конкурентоспроможності територіальних громад чи регіону загалом шляхом використання наявних переваг. Кінцевою метою реалізації зазначеної системи заходів повинно стати досягнення стійкого комплексного соціально-економічного розвитку регіону.

Як і мета державної регіональної політики, мета територіального розвитку кожного регіону орієнтована на досягнення двох груп взаємопов'язаних цілей – економічних і соціальних. Відповідно, можна виділити дві групи завдань. Перша група – завдання економічного характеру, які спрямовані на підвищення конкурентоспроможності економіки регіону (як мінімум у порівнянні з іншими регіонами держави). Серед засадничих цілей економічної спрямованості: підтримка і зміцнення економічного лідерства найбільш адаптованих до ринку територіальних громад, зокрема за рахунок розвитку ринкової та виробничої інфраструктури; сприяння ефективній спеціалізації економік територіальних громад з урахуванням наявних конкурентних переваг; формування ефективних (з погляду підвищення конкурентоспроможності) внутрішньорегіональних зв'язків. Важлива роль у досягненні економічних цілей територіального розвитку регіону належить інноваційному чиннику. Як уже зазначалось, інноваційність економічного розвитку досягається шляхом ефективного використання науково-технічного та освітнього потенціалу найбільших міст

регіону; формування мережі територіально-виробничих кластерів, спрямованих на розвиток високотехнологічних виробництв і глибоку переробку сировини; розвиток великих транспортно-логістичних і виробничих вузлів; використання механізму створення особливих економічних зон.

До завдань регулювання територіального розвитку на внутрішньорегіональному рівні, які характеризуються соціальною спрямованістю, слід віднести: підтримку необхідних територіальних пропорцій розвитку його економіки, недопущення надмірної диференціації територіальних утворень за рівнем економічного розвитку; стимулювання розвитку найбільш перспективних територіальних громад, які характеризуються невисокими темпами розвитку; підвищення за рахунок цього збалансованості соціального розвитку територіальних громад регіону; максимально можлива підтримка економіки депресивних територіальних громад, зокрема шляхом використання форм прямої підтримки; формування ефективних (з позицій вирівнювання рівня розвитку економіки різних територіальних громад) внутрішньорегіональних зв'язків, просторова інтеграція сильних і слабких в економічному відношенні територіальних громад. У цьому сенсі, досягнення соціальних цілей – формування рівноцінних умов життя населення незалежно від місця проживання – є пріоритетним для найменш економічно розвинених та депресивних територій.

Однак слід визнати, що одночасне досягнення зазначених економічних і соціальних цілей розвитку регіону є досить проблематичним. Адже, з одного боку, забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону є необхідною і обов'язковою умовою формування гідного рівня життя населення територіального утворення. З іншого боку, концентрація ресурсів на вирішенні економічних завдань «підриває» функціонування соціальної сфери регіону. На практиці найчастіше досягнення значущих економічних результатів супроводжується посиленням соціальної неоднорідності, у тому

числі і в територіальному розрізі. Протиріччя між економічними і соціальними цілями розвитку територіальних підсистем носить непереборний характер.

Світовий досвід доводить, що вирішення цього протиріччя досягається зміною пріоритетів територіального розвитку в залежності від етапу розвитку економіки регіону: в період кризи і необхідності накопичення ресурсів пріоритет віддається досягненню економічних цілей; в періоди стабільного розвитку економіки на перший план виходить досягнення соціальних цілей. Однак, за будь яких умов протекціоністська політика щодо слаборозвинених територій повинна, на наш погляд, реалізовуватись. Вибір Україною шляху соціально-орієнтованого розвитку обумовлює первинність досягнення соціальних цілей, зокрема підвищення добробуту і якості життя населення, забезпеченні рівного доступу мешканців різних територіальних утворень до бюджетних послуг, що гарантує реалізацію конституційних прав громадян. Економічні цілі повинні носити по відношенню до кінцевої мети підпорядкований характер.

Спрямованість на досягнення економічних чи соціальних цілей супроводжується зміною переважаючих інструментів регулювання територіального розвитку. Так, якщо економічні цілі досягаються методами політики поляризованого розвитку, то соціальні – переважно вирівнюючої (компенсаційної). На нашу думку, виключне застосування тих чи інших методів не дозволить досягнути бажаного результату. Лише їх грамотне поєднання сприятиме досягненню гармонізованого розвитку територій за рахунок підтримки центрів економічного зростання та резонансного поширення ефектів від їх функціонування на решту територій в межах регіону. Порівняльний аналіз компенсаційної та політики поляризованого регулювання територіального розвитку наведено у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Особливості політики поляризованого розвитку та вирівнюючої політики регулювання територіального розвитку

Критерії порівняння	Вирівнююча політика	Політика поляризованого розвитку	Гармонізований розвиток
1	2	3	4
<i>Мета</i>	Підтягування відстаючих територій до мінімально прийняттого рівня економічного розвитку для ліквідації диспропорцій економічного простору регіону.	Формування мережі «полосів (точок) росту» з метою економічного підйому навколишніх територій за рахунок дифузії інновацій та інвестицій, залучення в регіональні проекти.	Стимулювання конкуренції серед економічно потужних територій і цілеспрямоване підтягування відстаючих територій.
<i>Суть</i>	Перерозподіл бюджетних доходів територіальних громад через державний бюджет (систему бюджетних трансфертів) на користь громад-реципієнтів.	Ідентифікація територій (територіальних громад), що динамічно розвиваються, з високим потенціалом зростання і стратегічними ініціативами, їх концентрована ресурсна підтримка державним центром.	Законодавче встановлення нижньої межі бюджетного забезпечення на рівні виконання всіх соціальних функцій; стимулювання конкуренції місцевих ініціатив.
<i>Механізм управління</i>	Рівномірний розподіл бюджетних ресурсів між територіями, які потребують підтримки у відповідності до обсягів їх соціальних зобов'язань.	Концентрація бюджетних ресурсів на формуванні стійких зв'язків «опорних територій» з глобальною економікою та іншими регіонами країни, мінімізація бар'єрів поширення інновацій у регіональному просторі.	Фінансова децентралізація країни, підвищення частки бюджетних доходів, що залишаються на місцевому рівні; гарантії мінімального рівня бюджетного забезпечення всіх територіальних громад; розширення повноважень регіонів у сфері конкуренції за інвестиційні ресурси.
<i>Переваги</i>	Забезпечення соціальної стабільності в депресивних і розвинених територіях за рахунок більш економічно сильних територій, підвищення однорідності економічного простору регіону.	Забезпечення інноваційного економічного зростання територій-«локомотивів», створення ареалів інновацій в економічному просторі регіону.	Забезпечення балансу інтересів територіальних громад, що динамічно розвиваються, і відстаючих громад, обґрунтовано асиметричний розвиток господарського простору країни відповідно до цілей та потенціалу різних територій регіону.

<i>Обмеження</i>	Ігнорування принципу диференційованості (нерівномірності) розвитку регіонального економічного простору. Стимулювання патерналістських відносин менш розвинених територіальних громад, демотивація розвитку територій-лідерів.	Високий ризик розширеного відтворення внутрішньорегіональної диференціації. Ігнорування нижньої межі економічного зростання регіону. Переважання кількісних показників результативності функціонування територій над якісними.	Необхідність вироблення та реалізації більш гнучкої регіональної політики на національному рівні. Витрати на якісну перебудову міжбюджетних відносин. Відсутність досвіду розробки стратегій просторового розвитку у більшості регіонів України.
------------------	---	--	--

*Складено автором з використанням [46]

Слід також наголосити на необхідності формування системи регулювання територіальних соціально-економічних диспропорцій шляхом одночасної реалізації заходів зазначених політик на національному, регіональному та місцевому рівнях. При цьому, функція соціально-економічного вирівнювання національного рівня спрямовується переважно на нівелювання міжрегіональних диспропорцій з метою збереження цілісності державного економічного простору, а регіональні та місцеві органи влади працюють на зниження внутрішньорегіональних асиметрій (рис. 1.2).

При формуванні системи регулювання територіальних соціально-економічних диспропорцій необхідно, на думку вченого-економіста Т. Голікової [30, с.186], враховувати наступні аспекти:

- відсутність у повному обсязі на регіональному рівні відповідних прав та / або ресурсів для відтворювального процесу;
- державний вплив повинен забезпечуватися відповідною нормативно-правовою базою;
- ініціювання державного впливу має виходити від регіональних органів влади або від інституцій місцевого самоврядування на рівні територіальних громад / їх об'єднань;

здійснення попереднього аналізу результатів державного втручання;
 обмеженість терміну державного втручання (такі заходи мають мати тимчасовий характер);

- державна підтримка регіонів повинна мати локалізований характер, конкретно-адресний, об'єкти якої - депресивні території і конкретні населені пункти / території.

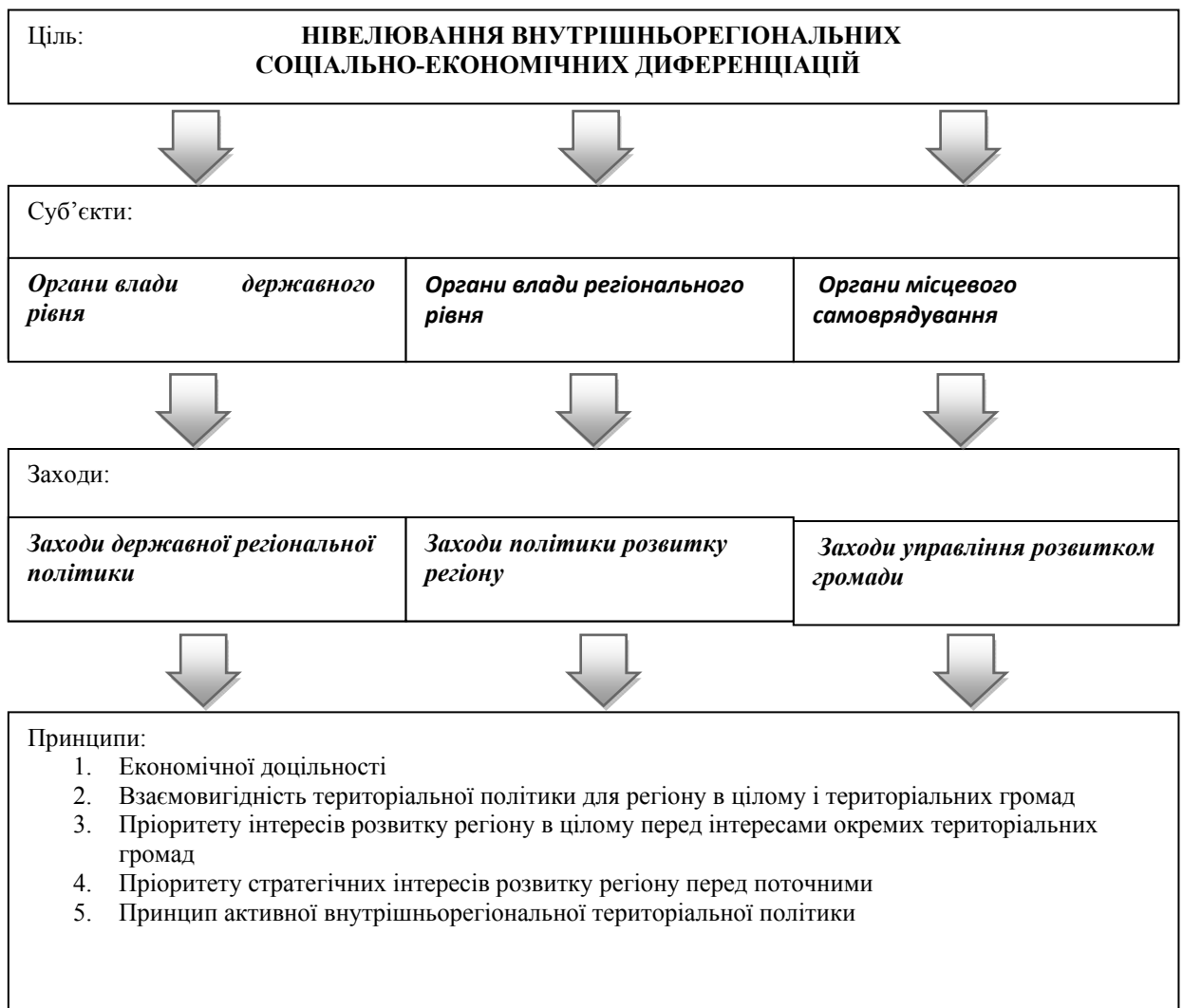

Рис. 1.2. Система регулювання внутрішньо регіональної соціально-економічної диференціації*

*Розроблено автором

Визначальну роль у процесах внутрішньорегіонального рівня має належати саме регіональним структурам. На них покладається завдання з регулювання означених процесів в межах регіону в узгодженості з основними стратегічними напрямками розвитку області загалом (насамперед, діючою стратегією розвитку області, регіональними програмами тощо). Саме регіональні органи влади формують цілісне бачення управлінських впливів щодо усунення надмірних соціально-економічних асиметрій на внутрішньорегіональному рівні, а також здійснюють вибір інструментарію їх регулювання.

Поряд із зазначеним, в умовах реалізації реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади значення органів місцевого самоврядування у процесах розвитку окремих територій та територіальних громад важко переоцінити. Адже означені реформи за своєю суттю спрямовані на перенесення основної ваги управлінського процесу у територіальному розвитку, а також значної частини фінансових ресурсів на рівень територіальної громади. Територіальна громада перестає бути об'єктом соціально-економічного розвитку, а перетворюється на повноцінний суб'єкт, наділений достатнім фінансовим та економічним потенціалом для виконання покладених функцій (рис.1.3).

Комплексне трактування децентралізації передбачає поєднання трьох складових:

– бюджетна децентралізація (зокрема, через прийняття змін до Бюджетного та Податкового кодексів України) задля передачі на місцевий рівень необхідних ресурсів (насамперед фінансових) для реалізації повноважень, переданих з Центру до регіонів;

– зміна адміністративно-територіального устрою країни (насамперед шляхом оптимізації розміру громади, запровадження дієвих стимулів щодо добро- вільного об'єднання громад) задля наближення публічних послуг до їх безпосереднього споживача – члена територіальної громади;

– оптимальний розподіл повноважень на рівні «грумада – район – регіон» (як по вертикалі, так і по горизонталі), що формує підґрунтя для саморозвитку громад.

Рис. 1.3. Напрямки реалізації реформи місцевого самоврядування в Україні*

*Розроблено автором

Необхідність подолання проблем у територіальному розвитку держави призвела до того, що на сьогоднішній день в умовах реалізації реформи місцевого самоврядування та фінансової децентралізації урядом зроблено низку кроків щодо передачі ресурсів і повноважень на місцевий рівень. При цьому відбувається перенесення ваги управлінського процесу та, відповідно, концентрація фінансового ресурсу з рівня регіону на рівень територіальної громади і перетворення області на «статистичну одиницю». Це відповідає європейським тенденціям реформування адміністративно-територіального устрою і принципам побудови громадянського суспільства, зокрема принципу субсидіарності. На думку І.З. Сторонянської, не заперечуючи економічної та суспільної доцільності впровадження таких процесів,

необхідне встановлення їх певних меж, адекватних українській практиці. Адже, сліпе копіювання світового досвіду без врахування вітчизняних реалій може нести низку ризиків і загроз для України загалом та призвести до виникнення ще глибшої внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації [120].

Рівень децентралізації бюджетних коштів держави при формуванні міжбюджетних відносин має визначатись здатністю територіальних громад до саморозвитку. Це зумовлює необхідність оцінювання фінансових можливостей кожної конкретної громади, ув'язуючи їх одночасно із тактичними і стратегічними цілями їх соціально-економічного розвитку. Також правомірною слід вважати постановку питання про необхідність оцінки фінансової спроможності до саморозвитку кожної територіальної громади, що може стати основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо вибору напрямів розвитку територіальних громад, визначення потреб в трансфертах з державного бюджету, залученні іноземних інвестицій.

Формування системи фінансування, що функціонує в інтересах населення територіальної громади є основою економічного саморозвитку територіальних громад.

На сучасному етапі в Україні першочерговим завданням є збереження унітарного державного устрою України з одночасною децентралізацією – важливою складовою оптимізації системи органів державної влади і місцевого самоврядування. Отже, визначальними в умовах демократизації українського суспільства, європейської інтеграції є його реалізація відповідно до існуючих міжнародних стандартів і потреб людини, трансформація системи влади і територіальної організації. Надмірне посилення центральної влади – шлях до централізму, а результатом безмежної самостійності регіонів можуть стати сепаратизм, руйнування державності. Звідси завданням для науки і

практики є пошук і забезпечення таких механізмів, які підтримували б оптимальне співвідношення між

Однак, досвід багатьох держав, які проходили шлях децентралізації свідчить про таку залежність – зниження рівня централізації повноважень та фінансових ресурсів на державному рівні не дозволяє здійснювати їх перерозподіл між регіонами на тому ж рівні, що часто має негативним наслідком посилення територіальної диференціації в державі. Тобто сучасна реформа місцевого самоврядування та передача повноважень на місцевий рівень має супроводжуватись реалізацією виваженої політики щодо інтегрування країни та недопущення зростання внутрішньодержавних та внутрішньорегіональних асиметрій.

Діяльність регіональних органів влади щодо регулювання територіальних нерівностей можна розподілити на дві частини. Насамперед, це діяльність, що стосується організації взаємодії органів регіональної влади та органів місцевого самоврядування. Розмежування повноважень між органами влади національного рівня, органами регіональної влади і органів місцевого самоврядування детермінує правові, фінансові, організаційні можливості, якими володіють органи влади відповідного рівня в регулюванні умов життя територіальних громад. Друга складова діяльності регіональних органів влади стосується перерозподілу фінансових ресурсів між територіальними громадами, використання в цих цілях спеціальних фондів підтримки та розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Серед інструментів регулювання внутрішньорегіонального розвитку є інструменти впливу на робочу силу (працю) або на капітал. Регулювання регіонального ринку праці в умовах ринкової економіки – одне з центральних завдань регіональних органів влади. Воно може здійснюватися або шляхом впливу на процеси міграції робочої сили, її навчання та перекваліфікацію відповідно до потреб ринку праці, або через вплив на капітал шляхом

спрямування інвестицій на територію підтримки конкретних підприємств, розташованих у ареалах допомоги. Відомий регіоналіст А.Н. Швецов зауважує з цього приводу, що: «... поряд з прямою державною підтримкою, адресатом якої є безпосередньо органи місцевого самоврядування (їх місцеві бюджети), територіальні громади в ряді випадків можуть отримувати і непрямі ефекти від надання державної допомоги розташованим на їх території конкретним промисловим підприємствам» [54].

Історично регіональна політика формувалася таким чином, що на перших етапах її становлення уряди різних країн впливали на зміну якості робочої сили (кваліфікацію, спеціальність, освіта та ін.) і внутрішньорегіональну міграцію, одночасно впливаючи на конкурентоспроможність окремих фірм. На наступних етапах державні кошти спрямовувались на формування умов життя та розвиток підприємництва на окремих територіях.

У практиці територіального управління України адресна підтримка окремих підприємств і виробництв на території отримала значно більшого поширення в порівнянні з формуванням комплексних програм розвитку макрорегіонів чи окремих територій. У науковій літературі висловлюються думки про те, що в принципі сучасний арсенал методів регіональної політики в Україні, який використовують державні та регіональні органи влади, вкрай малий. «Він складається переважно із успадкованих від колишнього економічного механізму важелів управління контрольного типу, насамперед фінансовій безоплатній підтримці підприємств, що перебувають у державній власності. Без державної підтримки у вигляді цільових стимулів, податкових пільг та іншого формується сектор приватного підприємництва, що знижує його ефективність і веде до зростання регіональних відмінностей» [106]. З цим твердженням не можна повністю погодитися, оскільки, на наш погляд, спектр заходів стимулювання розвитку економіки депресивних ареалів, в тому числі і на

рівні регіону, досить широкий. Інша справа, що серйозні бюджетні обмеження не дозволяють використовувати їх повною мірою.

Проаналізовані вище методологічні підходи слугували основою для розробки моделі політики регіонального розвитку. В умовах становлення ринкового механізму господарювання до неї повинні пред'являтися нові вимоги, головним чином, функція вирівнювання умов життя внутрішньорегіональних територіальних громад повинна бути доповнена стимулюючої функцією, яка передбачає поступову відмову проблемних територій від допомоги, що надається державною та регіональною владою. Іншими словами, традиційні для регіональної політики завдання підтримки кризових територій повинні поєднуватися із завданнями економічного зростання. В іншому випадку окремі територіальні громади можуть набути рис «утриманства» і не мати мотивації до саморозвитку.

З урахуванням сказаного сформулюємо низку принципів формування політики регіонального розвитку:

1. Економічної доцільності, що передбачає:

- поєднання політики регіонального вирівнювання з політикою стимулювання економічного зростання територіальних утворень;
- зниження диференціації у розвитку внутрішньорегіональних адміністративних одиниць слід розглядати як довготривалий у часі процес;
- вирішення стратегічних завдань зниження дефіцитності муніципальних бюджетів і забезпечення економічного зростання;
- стимулювання ефективного використання власного соціально-економічного потенціалу територіальних громад шляхом налагодження інституційного партнерства - спільного фінансування в певних пропорціях заходів і програм з регіонального бюджету та місцевого бюджету територіальної громади.

2. Взаємовигідність територіальної політики для регіону в цілому і територіальних громад, що дозволяє досягти консенсусу інтересів.

Пріоритету інтересів розвитку регіону в цілому перед інтересами окремих територіальних громад, що передбачає:

- орієнтацію механізму внутрішнього перерозподілу ресурсів на розв'язання загально регіональних завдань (інтенсифікацію процесів взаємопов'язаного розвитку міста і села, збільшення соціального потенціалу центрів систем розселення тощо);

- пріоритетний розвиток внутрішньорегіональних територій, що мають стратегічне значення для регіону в цілому і є джерелами його розвитку.

4. Пріоритету стратегічних інтересів розвитку регіону перед поточними, що полягає в розумному компромісі у використанні коштів, спрямованих на досягнення поточних цілей політики розвитку регіону (внутрішньорегіонального вирівнювання умов життєдіяльності різних територіальних груп) і вирішення перспективних завдань соціально-економічного розвитку регіону.

5. Принцип активної внутрішньорегіональної територіальної політики, що передбачає:

- раціональне формування доходів за рівнями бюджетної системи на користь місцевих бюджетів;

- використання, поряд з бюджетними, і позабюджетних інструментів згладжування територіальних відмінностей;

- відмова від використання регіонального бюджету в якості «пасивного інструменту» розподілу коштів під наперед задані норми фінансових витрат;

- розгляд бюджету як інструменту впливу і регулювання територіальних аспектів розвитку регіону за допомогою використання ефективних методів управління бюджетним процесом.

Виконані дослідження показують, що нівелювання проявів внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації слід розглядати важливим завданням політики регіонального розвитку. При цьому саме цей чинник має як для розвитку регіону загалом, так і окремих адміністративно-територіальних утворень повинен

враховуватись при реалізації реформ, спрямованих на активізацію саморозвитку територіальних громад, реформування системи територіальної організації влади, вдосконалення управління територіальним розвитком. При цьому регулювання процесів територіального розвитку є довготривалим процесом, який охоплює різні напрями державної діяльності та передбачає координацію зусиль глави держави, органів законодавчої і виконавчої гілок влади, регіональні та територіальні громади.

Висновки до першого розділу

1. Вивчення теоретико-методологічних основ формування та розвитку процесів соціально-економічної диференціації на внутрішньорегіональному рівні дозволило виявити її основні характеристики в розрізі територіального, соціального та економічного підходів, а також запропонувати визначення поняття «внутрішньорегіональна диференціація». На думку автора, внутрішньорегіональну диференціацію слід розглядати як процес, в результаті якого змінюються властивості територіальних суспільних систем, що відображають об'єктивний стан неоднорідності економічного простору регіону.

2. Проведене дослідження базується на визнанні просторової нерівномірності та соціально-економічної асиметрії в якості однієї із закономірностей розвитку економіки світового, національного чи регіонального рівня. Нерівномірне розміщення по території країни чи регіону різноманітних видів економічної діяльності є наслідком територіального поділу праці, концентрації та спеціалізації виробництва тощо. При цьому нерівномірність соціально-

економічного розвитку території не повинна розглядатись виключно як негативна властивість економічного простору регіону, оскільки може слугувати джерелом формування імпульсів розвитку у точках концентрації економічної активності, які далі поширюватимуться на інші території.

3. В роботі виокремлено зовнішні та внутрішньорегіональні чинники територіальної диференціації. До числа найважливіших зовнішніх чинників віднесено: макроекономічні, стан нормативно-правової бази державного регулювання територіального розвитку, діюча система міжбюджетних відносин в межах держави, зростання економічної (за формами власності та секторам економіки) і соціальної (за групами населення) диференціації. До переліку основних внутрішньорегіональних чинників віднесені: рівень накопиченого економічного (у тому числі виробничо-технічного та інноваційного) потенціалу територій, ступінь розвитку в регіоні ринкової, виробничої і соціальної інфраструктури, розміщення та потенціал міст обласного значення в регіоні, їх потенціал, розміщення трудового потенціалу в регіоні та його якість, особливості системи розселення, рівень розвитку сектора інформаційних і комунікаційних послуг, рівень диверсифікації структури регіональної економіки, ступінь завершеності в регіоні структурних і інституційних ринкових реформ, менталітет населення і влади тощо.

4. Здійснене дослідження дозволило розробити типізацію внутрішньорегіональної диференціації за такими критеріями: результат впливу на соціально-економічний розвиток територій регіону, (об'єкт та предмет дослідження внутрішньорегіональної диференціації, чинники виникнення, характер впливу, рівень охоплення, тривалість означених тенденцій).

5. До основних видів соціально-економічної диференціації територій в межах регіону віднесено:

– диференціація між адміністративними районами як за показниками економічного розвитку, так і за показниками якості життя населення;

– диференціація між районами, орієнтованими на промислове виробництво і сільськогосподарське;

– асиметрія між міськими і сільськими територіями;

– асиметрію між групами територіально-структурних одиниць (містами обласного значення, малими містами та ін.)

– асиметрія між адміністративним центром регіону та периферійними територіями.

5. Здійснений аналіз теоретичних концепцій дозволяє говорити, що незважаючи на те, що деякі концепції (зокрема неокласичні) стверджують можливість природного врегулювання темпів економічного розвитку територій, все ж переважна більшість вчених визнає необхідність зовнішнього втручання в процеси регулювання внутрішньо регіональної диференціації з метою її нівелювання. Регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації трактується в роботі як система заходів, які застосовуються по відношенню до регіону загалом чи його окремих територій / адміністративних районів, орієнтовану на оптимізацію його просторового розвитку шляхом нівелювання існуючих територіальних диспропорцій, підвищення конкурентоспроможності територіальних громад чи регіону загалом шляхом використання наявних переваг. Кінцевою метою реалізації зазначеної системи заходів повинно стати досягнення стійкого комплексного соціально-економічного розвитку регіону.

6. Обґрунтовано порогові рівні внутрішньорегіональної диференціації, які дозволяють розмежувати об'єктивний рівень диференціації соціально-економічного розвитку окремих територій від рівня диференціації, який може нести загрозу для

цілісності та ефективності функціонування регіональної системи і потребує втручання через використання інструментарію прямого чи опосередкованого впливу на розвиток територій. Доведено, що встановлення єдиного порогового значення внутрішньорегіональної диференціації для усіх показників є не виправданим. Так, для показників соціального розвитку районів (територій) критичне значення є значно нижчим в порівнянні з економічним розвитком. Встановлено порогове значення диференціації, яке для соціальних показників становить 10-20%, а економічних – 20-30%.

8. В роботі зазначено, що регулювання територіальних диспропорцій має здійснюватись за двома напрямками. Економічні цілі цієї політики досягаються методами політики поляризованого розвитку, то соціальні – переважно вирівнюючої (компенсаційної).

9. Наголошено, що негативним наслідком реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади може стати посилення внутрішньорегіональної диференціації. Адже зниження рівня централізації повноважень та фінансових ресурсів на державному рівні не дозволяє здійснювати їх перерозподіл між регіонами на тому ж рівні, що часто має негативним наслідком посилення територіальної диференціації в державі. Тобто сучасна реформа місцевого самоврядування та передача повноважень на місцевий рівень має супроводжуватись реалізацією виваженої політики щодо інтегрування країни та недопущення зростання внутрішньодержавних та внутрішньорегіональних асиметрій.

Регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації в таких умовах здійснюється в площині реалізації державної регіональної політики та регіональної політики, що реалізується регіональними та місцевими органами влади.

В роботі запропоновано систему регулювання внутрішньо регіональної соціально-економічної диференціації, яка ґрунтується на таких принципах:

- економічної доцільності;
- взаємовигідності територіальної політики для регіону в цілому і територіальних громад, що дозволяє досягти консенсусу інтересів;
- збалансованість стратегічних пріоритетів розвитку територіальних громад та стратегічних цілей соціально-економічного розвитку регіонів;
- пріоритету стратегічних інтересів розвитку регіону перед поточними;
- активної внутрішньорегіональної територіальної політики.

Основні результати першого розділу висвітлені у працях автора [129, 131, 132, 134].

Розділ 2

АНАЛІЗ ВНУТРІШНЬОРЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ (на прикладі Львівської області)

2.1. Оцінка внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації на рівні районів Львівської області

Вивчення процесів внутрішньо регіональної диференціації соціально-економічного розвитку в Україні, на відміну від оцінки міжрегіональних диспропорцій, на сьогоднішній день часто залишається поза увагою науковців та практиків. Значною мірою це пов'язано із широтою об'єкта дослідження – воно вимагає поглибленого аналізу в межах кожного конкретного регіону як розрізі районів та міст, так і окремих територіальних громад. Результатом цього стала не розробленість методичного інструментарію аналізу соціально-економічної диференціації на внутрішньо регіональному рівні та відсутність обґрунтованих висновків щодо основних проблем та напрямків їх вирішення у цьому контексті.

На підставі вивчення підходів до аналізу та діагностики асиметрій соціально-економічного розвитку територій [141] автором встановлено доцільність їх розширення та запропоновано методичний підхід до оцінювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації (рис. 2.1). Розроблений підхід передбачає використання низки методів статистичного аналізу для виявлення різного роду асиметрій у розвитку територіальних одиниць в межах регіону. При цьому проведення аналізу здійснюватиметься в розрізі показників, що дозволяють оцінити асиметрії у економічному, соціальному та фінансовому аспектах внутрішньо регіонального розвитку. Об'єктами аналізу виступатимуть райони, сільські та міські адміністративно-територіальні одиниці.

Окремим аспектом аналізу є встановлення центр-периферійних характеристик регіону, що обумовлено посиленням процесів територіальної концентрації економічної діяльності в межах адміністративних центрів

регіонального та районного рівня та, як наслідок, розширенням ареалів соціально-економічної депресивності.

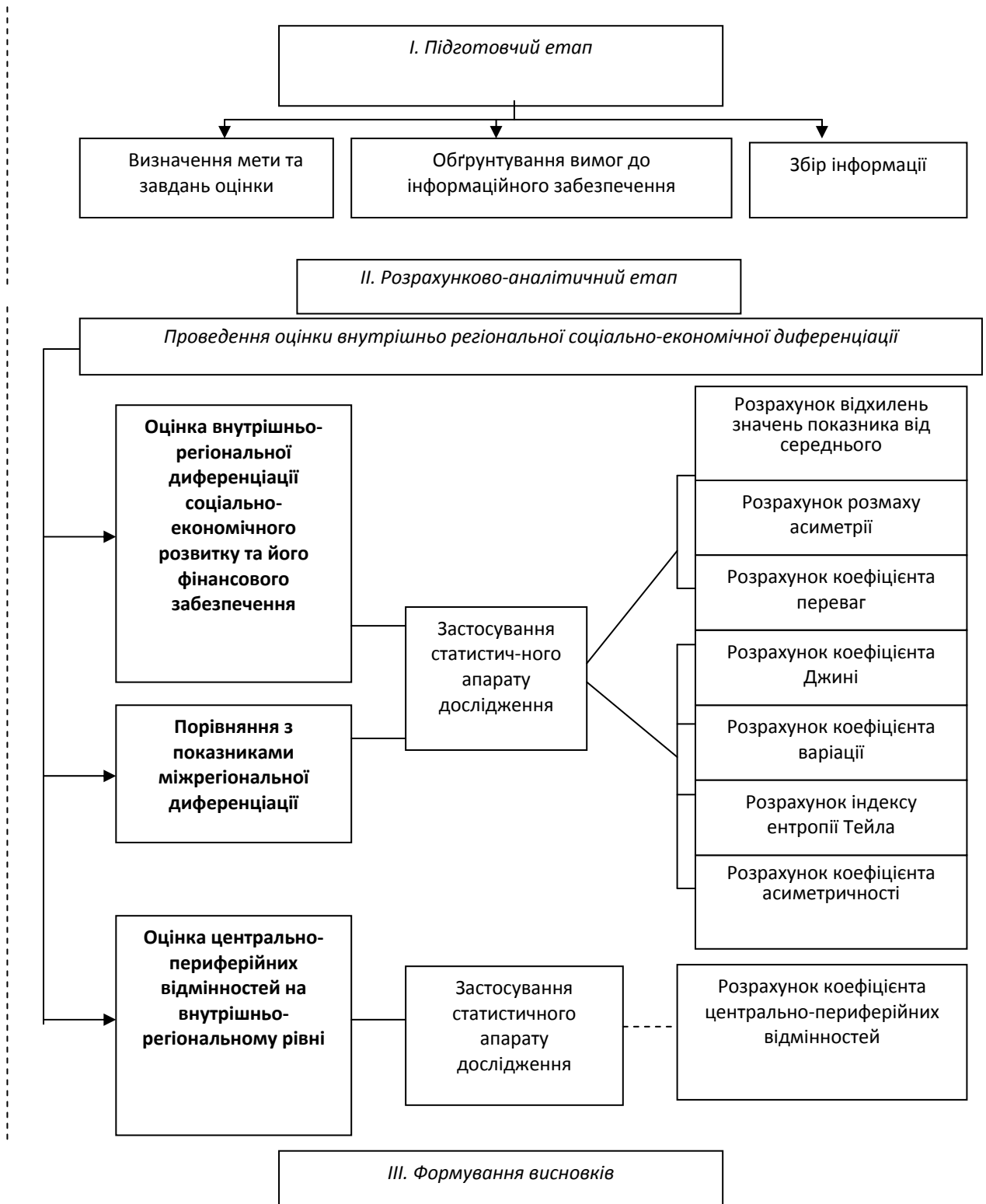

Рис. 2.1. Методичний підхід до оцінки соціально- економічної диференціації на внутрішньорегіональному рівні*

*Розроблено автором на основі [141, с. 35].

Методичний підхід включає три етапи: підготовчий, розрахунково-аналітичний та формування висновків. Слід зазначити, що на підготовчому етапі робота щодо збору інформації суттєво ускладнена тим, що перелік показників в межах офіційної статистичної інформації щодо розвитку районів та окремих територіальних громад є значно вужчим в порівнянні з показниками розвитку регіонів. Це, в свою чергу, по-перше, знижує рівень глибини досліджень соціально-економічної диференціації на внутрішньорегіональному рівні, по-друге, не завжди дозволяє здійснити порівняння рівня внутрішньорегіональної та міжрегіональної диференціації.

В якості об'єкта дослідження даної дисертаційної роботи обрано процеси соціально-економічної диференціації в межах Львівської області. Вибір Львівської області обумовлений низкою обставин: 1) показники соціально-економічного розвитку Львівщини є наближеними до середніх по Україні, що дозволяє екстраполювати отримані результати на інші регіони; 2) в межах Львівської області присутні прикордонні та гірські території, що дозволяє говорити про специфіку їх розвитку в порівнянні з іншими територіями регіону; 3) м. Львів є одним з найбільших міст України і, відповідно, характеризується високим агломераційним ефектом, що дозволяє оцінити тенденції розвитку центрально-периферійних процесів в межах регіону.

На розрахунково-аналітичному етапі оцінку внутрішньорегіональної диференціації проведемо за допомогою статистичних індикаторів (додаток Б.3), на основі яких можна судити про відхилення від середньої величини за певний проміжок часу. Широкого застосування набули показники, що характеризують нерівномірність розвитку та встановлюють присутність конвергентно-дивергентних процесів в країні та регіоні, а саме: коефіцієнт варіації, дисперсія, середнє квадратичне відхилення, індекс Джині (*Gini*), Індекс Тейла (*L-міра* і *T-міра*), який в регіоналістиці отримав назву «ентропійний індекс нерівності» [151] і ін. Останні два показники активно використовують при оцінці асиметрій територіального розвитку, оскільки дозволяють порівнювати розподіл ознаки в сукупності з різним набором

одиниць. Заради справедливості слід додати, що ці показники не дозволяють встановити міжрегіональний та між територіальний вплив.

Спираючись на запропонований методичний підхід, здійснимо оцінку внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку Львівської області. Львівська область обрана об'єктом аналізу з огляду на низку об'єктивних обставин:

- Львівська область характеризується наявністю різнопланових територій – тут розміщене одне з найбільших міст України – Львів, є низка центрів економічного розвитку (в межах міст обласного значення) окрім обласного центру, присутні гірські та прикордонні території;
- в області виділено 20 адміністративних районів та 41 мале місто;
- за багатьма соціально-економічними показниками Львівська область може вважатись середньостатистичним українським регіоном;
- область характеризується диференційованою структурою економіки в розрізі промисловості, сільського господарства, сфери послуг.

Зазначене робить Львівську область цікавою для аналізу диференціації соціально-економічного розвитку та, водночас, отримані результати щодо існування тих чи інших тенденцій можуть поширюватись і на інші регіони України.

Виявлення і оцінка внутрішньорегіональних відмінностей здійснюється на основі індикаторів соціально-економічного розвитку та є підставою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Для аналізу оберемо найважливіші індикатори рівня соціально-економічного розвитку території, до яких відносять:

1. економічні:

- капітальні інвестиції на одну особу;
- обсяги реалізовано промислової продукції на одну особу;
- роздрібний товарообіг підприємств на одну особу;
- обсяг експорту товарів на одну особу;

- обсяг імпорту товарів на одну особу;
- кількість малих підприємств на одну особу.

2. соціальні:

- рівень зареєстрованого безробіття, %;
- середньомісячна заробітна плата, грн;
- середній розмір пенсій, грн;
- забезпеченість житлом, м² на одну особу.

Діагностика коефіцієнта диференціації економічного показників розвитку районів Львівської області засвідчує існування надвисокого рівня диференціації за обсягом реалізованої промислової продукції на одну особу, також за обсягом експорту та імпорту товарів в розрахунку на одну особу (табл. 2.1). Саме ці показники найбільш чітко розмежують райони Львівщини з високим рівнем економічного розвитку та з низьким економічним потенціалом. Якщо до першої групи відносяться райони, в яких еволюційно сформувались центри виробництва промислової (Стрийський, Радехівський) та сільськогосподарської (Пустомитівський, Кам'янка-Бузький) продукції, то другу групу складають гірські території, зокрема Турківський, Старосамбірський райони. Водночас слід зазначити і нові тенденції, які властиві сучасному етапу розвитку господарської системи регіону та України загалом: активізація економічного розвитку у територіальній близькості до обласного центру та до державного кордону України, а також інтенсивний розвиток сфери послуг – туристичних у м. Львові та гірських територіях, освітніх – у м. Львові, медичних – у містах Трускавець та Моршин, ІТ-послуг – у м. Львові тощо. Наявна статистична інформація, яка формується на внутрішньорегіональному рівні, не дозволяє чітко оцінити результати розвитку сфери послуг в територіальному вимірі, однак тенденція до збільшення кількості суб'єктів господарювання (як юридичних, так і фізичних осіб), зростання рівня заробітної плати, кількості зайнятих в

Таблиця 2.1.

Динаміка внутрішньорегіональної диференціації (в розрізі районів Львівщини) за економічними та соціальними показниками, 2010-2014 рр.

Показник	2010 р.			2011 р.			2012 р.			2013 р.			2014 р.		
	max	min	max/ min, разів	max	Min	max/ min, разів	max	Min	max/ min	max	Min	max/ min, разів	max	min	max/ mi разів
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Капітальні інвестиції на одну особу, грн.	Пустомиті вський (6306,4)	Золочівсь кий (542,4)	11,63	Пустомиті вський (6899,7)	Старосам бірський (240,3)	28,71	Пустомиті вський (7513,6)	Старосам бірський (187,5)	40,07	Пустомиті вський (6699,6)	Старосам бірський (370,2)	18,09	Кам'янка- Бузький (6827,4)	Старосам бірський (622,0)	10,98
Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу, грн.	Радехівсь кий (26633,57)	Турківськ ий (51,54)	516,76	Радехівсь кий (34259,14)	Турківськ ий (30,48)	1123,99	Кам'янка- Бузький (40365,64)	Турківськ ий (43,60)	925,82	Радехівсь кий (43573,99)	Турківськ ий (38,07)	1144,56	Радехівсь кий (42906,10)	Турківськ ий (65,90)	651,08
Роздрібний товарооборот підприємств на одну особу, грн.	Пустомиті вський (4844,0)	Турківськ ий (519,0)	9,33	Пустомиті вський (7797,0)	Турківськ ий (723,0)	10,78	Пустомиті вський (10266,0)	Турківськ ий (900,0)	11,41	Пустомиті вський (9770,0)	Дрогобиц ький (957,0)	10,21	Пустомиті вський (10686,0)	Турківськ ий (1275,0)	8,38
Обсяг експорту товарів на одну особу, доларів США.	Стрийськ ий (2687,65)	Старосам бірський (13,77)	195,18	Стрийськ ий (3382,10)	Старосам бірський (26,30)	128,60	Стрийськ ий (2566,30)	Самбірськ ий (18,30)	140,23	Стрийськ ий (2652,70)	Самбірськ ий (18,70)	141,86	Стрийськ ий (2949,10)	Дрогобиц ький (1,30)	2268,54
Обсяг імпорту товарів на одну особу, доларів США.	Стрийськ ий (2063,76)	Турківськ ий (1,62)	1273,93	Стрийськ ий (2754,87)	Дрогобиц ький (8,88)	310,23	Городоць кий (2003,18)	Дрогобиц ький (19,34)	103,58	Стрийськ ий (2309,98)	Дрогобиц ький (9,12)	235,29	Перемш лянський (2150,54)	Дрогобиц ький (3,26)	659,67
Кількість малих підприємств на 10 тис. наявного населення, одиниць	Пустомиті вський (74)	Турківськ ий (14)	5,28	Пустомиті вський (62)	Турківськ ий (11)	5,64	Пустомиті вський (75)	Турківськ ий (11)	6,82	Пустомиті вський (86)	Турківськ ий (11)	7,82	Пустомиті вський (86)	Турківськ ий (11)	7,82

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Рівень зареєстрованого безробіття, %	Бродівський (4,4)	Бузький (0,9) Пустомитівський	4,89	Золочівський (4,6)	Пустомитівський (1,1)	4,18	Золочівський (4,2)	Кам'янка-Бузький (0,8)	5,25	Золочівський (4,1)	Бузький (1,1) Пустомитівський	3,73	Бузький (2,9) Перемішлянський	Яворівський (0,6)	4,83
Середньомісячна заробітна плата, грн.	Стрийський (2382,0)	Радехівський (1479,0)	1,61	Сокальський (2943,0)	Самбірський (1700,0)	1,73	Сокальський (3109,0)	Мостиський (2034,0)	1,53	Стрийський (3474,0)	Мостиський (2066,0)	1,68	Стрийський (3786,0)	Бузький (2199,0)	1,72
Середній розмір пенсій, грн.	Сколівський (1083,00)	Перемішлянський (894,00)	1,21	Сколівський (1185,51)	Перемішлянський (976,24)	1,21	Сколівський (1388,93)	Перемішлянський (1157,87)	1,19	Сколівський (1458,51)	Перемішлянський (1213,34)	1,20	Сколівський (1503,79)	Перемішлянський (1228,59)	1,22
Забезпеченість житлом, м ² на одну особу	Пустомитівський (27,6)	Яворівський (18,5)	1,49	Пустомитівський (28,4)	Яворівський (18,9)	1,50	Пустомитівський (29,4)	Яворівський (19,5)	1,51	Пустомитівський (29,9)	Яворівський (19,6)	1,53	Пустомитівський (30,9)	Яворівський (20,2)	1,53
Видатки на освіту, грн.	Турківський (1425,86)	Миколаївський (829,95)	1,75	Сколівський (1493,25)	Дрогобицький (855,32)	1,75	Сколівський (1800,48)	Дрогобицький (1013,13)	1,78	Сколівський (1918,68)	Дрогобицький (1075,13)	1,78	Сколівський (1912,43)	Дрогобицький (1134,22)	1,69
Видатки на охорону здоров'я, грн.	Самбірський (716,43)	Пустомитівський (321,20)	2,23	Самбірський (787,99)	Дрогобицький (355,06)	2,22	Самбірський (1044,37)	Дрогобицький (429,07)	2,43	Самбірський (1034,26)	Дрогобицький (409,88)	2,52	Самбірський (1041,89)	Пустомитівський (423,06)	2,46
Видатки на соц. захист і соц. забезпечення, грн.	Турківський (1389,94)	Стрийський (649,73)	2,14	Турківський (1668,55)	Пустомитівський (801,17)	2,08	Турківський (2026,77)	Стрийський (886,07)	2,29	Турківський (2625,74)	Стрийський (1049,15)	2,50	Турківський (3020,56)	Стрийський (1108,82)	2,72

*Розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

окремих районах та містах свідчить про їх економічний розвиток за рахунок розвитку сфери послуг.

Аналіз динаміки показника капітальних інвестицій в розрахунку на одну особу засвідчує суттєве зниження рівня диференціації з 40 разів у 2012 р. до 10 разів у 2014 р. (рис.2.2). Впродовж досліджуваного періоду найвищим обсягом капітальних інвестицій характеризувався приміський Пустомитівський район, а найнижчим – гірський Старосамбірський район.

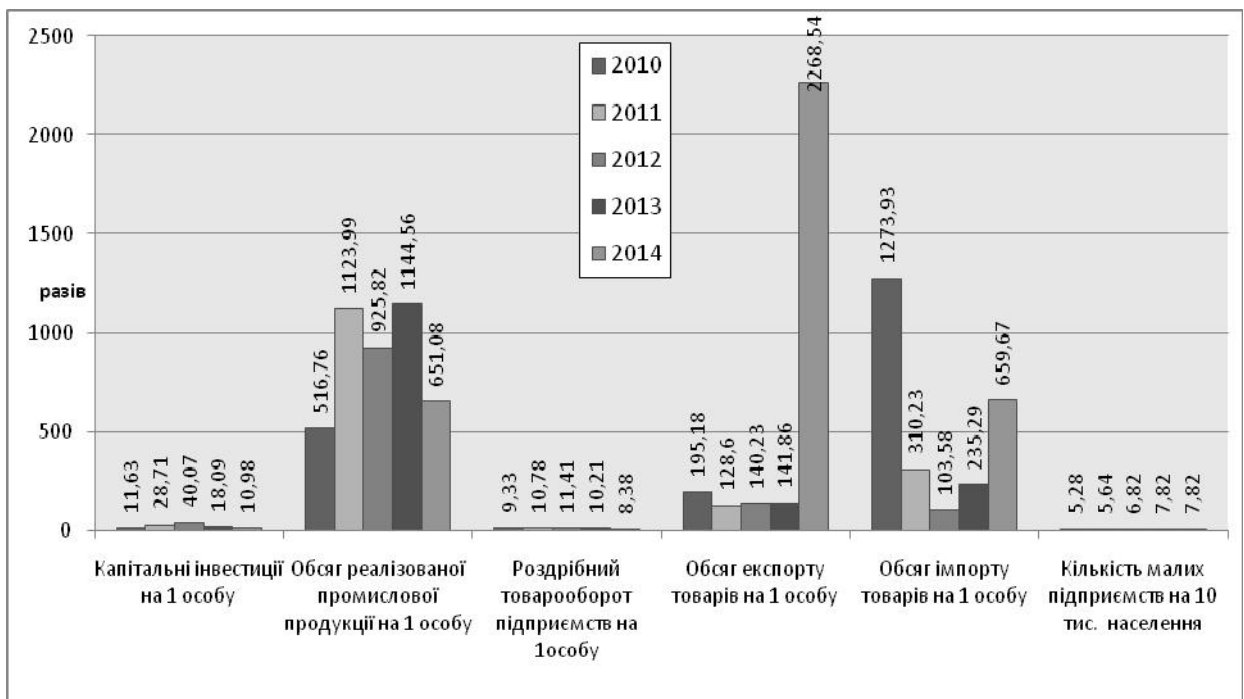

Рис. 2.2. Динаміка коефіцієнта диференціації показників економічного розвитку районів Львівської області за 2010-2014 рр.

*Розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

Найвищий рівень коефіцієнта диференціації демонструє обсяг реалізованої промислової продукції, що обумовлено тим, що в межах області наявні традиційно сільськогосподарські райони. Тобто результати аналізу за цим показником слід вважати дещо суб'єктивними. Додаткового пояснення потребує суттєве зростання внутрішньорегіональної диференціації за обсягом експорту та імпорту у 2014 р. Щодо першого показника, то якщо традиційний лідер – Стрийський район – у 2014 р.

зберіг обсяги експорту, то у Дрогобицькому районі мало місце значне падіння (практично до 0) обсягів експорту в розрахунку на одну особу.

Зростання диференціації за обсягом імпорту причинена значним збільшенням імпорту підприємствами Перемишлянського району. Така ситуація обумовлена формуванням у цьому районі кластера легкої промисловості, які працює на імпортованій сировині.

Показники соціального розвитку районів Львівської області демонструють значно нижчий рівень диференціації (в порівнянні з економічними) (рис. 2.3). На перший погляд це свідчить про ефективність регіональної політики, яка реалізується в Україні.

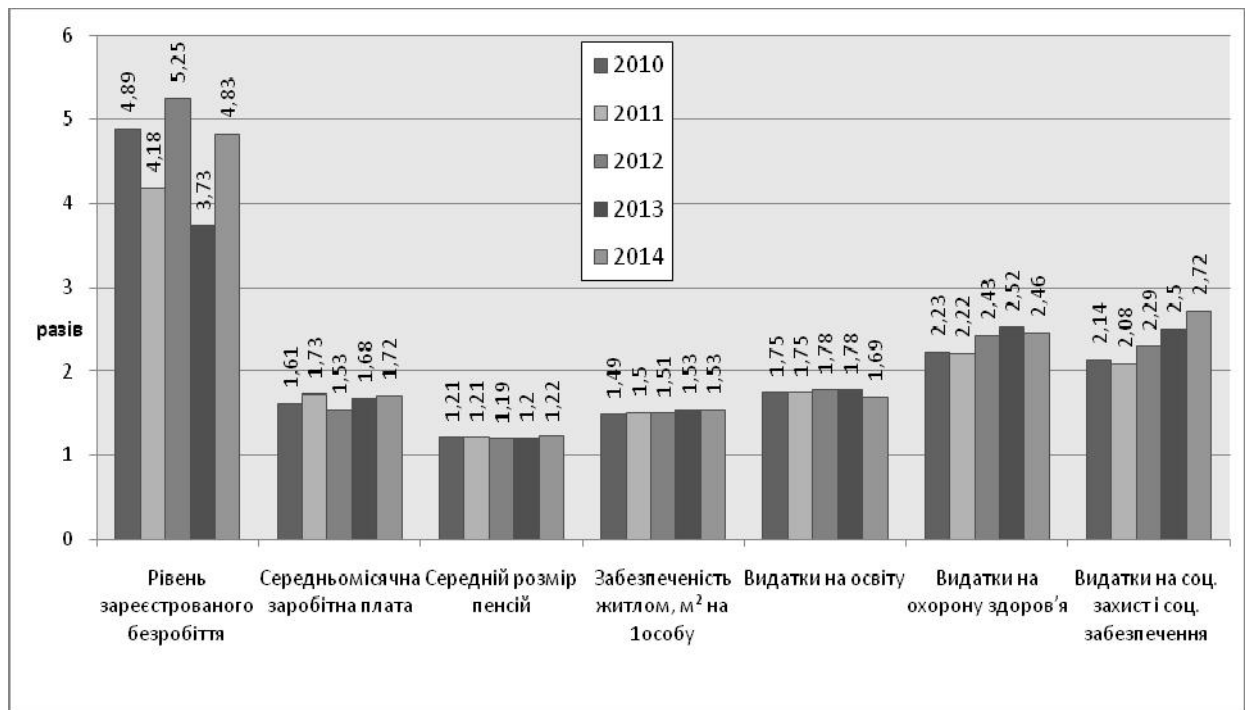

Рис. 2.3. Динаміка коефіцієнта диференціації показників соціального розвитку районів Львівської області за 2010-2014 рр.

*Розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

Серед показників соціального розвитку є низка показників, які залежать не лише від діяльності регіональних та місцевих органів влади, але й від розподілу фінансових ресурсів на національному рівні. Зокрема це стосується фінансового забезпечення галузей соціальної сфери

(зокрема, освіти і охорони здоров'я), функціонування яких безпосередньо визначається політикою розподілу бюджетних коштів в державі.

Проведений аналіз свідчить, що протягом останніх років бюджетна політика в Україні була сфокусована на концентрації фінансових ресурсів на центральному рівні та зростанням ролі міжбюджетних трансфертів вирівнювання. Вважалось, що така політика держави в кінцевому результаті повинна була призвести до однорідних соціальних характеристик у просторовому вимірі. Разом з тим, аналіз показників соціального розвитку в розрізі районів Львівщини за 2010-2014 роки не дозволяє стверджувати про їх зближення, а отже, нерівність районів не скорочувалась.

На нашу думку, до індикаторів результативності функціонування суб'єктів економіки і органів влади в регіоні, поряд з досліджуваними показниками слід віднести і такі показники як бюджетна та податкова спроможність територій, які проявляються у здатності регіону (громади) акумулювати достатні обсяги бюджетного ресурсу (зокрема на основі податкових надходжень) для розвитку території.

Про те, що соціально-економічна диференціація районів Львівської області зберігалась впродовж досліджуваного періоду свідчать і фінансові результати функціонування районів. Це підтверджує динаміка внутрішньорегіональних асиметрій за показниками, що характеризують результати економічної діяльності у Львівській області за 2010-2015 роки, зокрема місцевих податків, єдиного податку, в цілому доходів без трансфертів, які представлені у табл. 2.2. З метою порівняння рівня диференціації за цими показниками на внутрішньорегіональному та міжрегіональному рівні здійснимо розрахунки низки індикаторів, які представлені в запропонованій методиці. Для порівняння скористаємось дослідженням Г.В. Возняк [141, С.89-90], результати якого розміщені в додатку Б, табл. Б.1, Б.2.

Таблиця 2.2.

Динаміка внутрішньорегіональних асиметрій за показниками, що характеризують результати економічної діяльності у Львівській області за 2010-2015 роки

Показник	Розмах варіації (R)	Середньоквадрати чне відхилення ()	К-т варіації за середньоквадратич ним відхиленням (V)	Індекс Джині (Gini)	Індекс Тейла	
					T-міра	L-міра
<i>Місцеві податки</i>						
2010	54,3424	11,4016	94,7408	0,43568	0,14784	0,09856
2011	66,9648	14,616	94,5728	0,45024	0,14448	0,11424
2012	6,9776	1,2992	151,3568	0,54208	0,38192	0,23408
2013	0,6272	0,10304	291,0544	1,00016	0,22736	0,46704
2014	1,4896	0,27552	694,6688	1,4672	1,0864	0,4368
2015	1,548	0,835	570,656	1,043	0,94	0,5291
<i>Податкові надходження</i>						
2010	3683,1616	788,2496	135,9616	0,57856	0,31488	0,1408
2011	7873,8432	1676,019	131,4816	0,56704	0,27648	0,12928
2012	5368,1024	1486,17	107,7632	0,52352	0,17536	0,07552
2013	6159,7312	1723,072	106,4832	0,51712	0,16256	0,07424
2014	6681,4208	1835,674	106,9184	0,5184	0,15872	0,07424
2015	8670,43	2209,66	105,761	0,8765	0,1686	0,09453
<i>Єдиний податок</i>						
2010	86,7186	19,981	79,0866	0,37524	0,08904	0,04982
2011	111,0032	26,1078	73,03612	0,35828	0,50138	0,037206
2012	114,2892	27,242	72,6312	0,35828	0,04558	0,03604
2013	324,4554	70,9988	78,23754	0,36994	0,06254	0,04876
2014	533,1694	110,3778	88,2768	0,39432	0,09964	0,0689
2015	543,83278	112,5854	90,042336	0,402206	0,101632	0,070278
<i>Доходи без трансфертів</i>						
2010	4515,4922	916,8156	122,70495	0,50505	0,28749	0,13542
2011	7904,4254	1679,064	110,556	0,48285	0,22089	0,13542
2012	5612,2155	1500,076	91,7415	0,44622	0,13986	0,06327
2013	6340,4620	1713,54	90,18639	0,44067	0,12765	0,06105
2014	6557,0808	1799,621	90,88569	0,44178	0,12543	0,060939
2015	7850,99	1801,744	91,0054	0,4698	0,1466	0,0945

*Розрахунки автора на основі даних Департаменту фінансів Львівської обласної державної адміністрації

Аналіз показників диференціації за результатами економічної діяльності в розрізі районів Львівської області в період 2010-2015 рр. засвідчив існування наступних тенденцій:

- динаміка індексів внутрішньорегіональної диференціації по

доходах місцевих бюджетів Львівщини має стійку тенденцію до зниження впродовж всього аналізованого періоду, однак її зростання пришвидшилось у 2014-2015 рр.;

- найшвидше зростала внутрішньорегіональна асиметрія за єдиним податком та податковими, саме ці показники найбільше корелюють з економічним потенціалом громад та районів;
- порівняння рівня внутрішньорегіональної та міжрегіональної диференціації за аналізованими показниками підтверджує наявність значно сильніших асиметрій на внутрішньорегіональному рівні – значення усіх показників по доходах місцевих бюджетів перевищує аналогічні значення міжрегіонального рівня.

Іншу групу індикаторів внутрішньорегіональної диференціації становлять обсяги бюджетних видатків на забезпечення функціонування галузей соціальної сфери – обсяги видатків на освіту, сферу охорони здоров'я та соціальний захист і соціальне забезпечення (табл. 2.3).

Таблиця 2.3.

Динаміка внутрішньорегіональних показників асиметрій за обсягами видатків на галузі соціальної сфери у Львівській області за 2010-2015 роки

Показник	Розмах варіації (R)	Середньо- квадратичне відхилення (σ)	К-т варіації за середньоквадратичн им відхиленням (V)	Індекс Джині ($Gini$)	Індекс Тейла	
					T-міра	L-міра
Роки						
1	2	3	4	5	6	7
<i>Обсяги фінансування освіти</i>						
2010	958,4	212,7104	54,5408	0,288	0,06272	0,00896
2011	2183,8592	501,4144	54,464	0,28928	0,06144	0,01024
2012	2741,8752	584,2048	54,8608	0,28544	0,006144	0,0064
2013	3260,608	714,048	55,4368	0,28928	0,06016	0,00768
2014	3366,2464	738,8544	54,8352	0,28544	0,06272	0,00896
2015	3078,21	683,032	50,771	0,27102	0,05944	0,0093
<i>Обсяги фінансування охорони здоров'я</i>						
2010	827,6926	189,6384	66,0093	0,33558	0	0,00714
2011	1991,4531	432,3746	64,3671	0,33082	0,00595	0,00238
2012	2169,3462	489,9111	67,7586	0,34391	0,00714	0,00595

Продовження табл. 2.3

2013	2833,747	617,7885	70,1505	0,35105	0,01547	0,00595
2014	2813,2552	617,1578	67,7348	0,34153	0,00476	0,00357
2015	2390,74	558,4493	68,2203	0,3206	0,00649	0,00341
<i>Видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення</i>						
2010	397,6802	85,0756	45,1348	0,23744	0,04982	0,00954
2011	1453,2494	291,0951	45,9934	0,2385	0,04876	0,00742
2012	1678,5524	339,6558	45,1984	0,23532	0,05088	0,00848
2013	2018,8018	402,9908	44,6896	0,2332	0,053	0,00848
2014	2244,444	447,8076	43,6614	0,22896	0,05618	0,01166
2015	2289,33288	456,7638	44,534628	0,233539	0,0573036	0,0118932

*Розрахунки автора на основі даних Департаменту фінансів Львівської обласної державної адміністрації

Щодо аналізу показників внутрішньорегіональної диференціації видаткових характеристик, то вони не демонструють зростання, що пояснюється переважно соціальною спрямованістю місцевих бюджетів – а розподіл коштів на фінансове забезпечення таких сфер як освіта та охорона здоров'я відбувається формульним методом, що дозволяє підтримувати надання соціальних послуг приблизно однакового рівня по усій країні.

В порівнянні з індикаторами соціального розвитку районів Львівщини, диференціація видатків на економічний розвиток територій в розрізі районів Львівщини характеризується значно вищим рівнем (табл. 2.4). Значною мірою це обумовлено тим, що органи управління районів та територіальних громад можуть на власний розсуд розпоряджатись коштами на фінансування цих сфер (в межах наявних обсягів), тобто кожна громада виробляє власну політику щодо розвитку житлово-комунального господарства, будівництва нових об'єктів на рахунок капітальних інвестицій тощо.

Що ж до міжбюджетних трансфертів, то вітчизняна практика засвідчує вони як механізм забезпечення горизонтальної бюджетної конвергенції, є малоефективним. Асиметрія обсягів офіційних трансфертів на соціально-економічний розвиток територій є досить високою. З одного боку, це можна пояснити суттєвою диференціацією економічного розвитку окремих територій, на вирівнювання рівня розвитку яких і спрямовується субвенція.

Однак, з іншого боку, суттєве скорочення диференціації, яке відмічається за капітальними інвестиціями, обумовлено радше суттєвим скороченням таких видатків впродовж досліджуваного періоду, а не ефективністю політики бюджетного вирівнювання темпів економічного розвитку окремих територій.

Таблиця 2.4.

Динаміка внутрішньорегіональних показників асиметрій за видатками на фінансування економічної сфери у Львівській області за 2010-2015 роки

Показник Роки	Розмах варіації (R)	Середньо- квадратичне відхилення (σ)	К-т варіації за середньоквадратичн им відхиленням (V)	Індекс Джині (Gini)	Індекс Тейла	
					T-міра	L-міра
<i>Капітальні вкладення</i>						
2010	524,8656	99,3328	155,5344	0,57904	0,45136	0,3864
2011	232,9488	57,1704	100,98816	0,4872	0,20944	0,19152
2012	368,4912	85,932	120,9152	0,55888	0,336	0,23072
2013	3000,536	425,8094	177,40688	0,67872	0,66752	0,36848
2014	351,8592	75,3704	122,84496	0,55216	0,3304	0,2296
2015	381,588	67,703	110,83	0,7729	0,5482	0,3598
<i>ЖКГ</i>						
2010	770,6619	203,5851	146,4423	0,61716	0,49728	0,26196
2011	398,2791	94,6386	110,1453	0,5217	0,27195	0,13875
2012	711,2547	192,0189	122,6328	0,53835	0,333	0,16983
2013	2973,7455	648,7684	175,8129	0,67266	0,66156	0,36519
2014	720,8562	189,5991	132,9114	0,57498	0,40182	0,1998
2015	750,484	181,201	181,54	0,4698	0,5433	0,2048
<i>Субвенції на соціально-економічний розвиток</i>						
2010	6,92223	1,43395	274,4735	0,99127	0,48433	0,08449
2011	303,0811	62,7725	200,31984	0,82229	0,92701	0,78778
2012	255,0527	50,4679	255,1836	0,92344	0,83657	0,50694
2013	444,6316	84,7161	234,7751	0,8092	0,98294	1,16144
2014	199,3131	39,1748	228,0873	0,80801	0,89964	0,06902
2015	390,441	59,6549	248,476	0,9034	0,91558	0,57449

*Розрахунки автора на основі даних Департаменту фінансів Львівської обласної державної адміністрації

Для проведення аналізу вагомим є індекс Тейла, який вимірює існуючі диспропорції соціально-економічного розвитку області у просторовому масштабі. Цікавою з точки зору оцінки просторової нерівності є його

динаміка за субвенціями на соціально-економічний розвиток окремих регіонів.

Отже, впродовж 2010-2015 рр. відбулось різке зростання асиметричності доходів та видатків місцевих бюджетів на внутрішньорегіональному рівні. Аналіз ситуації у Львівській області засвідчив зростання асиметрій між районами практично за усіма досліджуваними показниками. При цьому основною причиною зростання асиметрій стало підвищення фінансової спроможності багатших районів області за рахунок ефективного використання власного соціального та економічного потенціалу. Натомість менш заможні райони не змогли використати переваг адміністративно-фінансової децентралізації. Не змогла виправити ситуацію і оновлена система міжбюджетного вирівнювання, оскільки трансферти не характеризувались спрямованістю на економічний розвиток територій.

Таким чином можемо стверджувати, що децентралізація створює не лише можливості для ефективної системи управління на місцевому рівні та підвищення якості публічних послуг, а також вона несе й певні загрози, пов'язані з підвищенням асиметрій розвитку територій області. Тому самоусунення держави та регіональних органів влади від врегулювання зазначених проблем може призвести до поширення економічної депресії в регіонах, коли значна кількість громад не зможе виконувати функції покладені на них і потребуватимуть щороку більше бюджетних коштів для покриття базових потреб.

2.2. Аналіз центрально-периферійних відмінностей соціально-економічного розвитку Львівської області

Соціально-економічні процеси, які відбуваються на регіональному рівні, потребують ґрунтовного дослідження для визначення специфіки їх розвитку. Підвищення інтегрованості та пропорційності регіонального розвитку є важливим стабілізуючим макроекономічним фактором. Адже територіальні господарські пропорції відображають розвиток таких об'єктивних процесів, що перебувають в органічній єдності, як територіальний поділ праці та регіональне об'єднання виробничих потужностей (кластеризація). Якщо територіальні диспропорції склались історично, то кластеризація – це процес поєднання певних видів економічної діяльності зумовлене техніко-економічними чинниками.

Збалансовані територіальні пропорції сприяють рівномірності розвитку територій, що входять до окремих регіонів. Тому до завдань регіональної політики належить нівелювання значних соціально-економічних територіальних диспропорцій, тобто мінімізація міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації. Цілком зрозуміло, що нівелювання територіальних диспропорцій загалом є неможливим. Відомо, що допустимий рівень внутрішньорегіональних відмінностей не має перевищувати 25% [95]. За таким рівнем територіальної диференціації можливе соціально-економічне відтворення і досягнення збалансованого розвитку територіальних систем різного ієрархічного рівня.

Об'єктом дослідження внутрішньорегіональної диференціації в даному підрозділі є соціально-економічний розвиток Львівської області в розрізі м. Львова та міст обласного значення (рис. 2.4а, 2.4б).

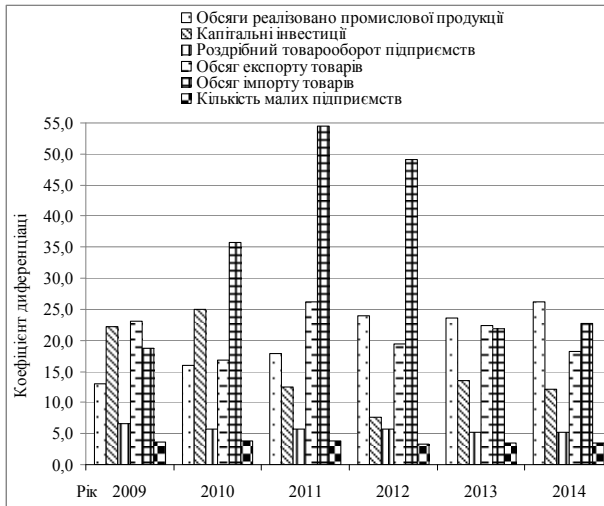

Рис. 2.4а. Коефіцієнт внутрішньорегіональної диференціації (економічні індикатори)

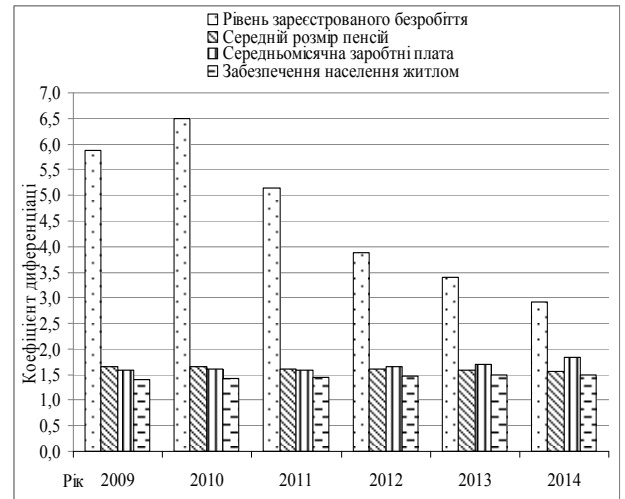

Рис. 2.4б. Коефіцієнт внутрішньорегіональної диференціації (соціальні індикатори)

З рис. 2.4а бачимо, що в досліджуваному періоді є коливання рівня внутрішньорегіональної диференціації, що проявляється майже за всіма показниками. Найменше рівень внутрішньорегіональної диференціації зафіксовано в сфері роздрібної торгівлі та за показником кількості малих підприємств. Найбільша ж внутрішньорегіональна диференціація упродовж 2009-2011 рр. спостерігається за імпортом товарів, а вже з 2012 р. вона має тенденцію до спадання. Коливання рівня внутрішньорегіональної диференціації за досліджуваними показниками пов'язане з розвитком економіки регіону та особливостями попиту і пропозиції на ринку тощо. Тобто при низькому рівні розвитку економіки коефіцієнт внутрішньорегіональної диференціації зростає, і навпаки – зі зростанням – зменшується.

На рис. 2.4б відображено внутрішньорегіональну диференціацію за соціальними показниками. Як бачимо, найбільша внутрішньорегіональна диференціація є за рівнем зареєстрованого безробіття. Це і не дивно, оскільки у досліджуваних містах Львівщини рівень безробіття дуже різниться. Однак вона має спадну тенденцію, що свідчить про вирівнювання ситуації. Натомість за усіма іншими показниками внутрішньорегіональна

диференціація впродовж досліджуваного періоду була майже незмінною, адже середній розмір пенсій, заробітної плати та забезпеченість населення житлом мало відрізняється по регіону.

Визначений нами коефіцієнт внутрішньорегіональної диференціації за економічними і соціальними індикаторами показав, що за економічними індикаторами внутрішньорегіональна диференціація є набагато більшою, ніж за соціальними. Це свідчить про розбіжність в економічному розвитку міст області.

Для дослідження внутрішньорегіональної соціально-економічної конвергенції/дивергенції застосуємо коефіцієнт варіації за групою визначених показників.

Оскільки це відносний показник, то він дає змогу порівняти різні сукупності, тобто співвідношення внутрішньорегіональної динаміки за різними соціально-економічними показниками (рис. 2.5а, 2.5б).

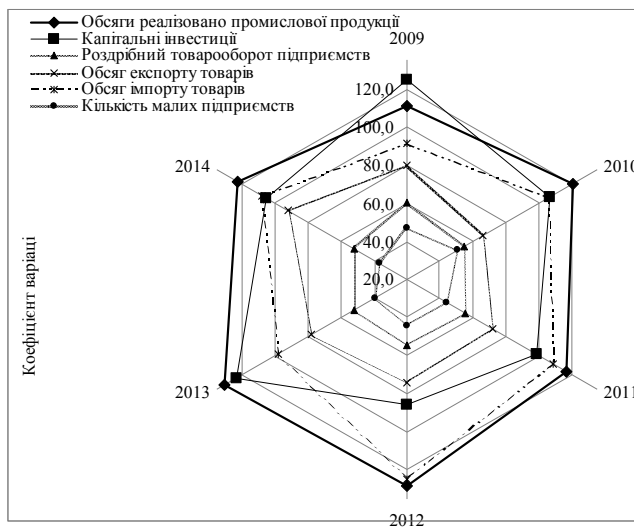

Рис. 2.5а. Коефіцієнт варіації за економічними індикаторами

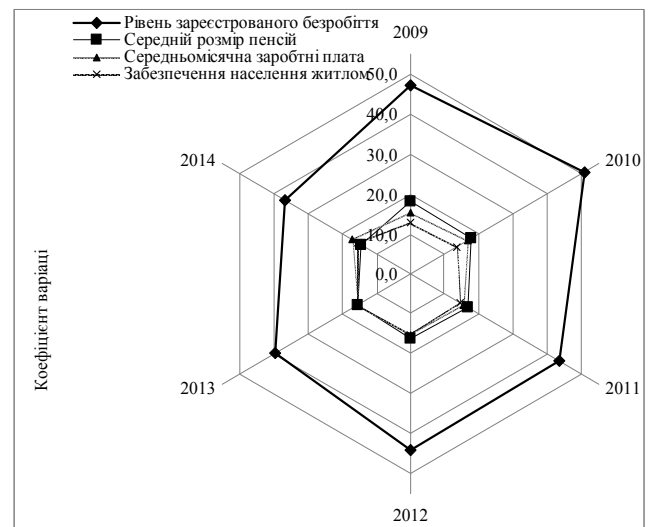

Рис. 2.5б. Коефіцієнт варіації за соціальними індикаторами

*Розраховано автором на основі даних
Головного управління статистики у Львівській області

Розрахунки свідчать (рис. 2.5а) про те, що значення коефіцієнта варіації протягом 2009-2014 рр. високе практично за всіма економічними показниками.

Однак варто відзначити позитивну динаміку до зменшення розмаху відхилень. Так, найбільше значення коефіцієнта варіації, понад 128%, протягом зазначеного періоду відзначалось за такими показниками, як обсяги реалізованої продукції та капітальними інвестиціями. У межах 35-100% відзначено коефіцієнт варіації за всіма іншими показниками.

У 2014 р. коефіцієнт варіації за більшістю показників суттєво зменшився. Тільки за обсягами експорту-імпорту показник варіації зріс. У цій ситуації можна говорити про певну стабілізацію економіки регіону.

З рис. 2.5б бачимо, що коефіцієнт варіації мав високий показник тільки за рівнем зареєстрованого безробіття, який до 2014 р. знизився до 36,8%. За всіма іншими соціальними показниками коефіцієнт варіації не перевищував у 2013 р. 15% і тільки частково зріс у 2014 р. за показником заробітної плати до 17%.

Динаміка до зменшення коефіцієнта варіації за соціально-економічними показниками свідчить про наявність внутрішньорегіональної конвергенції. Динаміка до зменшення коефіцієнта варіації за соціально-економічними показниками свідчить про наявність внутрішньорегіональної конвергенції.

Нерівномірність внутрішньорегіонального розвитку внаслідок домінування регіонального центру можна визначити за допомогою оцінки центрально-периферійних відмінностей, використовуючи інтегральний коефіцієнт центрально-периферійних відмінностей [150]:

$$\lambda_{yt}^k = \sqrt{\frac{\sum_i [(x_{it}^{kc} - x_{it}^{kp})^2 + (y_{it}^{kc} - y_{it}^{kp})^2]}{\sum_i [(x_{it}^{kp})^2 + (y_{it}^{kp})^2]}}, \quad (2.1)$$

де: x_{it}^{kc} – показник i в розрахунку на одну особу, що характеризує стан центру росту регіону k за рік t ;

x_{it}^{kp} – показник i в розрахунку на одну особу, що характеризує стан периферії регіону k за рік t ;

$$y_{ij}^{kc} = \frac{x_{it}^{kc}}{x_{i(t-1)}^{kc}} - \text{темп росту показника } x_{it}^{kc} \text{ центру росту регіону } k \text{ у році } t$$

порівняно з роком $t-1$;

$$y_{ij}^{kp} = \frac{x_{it}^{kp}}{x_{i(t-1)}^{kp}} - \text{темп росту показника } x_{it}^{kp} \text{ території регіону } k \text{ у році } t$$

порівняно з роком $t-1$ [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Використання наведеного показника дозволило визначити відносну величину відмінності між векторами питомих показників, що характеризують стан регіонального центру, у нашому випадку м. Львова, і регіональних периферій, у нашому випадку Львівської області за мінусом м. Львова та міст обласного значення Львівської області. Виявлення і оцінка центрально-периферійних відмінностей здійснюється на основі встановлених нами попередньо індикаторів економічного та соціального розвитку.

Зростання коефіцієнта центрально-периферійних відмінностей свідчить про посилення їх нерівності. При цьому потрібно мати на увазі, що зростання значення коефіцієнта не дає можливості оцінити на чию користь – центру чи периферії – відбувається зростання відстані; зростання значення коефіцієнта не може отримати негативну оцінку без урахування загальної тенденції зміни усіх показників.

Тобто застосування коефіцієнта центрально-периферійних відмінностей дозволяє розглянути процеси внутрішньорегіонального розвитку в динаміці та визначити тенденції центрально-периферійних відносин в економічному просторі регіону [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Отримані результати розрахунків показали як зниження, так і зростання коефіцієнта центрально-периферійних відмінностей. Падіння чи зростання залежить від периферії та економічного індикатора. Розглянемо детальніше.

Так, на рис. 2.6 відображено показник коефіцієнта центрально-периферійних відмінностей м. Львова як центру і периферій (області та міст обласного значення Львівської області), розрахований за обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами економічної діяльності.

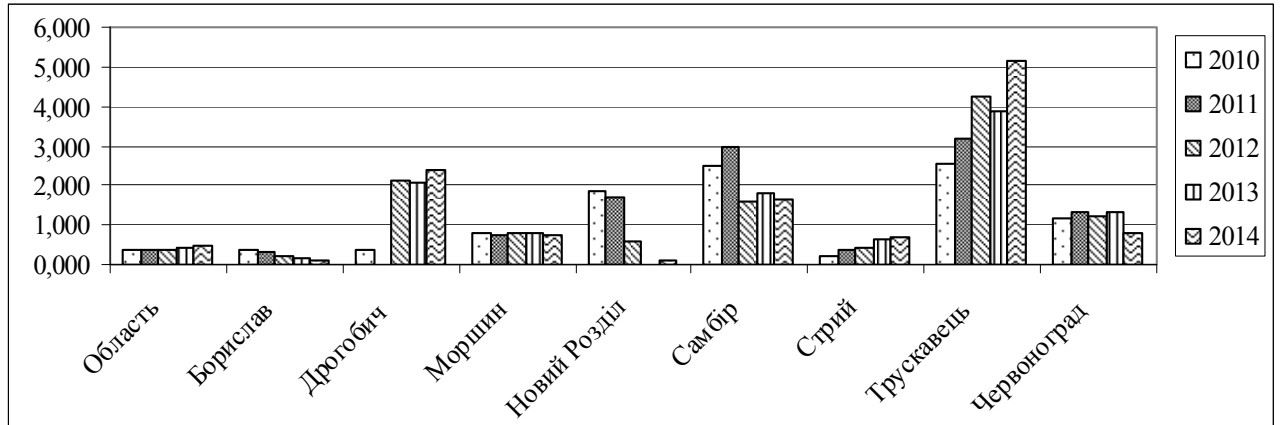

Рис. 2.6. Коефіцієнт центрально-периферійних відмінностей за обсягами реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами економічної діяльності

* Побудовано на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

Ми бачимо, що падіння оціночного коефіцієнта за показником обсягів реалізованої продукції спостерігається між центром (м. Львів) та такими периферіями, як: міста Борислав, Новий Розділ, Самбір і Червоноград. У містах Самборі та Червонограді динаміка коливається як до збільшення, так до зниження. Це свідчить про зменшення центрально-периферійних відмінностей за обсягами реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами економічної діяльності. Зворотна динаміка спостерігається між центром і містами Дрогобич, Стрий, Трускавець і всією областю. У Трускавці зафіксовано найбільший стрибок коефіцієнта, що може бути зумовлено його великими потребами, як курортного центру області, в продукції для задоволення попиту споживачів. Натомість між центром і Моршином за показником обсягів реалізованої продукції упродовж досліджуваного періоду ніяких змін не відбулося.

На рис. 2.7 відображено динаміку змін центрально-периферійних відмінностей за обсягами капітальних інвестицій.

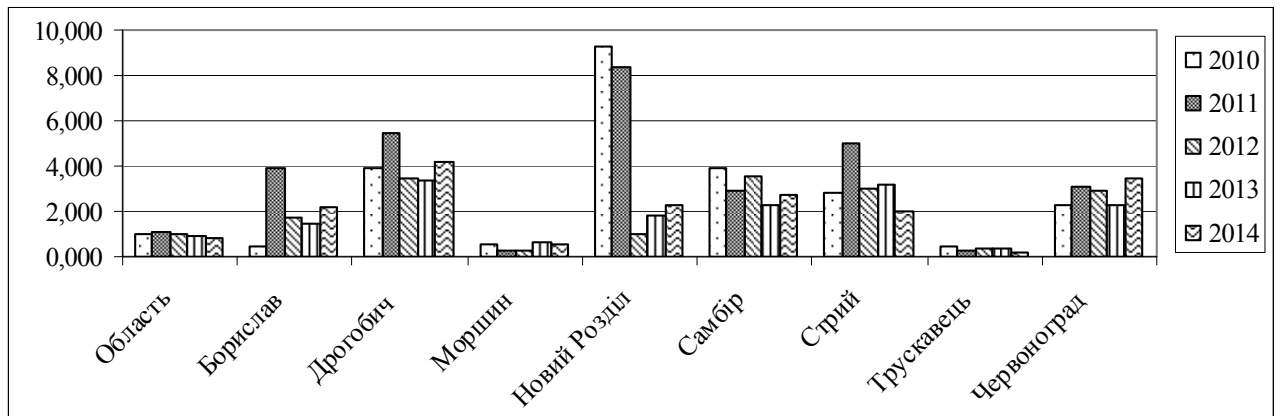

Рис. 2.7. Коефіцієнт центрально-периферійних відмінностей за обсягами капітальних інвестицій

* Розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

За досліджуваний період відбулось зниження центрально-периферійних відмінностей за показником обсягу капітальних інвестицій міст обласного значення. У деяких містах є коливання між падінням і зростанням, але загалом спостерігаємо зменшення цього показника. Це свідчить також про зростання обсягу інвестицій у розрахунку на одного мешканця периферії.

Слід відмітити відсутність чіткої тенденції динаміки коефіцієнта центрально-периферійних відмінностей за обсягами обігу роздрібною торгівлі та кількістю підприємств на особу (рис. 2.8).

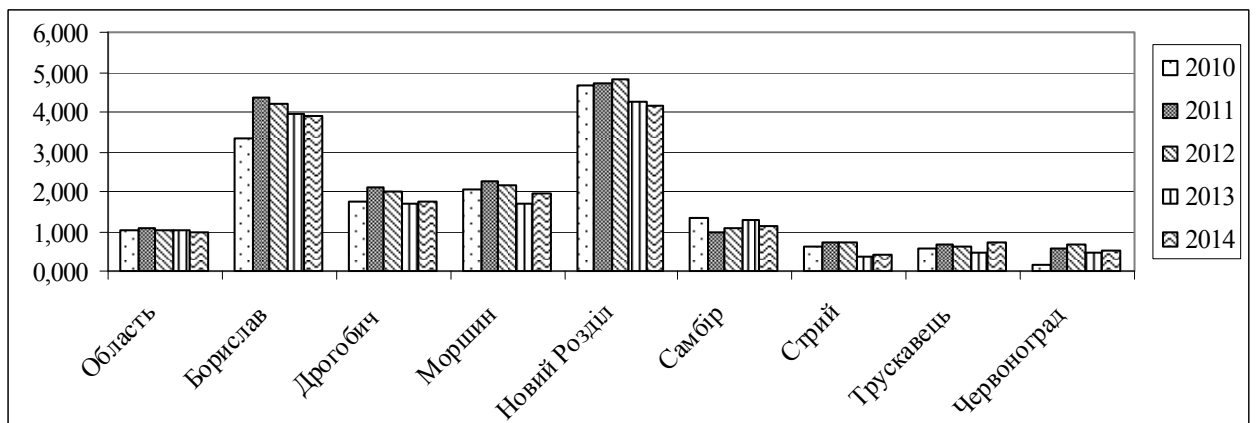

Рис. 2.8. Коефіцієнт центрально-периферійних відмінностей за обсягами обігу роздрібною торгівлі

* Розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

Такі коливання зумовлені здебільшого розвитком інфраструктури для ведення торговельної діяльності (місцем торгових точок), попитом і пропозицією товарів, а також присутністю маятникової міграції.

Так само як і за показником обсягу обігу роздрібної торгівлі, так і за показником експорту та імпорту товарів між центром і більшістю периферій не має чітко визначеної тенденції у динаміці коефіцієнта центрально-периферійних відмінностей (рис. 2.9, рис. 2.10).

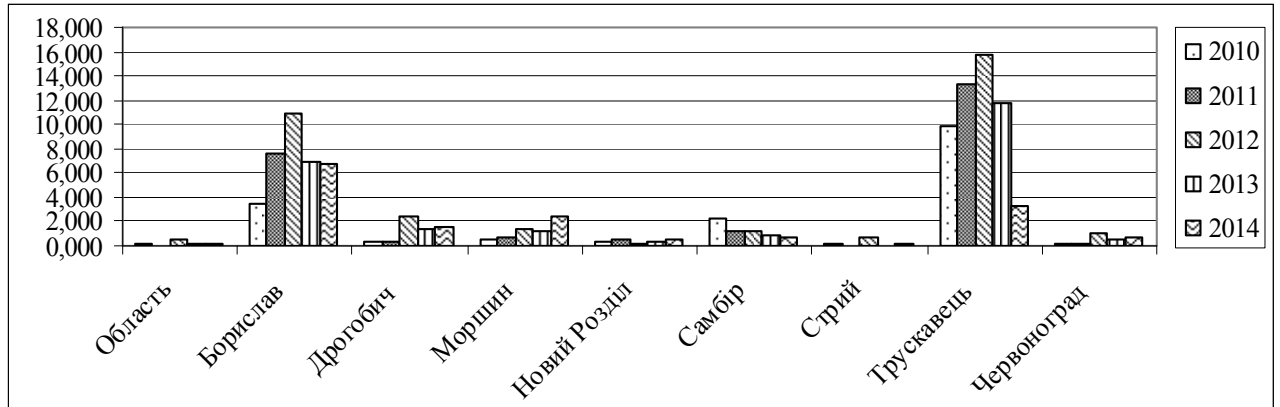

Рис. 2.9. Коефіцієнт центрально-периферійних відмінностей за обсягами експорту товарів

* Розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

З рис. 2.9 бачимо, що тільки Самбір має від початку спадну тенденцію, усі інші міста, як було зазначено, мають динаміку, що коливається. Найбільша відстань є між центром та Бориславом і Трускавцем. Однак, як було нами попередньо вказано, це не дає можливості оцінити, на чію користь – центру чи периферії – відбувається зростання відстані.

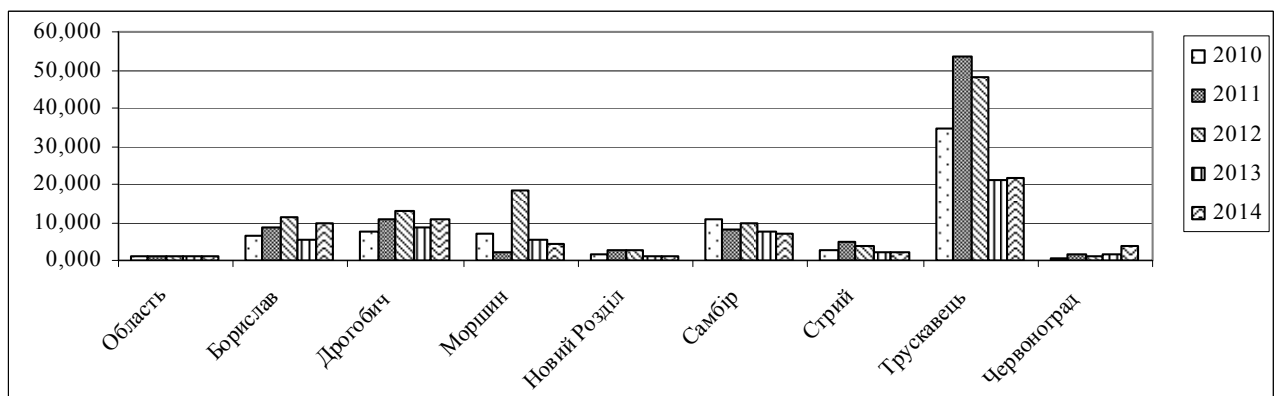

Рис. 2.10. Коефіцієнт центрально-периферійних відмінностей за обсягами імпорту товарів

* Розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

Найбільша відстань за показником обсягу імпорту товарів зафіксована між центром і Трускавцем. Стабільна динаміка спостерігається тільки між центром та областю загалом.

Отже, таку ситуацію, враховуючи зростаючі обсяги та темпи росту експортно-імпоротної діяльності периферій, можна розглядати як свідчення зменшення внутрішньорегіональної асиметрії експортно-імпоротної діяльності або деякою мірою самодостатності периферій.

Досліджуючи центрально-периферійні відмінності за показником кількості малих підприємств на одну особу (рис. 2.11) вдалось визначити, що найбільший розрив між центром є з містами Новий Розділ і Червоноград.

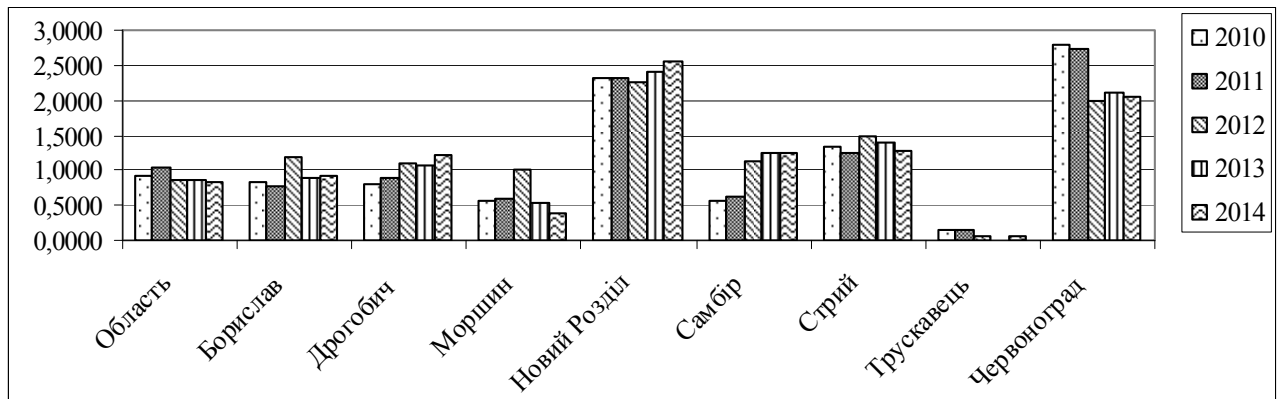

Рис. 2.11. Коефіцієнт центрально-периферійних відмінностей за кількістю підприємств на особу

* Розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

Найменша диференціація між центром і Трускавець, що є характерно, оскільки саме у Трускавці зареєстровано найбільша кількість малих підприємств після Львова у розрахунку на кількість населення.

Аналіз центрально-периферійних відмінностей дає нам можливість визначити роль і місце периферії в економічному просторі регіону та її залежність від центру.

Не менш важливим є визначення соціальних відмінностей між центром і містами. Тому нами проведено оцінку центрально-периферійних відмінностей, використовуючи той же інтегральний коефіцієнт, але до соціальних індикаторів, раніше нами визначених.

З рис. 2.12 бачимо, що коефіцієнт центрально-периферійних відмінностей за рівнем безробіття має спадну тенденцію. Так, усі міста, крім Червонограда, розташовані переважно на одній відстані, що свідчить про переважно однаковий рівень безробіття. Позитивним є те, що відстань між

центром і периферіями з кожним роком скорочується, що свідчить про усунення проблеми безробіття.

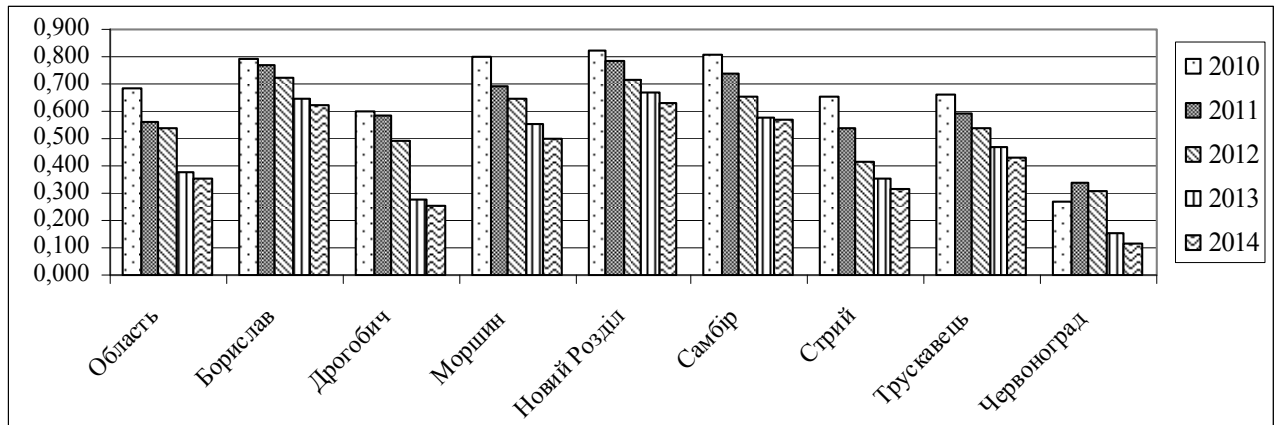

Рис. 2.12. Коефіцієнт центрально-периферійних відмінностей за рівнем безробіття

* Розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

На рис. 2.13 відображено відмінність між центром і периферією за розміром середньої пенсії. Як бачимо, найбільша відмінність є у містах Червоноград, Новий Розділ і Самбір. Щодо Червонограда, то ця відмінність не є негативною, а навпаки, вона показує, що у Червонограді, як периферії, середній рівень пенсії вищий, ніж у центрі (м. Львові). Це є характерним для Червонограда, оскільки він є центром гірничодобувної промисловості регіону. Натомість ситуація з Новим Роздолом і Самбором є протилежною. Ця відмінність характеризується найменшим рівнем пенсії у периферіях порівняно з центром.

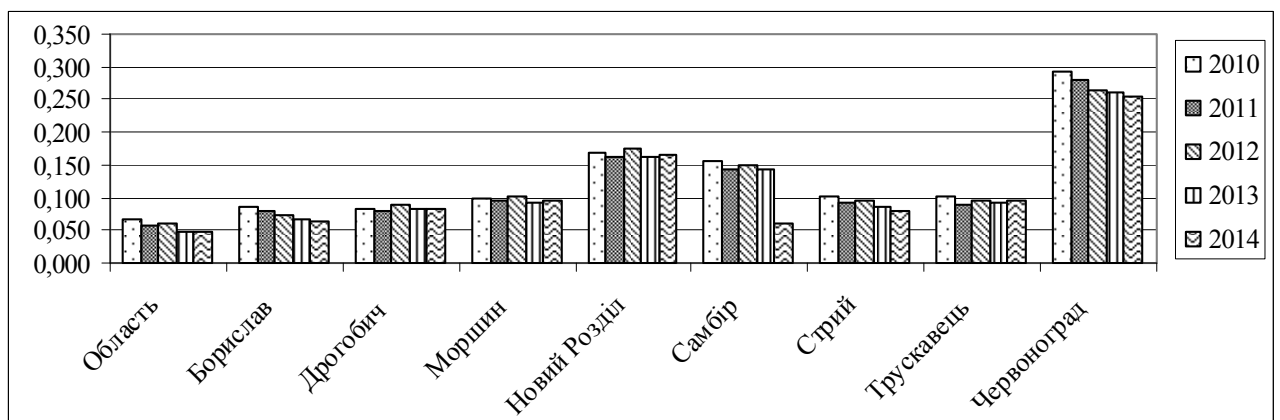

Рис. 2.13. Коефіцієнт центрально-периферійних відмінностей за середнім рівнем пенсії

* Розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

Схожа ситуація простежується і за відмінностями у рівні заробітної плати між центром і периферіями (рис. 2.14).

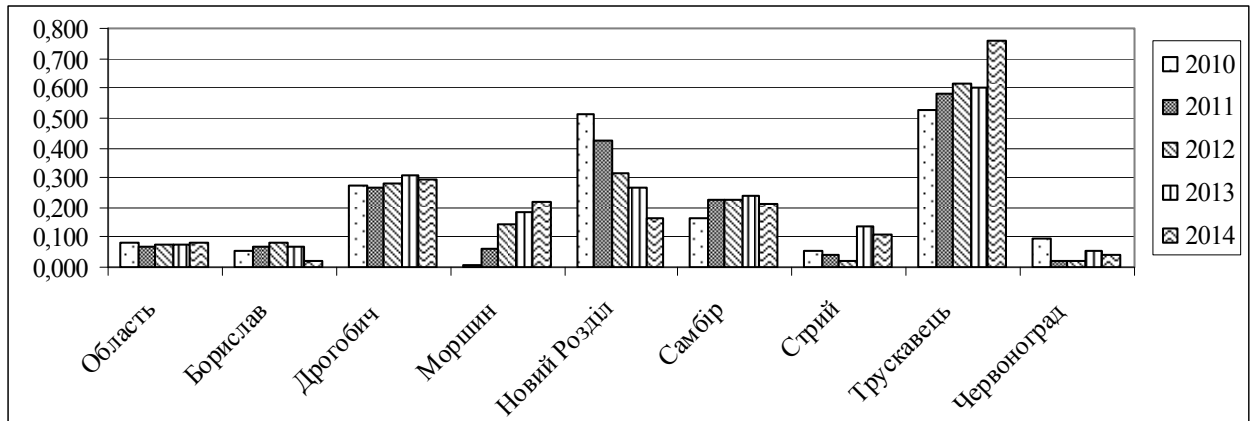

Рис. 2.14. Коефіцієнт центрально-периферійних відмінностей за середньомісячною заробітною платою

* Розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

З рис. 2.14 бачимо, що найбільша відмінність є між центром і Трускавцем, центром і Новим Роздолом. Такий показник коефіцієнта є зрозумілим, оскільки рівень заробітної плати у Трускавці майже вдвічі менший, ніж у Львові. Погано й те, що між ними є зростаюча динаміка. Натомість між Новим Роздолом і центром за досліджуваний період відстань різко скоротилася, що свідчить про часткове вирівнювання в заробітних платах. Найменша ж відстань між Червоноградом і центром, що можна пояснити тими ж причинами що і з пенсією.

Це один показник, який характеризує соціальні відмінності в розвитку територій, є забезпечення населення житлом (рис. 2.15).

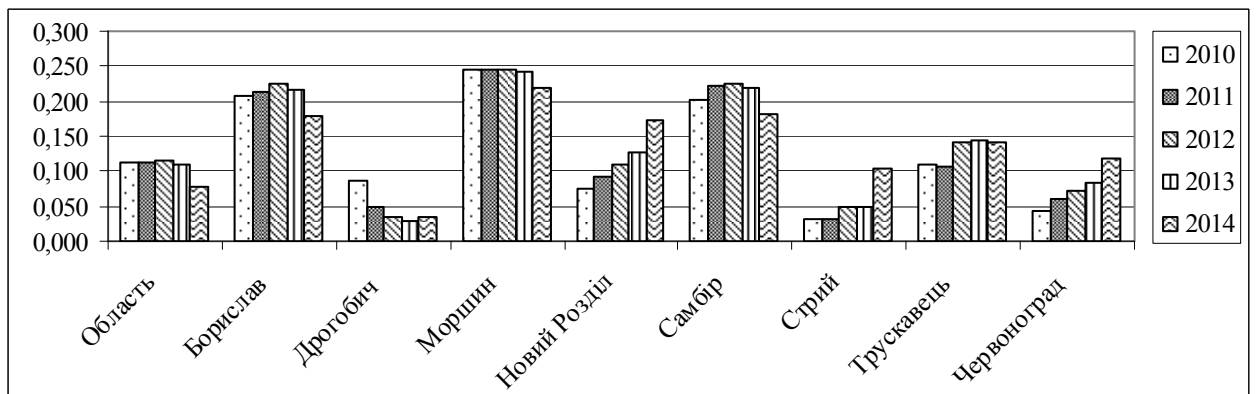

Рис. 2.15. Коефіцієнт центрально-периферійних відмінностей за забезпеченням населення житлом

* Розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

З рис. 2.15 ми бачимо, що відстань між центром і периферіями є різною. Так, між центром, Дрогобичем, Бориславом, областю, Моршином і Самбором спостерігається спадна динаміка. Натомість – центром, Новим Роздолом, Стриєм, Трускавцем і Червоноградом зростаюча динаміка. Такі дані коефіцієнта центрально-периферійних відмінностей за забезпеченням населення житлом не можна вважати негативними, оскільки тільки Дрогобич, Новий Розділ і Стрий мають менше забезпечення м² житла на одну особу, ніж Львів. Розрахунок є свідченням динаміки розвитку будівельної інфраструктури периферій порівняно з центром.

Для отримання узагальненої оцінки згрупуємо коефіцієнти центрально-периферійних відмінностей за усіма показниками. Це дозволяє сформувати загальну картину внутрішньорегіональних відмінностей за соціально-економічними показниками (табл. 1). Підсумкові дані нами розділено на три групи: 1) мала відмінність; 2) середня відмінність; 3) висока відмінність.

З табл. 2.5 ми бачимо величину відмінностей за соціально-економічними показниками периферійних міст і регіонального центру. Отже, найменша величина центрально-периферійних відмінностей у досліджуваний період спостерігається між центром і м. Червоноград, м. Стрий, м. Моршин.

Таблиця 2.5

Інтегральний індекс центрально-периферійних відмінностей

	2011	2012	2013	2014	2015
Львівська область					
Борислав					
Дрогобич					
Моршин					
Новий Розділ					
Самбір					
Стрий					
Трускавець					
Червоноград					

*Значення коефіцієнта

від 0 до 10	
від 11 до 50	
більше 51	

* Розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

Місто Моршин тільки в 2013 р. належало до другої групи. Такі міста, як Борислав, Трускавець, Самбір і Дрогобич, більшу частину досліджуваного періоду перебували у третій групі. Так, м. Червоноград у 2015 р. відноситься до першої групи, м. Самбір з 2014 р. перебуває у другій групі. М. Борислав має переходи з другої у третю групу і навпаки, а м. Дрогобич з 2013 р. є у третій групі. Натомість Новий Розділ, перейшовши з другої у третю групу на початку досліджуваного періоду, уже з 2013 р. був у першій групі. Тобто ми бачимо, що міста периферії у різний період часу перебувають на різних відстанях центрально-периферійних відмінностей щодо центру.

Варто зауважити, що в ході проведеного дослідження не зафіксовано взаємозалежності між темпами економічного розвитку регіону та темпами зміни внутрішньорегіональних центрально-периферійних відмінностей. Цей результат вказує на необхідність проведення оцінки центрально-периферійних відмінностей за більш тривалий проміжок часу та забезпечення багатокритеріальної оцінки цього явища. Можемо лише констатувати, що посилення центрально-периферійних відмінностей здебільшого залежить від інтенсивності нарощення домінуючих позицій регіональних центрів та рівня ділової активності інших міст регіонів. Функцію регіональних центрів виконують великі міста, які є центрами інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів. У зоні їх впливу перебувають малі міста, міста обласного значення регіонів та решта периферійних по відношенню до них територій. На сьогоднішній день великі міста впливають на розвиток прилеглих територій здебільшого шляхом стягування ресурсів цих територій, аніж стимулювання (розповсюдження імпульсів) їх розвитку.

Територіальна диференціація соціально-економічного розвитку зумовлює необхідність удосконалення територіального управління, спрямованого на пропорційне розміщення і прогресивну динаміку розвитку територій із різним рівнем економічного розвитку, вибір територіально диференційованих пріоритетів і раціональне використання економічних і

соціальних можливостей розвитку територіальних громад, зокрема і периферійного розташування .

Вирівнювання соціально-економічного розвитку територій безпосередньо залежить від ефективності, продуманості регіональної політики, яка має носити комплексний характер, поєднуючи заходи компенсаційного, адаптуючого і стимулюючого характеру. Важливе значення для розвитку периферійних територій має, насамперед, розбудова транспортної інфраструктури, розвиток малого підприємництва, що позитивно вплине на обсяги реалізованої продукції, експорт, імпорт і роздрібну торгівлю, збільшить зайнятість і рівень оплати праці.

Формування конкурентоспроможного середовища на периферійних територіях потребує реалізації заходів спрямованих на створення нових робочих місць, поліпшення якості торговельного, побутового, транспортного обслуговування населення, умов проживання населення, в тому числі екологічних тощо.

Центрально-периферійні особливості соціально-економічного розвитку регіонів мають враховувати при розробці регіональних стратегій, генеральних планів міст та інших документів в сфері просторового планування.

2.3. Внутрішньорегіональні асиметрії бюджетного забезпечення соціально-економічного розвитку територій Львівської області

Висока зацікавленість проблемами реформування фінансових основ місцевого самоврядування та впливу цих процесів на соціально-економічний розвиток окремих територій на міжрегіональному та внутрішньорегіональному рівнях визначається наступними обставинами:

- в сучасних умовах визначальною умовою подальшого розвитку окремих територіальних утворень стає відмова від патерналістської моделі фінансових взаємовідносин між центром та регіонами, громадами;

- необхідним чинником стимулювання територій до ефективного використання власного фінансово-економічного потенціалу є розширення прав та відповідальності територіальних громад за формування та розподіл коштів місцевих бюджетів;

- рівень фінансової забезпеченості соціально-економічного розвитку власними ресурсами стає одним з основних індикаторів ефективності господарювання в громаді чи регіоні.

Система місцевих фінансових інститутів в Україні досі формується оскільки не є цілісною і їй все ще властива надмірна залежність від центру, що не сприяє ефективній діяльності органів місцевого самоврядування і знижує можливості наповнення місцевих бюджетів і вирішення проблем місцевого розвитку. Така ситуація не тільки знижує ефективність управління фінансами територіальних громад, а й унеможливує підвищення якості життя їх населення.

Місцеві бюджети відображають систему фінансових відносин, які складаються між територіальними громадами, з одного боку, і підприємствами, організаціями всіх форм власності та фізичними особами, з іншого боку, з метою створення фонду фінансових ресурсів адміністративно-територіальної одиниці та їх використання для реалізації завдань і функцій, що покладаються на органи самоврядування.

На сьогоднішній день відбувається зміна принципів управління регіональним і місцевим розвитком та ролі місцевих бюджетів. Важливе значення насамперед мають зміни фінансового механізму перерозподілу бюджетних коштів в умовах реалізації адміністративно-фінансової реформи метою якої є формування фінансово спроможних територіальних громад, тобто таких громад, які здатні самостійно вирішувати проблеми соціально-економічного розвитку. Запровадження принципів фінансової децентралізації передбачає не тільки можливості нарощення дохідної частини місцевих бюджетів, а й здійснення громадського контролю за використанням бюджетних коштів. Відповідно до цього дещо корегується функціональне

призначення місцевих бюджетів, тобто вони не тільки акумулюють кошти територіальної громади. Кошти місцевих бюджетів використовуються не тільки на виконання повноважень, делегованих центральною владою, а й для реалізації рішень громади, які підлягають наданим їм компетенціям.

Водночас слід розуміти, що бюджет території як фонд фінансових ресурсів є надважливим елементом забезпечення її розвитку, з одного боку, рівень його наповнення залежить від того наскільки ефективно здійснюється управління потенціалом території, з іншого – від того, наскільки правильно будуть обрані напрямки, проекти для фінансування буде залежати наступні успіхи громади в її соціально-економічному розвитку.

З огляду на зазначене, важливо оцінити стан та тенденції диференціації показників бюджетного забезпечення територіального розвитку в контексті формування доходної та видаткової частин місцевих бюджетів.

Адміністративно-територіальний поділ області включає 20 районів. Варто наголосити на тому, що в межах області налічується 9 міст обласного значення. Окрім того, серед наявних 44 міських поселень, 24 характеризується чисельністю жителів меншою 11 000 осіб, тобто це в основному малі міста, з них 14 – дуже малі міські населені пункти, які часто недостатньо розвинені в порівнянні з великими містами, тобто характеризуються неможливістю виконання тих функцій, які закріплюються за містами в питанні ефективного розвитку території. Відповідно, дані населені пункти можна віднести до так званих «аграрних міст»¹.

Більше, ніж половина населення Львівської області – це жителі сільських територій – 55%. Окрім того, 97,97% загальної площі області – це площа сільських територіальних утворень (включаючи так звані «аграрні» міста та урбанізовані зони). Зважаючи на те, що м. Львів як місто обласного значення характеризується дещо іншим статусом у системі міжбюджетних відносин, аніж інші населені пункти, його інколи не включатимемо у вибірку при здійсненні аналізу внутрішньорегіональної диференціації територій Львівської області.

Аналіз фінансового забезпечення розвитку територіальних громад Львівської області здійснимо використовуючи типологію О. І. Павлова, який виділяє типово сільські (аграрні) території, сільські урбанізовані зони та «аграрні міста» та території зі спеціальним режимом функціонування (оздоровчо-рекреаційні, гірські та прикордонні). В межах Львівської області виділимо такі групи районів [141]:

- гірські території – населені пункти Сколівського, Турківського, Старосамбірського районів;

- прикордонні території – це населені пункти районів, розташованих на кордоні з Польщею, а саме: Старосамбірського, Мостиського, Яворівського, Жовківського, Сокальського, Турківського;

- сільська урбанізована зона (населені пункти в радіусі 20 км від великих міст області) – це території Пустомитівського, Жовківського, Яворівського та Городоцького районів;

- території таких районів як Радехівський, Кам'янка-Бузький, Буський, Золочівський, Бродівський, Миколаївський, Жидачівський, Стрийський, Дрогобицький без коректив не можна віднести до виділених типів. Вони мають ознаки і перехідних територій, оскільки за наявності так званих «аграрних міст» сільські громади формують свою життєдіяльність навколо таких адміністративно-територіальних одиниць, і аграрних територій, оскільки основою розвитку відповідних сіл та членів їх громад є аграрне господарство.

Емпіричний аналіз економічної диференціації в розрізі міст та окремих груп районів Львівської області проведемо на основі показників доходів місцевих бюджетів (зокрема власних), оскільки власні доходи можна розглядати як результат ефективності/неефективності використання соціально-економічного потенціалу адміністративно-територіальної одиниці, а також видатків місцевих бюджетів, оскільки саме вони є основним джерелом фінансування розвитку територій. Слід зазначити, що для порівняння обрано результати 2010 року та затверджені показники місцевих

бюджетів на 2016 рік зважаючи на те, що впродовж 2015-2016 років в Україні в межах реалізації реформи місцевого самоврядування було введено в дію низку важливих новацій у бюджетному та податковому законодавстві, що стосуються бюджетної децентралізації. Тому вважаємо за необхідне оцінити вплив цих новацій на можливості фінансування соціально-економічного розвитку територіальних громад та встановити наскільки позитивний чи негативний ефект вони мали на внутрішньорегіональну диференціацію (табл. 2.6).

Щодо надходжень до загального фонду місцевих бюджетів, то проведені розрахунки засвідчують на перший погляд необґрунтовану ситуацію – найвищі показники доходів в розрахунку на одну особу мають гірські райони Львівської області, які характеризуються найгіршими результатами економічної діяльності в регіоні.

Однак, така ситуація обумовлена значними обсягами міжбюджетних трансфертів, що надходять до цих регіонів в ході здійснення бюджетного вирівнювання та забезпечення бюджетних видатків на соціальні цілі. Водночас саме ці райони мають найнижчий рівень доходів до спеціального фонду (кошти якого витрачаються саме на фінансування проектів розвитку економіки та інфраструктури). Тобто можемо говорити, що бюджетний ресурс в гірських районах витрачається на поточні видатки, а не на розвиток, що лише в перспективі може посилити їх стагнацію і поглибити диференціацію в порівнянні з іншими районами області.

Міста Львівської області, які за результатами 2010 року показували середні доходи до загального фонду в розрахунку на 1 особу, отримали найбільші переваги в процесі імплементації бюджетних новацій – зростання доходів загального фонду міст Львівщини склало 2,56 раза. Крім цього саме міста у 2016 році змогли забезпечити найвищий рівень доходів до спеціального фонду місцевих бюджетів, що дозволяє прогнозувати подальше швидке зростання урбанізованих територій в регіоні.

Диференціація доходів загального та спеціального фондів місцевих бюджетів Львівської області в розрізі районів
(грн.)

Назва району	2010 р.				2016 р. (план)				Співвідношення доходів на 1 особу 2016 р. /2010 р.	
	Надходження до загального фонду		Надходження до спеціального фонду		Надходження до загального фонду		Надходження до спеціального фонду		Загальний фонд	Спеціальний фонд
	Фактично надійшло	В розрахунку на 1-ну особу	Фактично надійшло	В розрахунку на 1-ну особу	Фактично надійшло	В розрахунку на 1-ну особу	Фактично надійшло	В розрахунку на 1-ну особу		
Міста										
м.Львів	1531512892,8	2019,1	295171805,3	389,1	5015811919,0	6612,6	350616586	462,2	3,28	1,19
м.Борислав	94066293,3	2581,8	14827616,8	407,0	224569758,0	6163,7	8890050,0	244,0	2,39	0,60
м.Дрогобич	206199577,8	2126,2	26307581,2	271,3	478599300,0	4934,9	9699800,0	100,0	2,32	0,37
м. Моршин	18886863,0	3147,8	2101888,1	350,3	42757100,0	7126,2	2918100,0	486,4	2,26	1,39
м. Новий Розділ	60947878,5	2116,2	7832558,9	272,0	175326200,0	6087,7	3013600,0	104,6	2,88	0,38
м. Самбір	64415990,9	1762,1	7995578,6	218,7	203378000,0	5563,5	9741000,0	266,5	3,16	1,22
м. Стрий	125885913,9	2014,9	19288168,3	308,7	327368700,0	5239,7	21478000,0	343,8	2,60	1,11
м. Трускавець	57651794,6	1857,5	8857253,4	285,4	142442100,0	4589,4	12621260,0	406,7	2,47	1,42
м.Червоноград	186437712,3	2184,2	24853065,1	291,2	382026400,0	4475,5	10696100,0	125,3	2,05	0,43
<i>В середньому по групі</i>		2201,1		310,4		5643,7		282,2	2,56	0,91
Гірські території										
Сколівський	181191776,0	3608,7	9426791,2	187,7	293821874,0	5851,9	1433800,0	28,6	1,62	0,15
Старосамбірський	246566536,5	2999,9	15004083,3	182,6	427569007,4	5202,1	1808100,0	22,0	1,73	0,12
Турківський	200683902,3	3664,2	6660461,4	121,6	340705600,0	6220,8	759400,0	13,9	1,70	0,11
<i>В середньому по групі</i>		3424,3		164,0		5758,3		21,5	1,68	0,13
Змішані зони										
Бродівський	170000337,4	2675,3	13151630,9	207,0	307970800,0	4846,5	2888450,0	45,5	1,81	0,22
Буський	133941951,9	2636,7	9691408,7	190,8	266782300,0	5251,6	2396200,0	47,2	1,99	0,25
Дрогобицький	185623426,6	2433,6	8104396,4	106,3	380080200,0	4983,0	1074220,0	14,1	2,05	0,13

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Жидачівський	181245350,4	2252,4	14557244,9	180,9	328569225,0	4083,2	2110600,0	26,2	1,81	0,14
Золочівський	309848573,2	4156,3	19193320,9	257,5	524804000,0	7039,6	5274800,0	70,8	1,69	0,27
Кам'янка-Бузький	181603785,0	2935,3	12264345,6	198,2	334816300,0	5411,7	3523100,0	56,9	1,84	0,29
Миколаївський		1692,3	8642547,2	91,5	306644380,0	3245,8	3048500,0	32,3	1,92	0,35
Перемишлянський	115545016,66	2422,1	6640090,0	139,2	226810100,0	4754,4	2162700,0	45,3	1,96	0,33
Радохівський	145274804,11	2769,4	9246268,6	176,3	223798020,0	4266,3	2731000,0	52,1	1,54	0,30
Самбірський	228217384,81	3060,3	13536774,5	181,5	287042900,0	3849,1	2541300,0	34,1	1,26	0,19
Стрийський	170605661,9	2444,1	19947957,5	285,8	316166862,0	4529,4	5390168,0	77,2	1,85	0,27
<i>В середньому по групі</i>		2679,8		183,2		4751,0		45,6	1,77	0,25
Приміські території										
Городоцький	172819966,9	2328,9	16041946,6	216,2	331354800,0	4465,3	5666000,0	76,4	1,92	0,35
Пустомитівський	267068459,1	2387,3	37048159,5	331,2	515143770,0	4604,8	7386723,9	66,0	1,93	0,20
<i>В середньому по групі</i>		2358,1		273,7		4535,0		71,2	1,92	0,26
Прикордонні території										
Яворівський	337413175,35	2731,1	25682643,0	207,9	716892700,0	5802,6	7579700,0	61,4	1,95	0,08
Сокальський	268252185,52	2734,5	22589935,2	230,3	432683400,0	4410,7	4539720,0	46,3	1,61	0,20
Жовківський	164071977,8	1507,1	24081531,0	221,2	319611218,0	2935,9	1906350,0	17,5	2,12	0,30
Мостиський	163625478,58	2643,7	12099483,3	195,5	283511500,0	4580,7	2471297,0	39,9	1,73	0,20
<i>В середньому по групі</i>		2404,1		213,7		4432,5		41,3	1,84	0,19
<i>Розмах варіації</i>		36249,1		4109,7		4103,7	53,2	53,2		

*Розрахунки автора на основі даних Департаменту фінансів Львівської обласної державної адміністрації

Серед лідерів, яким належить значна частка в доходах спеціального фонду, є Кам'янка-Бузький, Стрийський та Пустомитівський райони. Ця ситуація є реальним відображенням соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. До слова, 55% загальної території Стрийського району – це санітарно-захисні, охоронні зони, а також території, на яких розміщені гірничі відводи, нафто- та газородовища, водозабори міст Львова, Дрогобича, Стрия, Моршина, Трускавця, Стебника і військовий аеродром. Окрім того, тут функціонує 11 структурних підрозділів НАК «Нафтогаз України» та проходять крупні магістральні газопроводи, нафтопроводи і лінії електропередач високої напруги. Саме оподаткування їх діяльності дозволяє наповнювати спеціальних фонд бюджетів цих районів.

Якщо оцінювати приміські райони, то середній рівень їх бюджетної забезпеченості є найнижчим у 2016 році. Водночас саме території, прилеглі до великих міст та автотранспортних магістралей, показали у 2015 році найвищий рівень власних доходів до місцевих бюджетів від впровадженого податку на реалізацію підакцизних груп товарів (зокрема, нафтопродуктів, тютюнових виробів, алкоголю). Але важливо вказати на значну внутрішньорайонну диференціації в межах приміських районів Львівської області. Так, Пустомитівський район загалом характеризується порівняно невисоким рівнем доходів до місцевих бюджетів як в 2010, так і у 2016 році. Однак, саме цей район є одним з лідерів за часткою власних доходів до місцевих бюджетів, що значною мірою обумовлено його розташуванням – адміністративно-територіальні одиниці району практично територіально оточують обласний центр – м. Львів.

Під впливом сучасних реформ за рахунок добре розвиненої інфраструктури приміські населені пункти значно підвищили свої доходи до місцевих бюджетів, насамперед за рахунок надходжень від акцизного податку та податку на майно. Як наслідок, відбулося посилення асиметричності розвитку наближених і віддалених від міст територій. Яскравим прикладом такої ситуації є диференціація розвитку наближених (в

межах кільцевої дороги) та віддалених від обласного центру територіальних громад Пустомитівського району Львівської області. Такі приміські сільські ради як Гамаліївська та Пасікизубрецька отримали у 2016 р. близько 10 тис. грн доходу від акцизного податку в розрахунку на 1 мешканця, тоді як доходи віддалених від обласного центру сільських рад від цього податку складали 1,5 – 37 грн. на 1 особу (табл. 2.7). Тобто тенденції розвитку обласного центру поширюються лише на населені пункти, що знаходяться на відстані до 5 км, а тому можемо стверджувати, що обласні центри, концентруючи економічний та соціальний потенціал регіону, не продукують в сучасних умовах достатніх імпульсів економічного розвитку області загалом.

Поряд з приміськими районами області та містами найвищі темпи зростання доходів місцевих бюджетів показали прикордонні території, до яких у Львівській області відносяться Яворівський, Сокальський, Жовківський та Мостиський райони. Доходи до загального фонду бюджетів цих районів впродовж 2010-2016 рр. зросли 1,84 раза, при цьому значною мірою це відбулось за рахунок зростання власних податкових надходжень.

В контексті аналізу доходів до місцевих бюджетів важливим питанням є не лише їх обсяги, а й структура, зокрема наскільки райони і міста спроможні забезпечити свої потреби власними податковими надходженнями, а не лише коштами від міжбюджетних трансфертів. Не зважаючи на широко обговорювану проблему необхідності передачі фінансового ресурсу на місцевий рівень, перші кроки бюджетної децентралізації не дозволили забезпечити зниження залежності місцевих бюджетів від офіційних трансфертів та підвищення їх фінансової самостійності. Аналіз засвідчив високий рівень дотаційності місцевих бюджетів Львівської області у 2015 році, при цьому адміністративно-територіальні одиниці, які мають достатньо високий рівень власних надходжень (наприклад, м. Моршин, Трускавець, Стрий, райони – Кам'янка-Бузький, Стрийський, Миколаївський) і

характеризуються високим власний соціально-економічним потенціалом більше як на 40% дотувалися з державного бюджету.

Таблиця 2.7

Територіальний розподіл надходжень від акцизного податку з реалізації суб'єктами роздрібною торгівлі підакцизних товарів у 2016 р. у Пустомитівському районі Львівської області

	Доходи сільської ради від акцизного податку	
	загалом, тис. грн	в розрахунку на 1 особу, грн
<i>Населені пункти, наближені до обласного центру (в межах кільцевої дороги)</i>		
Сокільницька сільська рада	24479	4238
Пасікизубрецька сільська рада	11449	9973
Солонківська сільська рада	9581	2825
Гамаліївська сільська рада	9252	12656
Лапаївська сільська рада	8641	2994
Підберізіцька сільська рада	6058	5263
Сороківська сільська рада	3883	2824
Зимноводівська сільська рада	3479	348
Ямпільська сільська рада	3305	1722
<i>Віддалені від обласного центру населені пункти</i>		
Гуменецька сільська рада	0,91	2,7
Пісківська сільська рада	6,1	9,6
Дмитрівська сільська рада	6,88	1,5
Соколівська сільська рада	7,06	37,2
Звенигородівська сільська рада	26,5	23,1
Старосільська сільська рада	75,0	35,4

*Розрахунки автора на основі даних Департаменту фінансів Львівської обласної державної адміністрації

Мінімальна частка трансфертів в 2016 році становила 35,3% (м. Львів); максимально рекордний її рівень сягнув 90% (Самбірський район), а ще у 15 місцевих бюджетах Львівської області її рівень перевищував 70% (рис. 2.17).

Попри найвищий рівень доходів місцевих бюджетів гірських районів Львівської області загалом (включно із трансфертами) саме ці райони –

Самбірський, Старосамбірський, Турківський – впродовж досліджуваного періоду характеризувались найнижчими обсягами власних доходів та, відповідно, найвищим рівнем дотаційності. Така ж тенденція властива і районам змішаного типу. До основних причин такого стану слід віднести наступні:

- неефективне використання туристичного потенціалу районів;
- низька продуктивність сільського господарства в районах області;
- слабкий розвиток «аграрних міст»;
- реєстрація низки підприємств, які працюють в цих районах в обласному центрі чи інших містах, в наслідок чого сільські бюджети недоотримують значну частину податку на доходи фізичних осіб;
- низький рівень економічного розвитку сільських територій та їх низька привабливість для інвесторів;
- нерозвиненість системи місцевих податків.

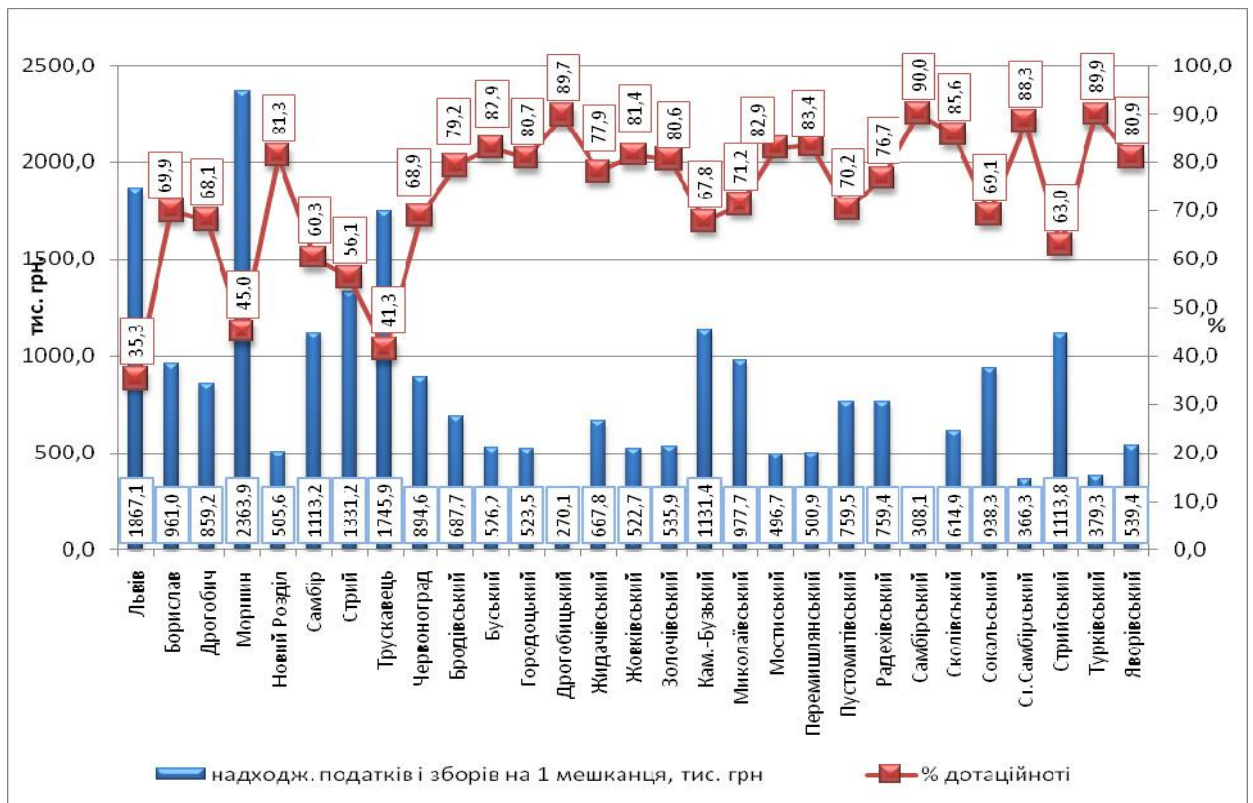

Рис. 2.17. Диференціація податкових надходжень до місцевих бюджетів Львівської області в розрахунку на 1 мешканця та рівень їх дотаційності в 2015 році, тис. грн.

*Розрахунки автора на основі даних Департаменту фінансів Львівської обласної державної адміністрації

Слід відзначити і причини наднизького рівня фінансової спроможності прикордонних районів області, серед яких: неефективність управління розвитком територій, високий рівень неофіційної зайнятості, орієнтованість населення на працевлаштування за кордоном, розвиненість нелегальної торгівлі, що не дозволяє наповнювати доходну базу місцевих бюджетів прикордонних поселень. Окрім цього, умовне подвійне громадянство (карта поляка, угорця, паспорт румуна, росіянина) створює сприятливі умови для життєдіяльності мешканців прикордоння України на території сусідньої країни-члена ЄС. На приклад Karta Polaka — документ, котрий підтверджує та засвідчує приналежність особи до польського народу, що дозволяє легально й законно працювати на території Польщі, не отримуючи дозволу на трудову діяльність, а також права займатися на території країни власним бізнесом. Цінова різниця за окремими товарами (зокрема, за тютюновими виробами, алкогольними напоями тощо) по обидва боки кордону впливає на розвиток торгівельної та дорожньої інфраструктури, а також обумовлює високу залежність місцевих бюджетів від акцизного податку.

З метою встановлення рівня диференціації фінансової спроможності територіальних громад Львівської області здійснено аналіз обсягів та структури місцевих бюджетів сільських та селищних територіальних громад (як показують попередні результати порівнювати міські і сільські поселення є недоцільним зважаючи на високу їх між групову диференціацію) в розрізі десяти найбільш та десяти найменше розвинених громад (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Диференціація доходів місцевих бюджетів окремих адміністративно-територіальних одиниць базового рівня Львівської області за 2015 рік

Назва району і населеного пункту	Чис-ть мешкан-ців на 1 сільраду, осіб	Доходи, тис. грн.			Доходи на 1 мешканця, грн.		Рівень дотаційності, %
		Всього доходів	у тому числі		Всього	Податків і зборів	
	Заг. фонду		Спец. фонду				
Села з найнижчими показниками доходів місцевих бюджетів							
с. Шоломиничі Городоцького р-ну	431	231,92	222,35	9,57	538,05	31,84	93,82
с. Переволочно Буського р-ну	498	355,26	368,54	86,72	713,4	461,78	35,00

Назва району і населеного пункту	Чис-ть мешкан-ців на 1 сільраду, осіб	Доходи, тис. грн.			Доходи на 1 мешканця, грн.		Рівень дотаційності, %
		Всього доходів	у тому числі		Всього	Податків і зборів	
			Заг. фонду	Спец. фонду			
с. Барилів Радеківського р-ну	427	252,23	252,2	0,00	590,70	430,15	27,16
с. Завидче Радеківського р-ну	386	249,85	249,85	0,00	647,28	436,22	30,41
с. Татаринів Городоцького р-ну	510	216,89	216,89	0,00	425,28	66,95	76,43
с. Бібшани Золочівського р-ну	519	203,06	199,53	3,53	391,26	171,65	50,92
с. Роздільне Самбірського р-ну	362	260,72	260,72	0,00	720,23	208,03	70,21
с. Коропець Золочівського р-ну	285	237,54	237,54	0,00	833,47	678,63	17,27
с. Арламівська Воля Мостиського р-ну	1300	240,61	215,50	2,51	185,06	33,03	77,83
с. Завадка Сколівського р-ну	644	268,37	250,48	17,89	416,72	13,56	87,66
В середньому по групі	536,2	251,65	247,36	12,02	546,15	253,18	56,67
Села з найкращими показниками доходів до місцевих бюджетів							
селища Добротвір Кам'янка-Бузького р-ну	6545	14115,88	14115,88	0,00	2156,74	284,72	22,02
с. Пасіки-Зубрецькі Пустомитівського р-ну	1516	10367,07	8799,75	1567,31	6836,44	926,45	13,17
с. Зимна Вода Пустомитівського р-ну	9973	10869,14	7676,49	3192,55	1089,65	417,57	30,55
с. Сокольники Пустомитівського р-ну	5775	25616,63	25276,63	340,00	4435,78	1431,03	4,13
с. Солонка Пустомитівського р-ну	5291	9850,64	9335,34	515,29	1861,77	582,87	6,64
с. Малехів Жовківського р-ну	2311	10422,77	10255,19	167,58	4510,07	1901,85	2,86
селище Красне Буського р-ну	6250	7458,63	6890,87	567,76	1153,38	651,42	10,36
с. Річки Жовківського р-ну	2905	10507,26	10511,41	4,13	3616,95	123,09	0,35
селище Краковець Яворівського р-ну	3418	13111,27	13119,16	7,89	3835,95	321,87	1,20
с. Зубра Пустомитівського р-ну	2485	13278,41	13211,52	66,89	5343,43	720,67	85,77
В середньому по групі	4646,9	12559,77	11919,22	640,54	3484,07	736,15	17,71
Розмах варіації (max/min)	36 разів	126 разів	126 разів	-	36 разів	146 разів	93,5%

*Розрахунки автора на основі даних Департаменту фінансів Львівської обласної державної адміністрації

Аналіз фінансової спроможності на базовому рівні засвідчує тенденції схожі з районними рівнем – п'ять з десяти найбільш розвинених сіл – це субурбанізовані населені пункти, розташовані в сусідстві з м. Львовом (Зимна Вода, Сокольники, Солонка, Малехів та Зубра). Слід акцентувати, що розмах варіації між групами найбільш та найменш фінансово спроможних

сільських поселень області складає 36 разів за загальним обсягом доходів місцевих бюджетів в розрахунку на 1 мешканця та 146 разів за податковими доходами. При порівнянні частки трансфертів в доходах місцевих бюджетах досліджуваних груп громад Львівщини слід зазначити, що середній рівень частки трансфертів по групі найменш заможних громад становить близько 60%, а по деяких громадах перевищує 90% (рис.2.18).

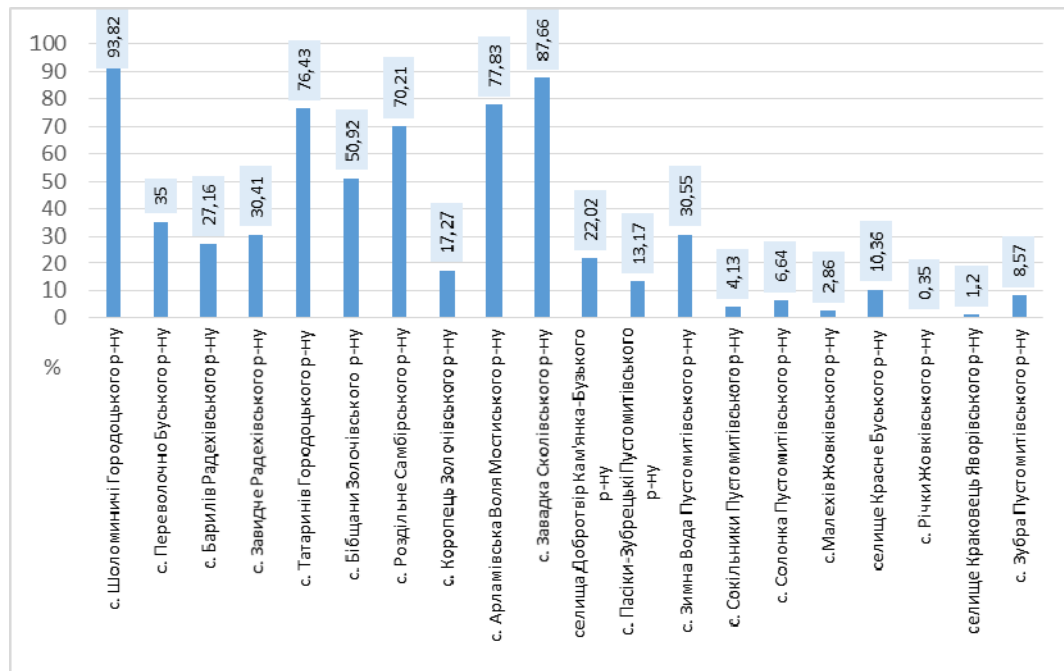

Рис. 2.18. Частка офіційних трансфертів у доходах місцевих бюджетів окремих сільських територіальних громад Львівщини, 2015 р.

*Розрахунки автора на основі даних Департаменту фінансів Львівської обласної державної адміністрації

Важливим інструментом регулювання соціально-економічного розвитку окремих територій в межах регіону є бюджет розвитку, який виступає джерелом фінансових ресурсів для фінансування проектів розвитку. Однак і тут спостерігається така ж ситуація – найбільші обсяги бюджету розвитку мають райони з найвищим рівнем розвитку, а найменші – з найнижчим. Так, частка доходів бюджету розвитку в надходженнях спецфонду становить в середньому по районах 27,5%. При цьому, найнижча вона в Кам'янка-

Бузькому – 11,53%, Миколаївському (15,23%) та Турківському (14,14%) районах, а найвищим цей відсоток є в Пустомитівському (50,14%) та Мостиському (41,72%) районах (рис. 2.19).

Доцільним при аналізі видаткової частини місцевих бюджетів Львівської області є деталізація та виділення структури видатків в розрізі населених пунктів різних типів. Структура видатків у розрізі районів та міст області подана на рис. 2.20.

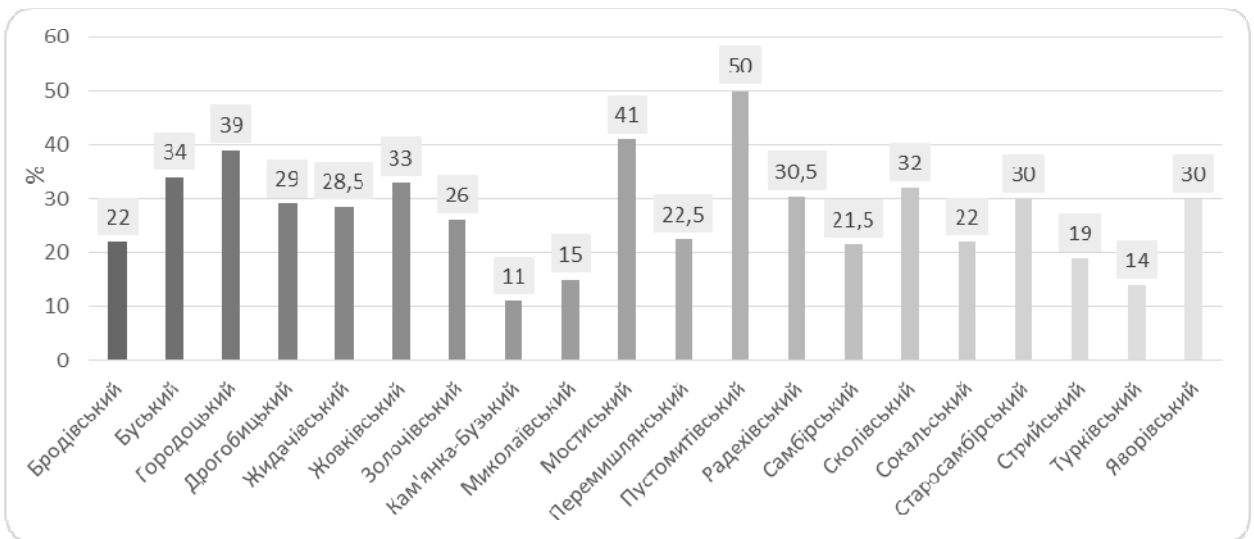

Рис. 2.19. Питома вага доходів бюджету розвитку в доходах спеціального фонду місцевих бюджетів Львівської області у 2015 році, %

*Розрахунки автора на основі даних Департаменту фінансів Львівської обласної державної адміністрації

Порівняння структури видатків у сільській місцевості та містах вказує на порівняно вищий рівень спрямованості місцевих бюджетів на соціальні цілі в селах. Загалом, більше 90% усіх видатків, проведених у сільській місцевості Львівської області, – це видатки на забезпечення гарантованого державою відповідного рівня життя людей, тобто видатки на соціальну сферу. Даний факт, з одного боку є виправданим, адже механізм бюджетного вирівнювання передбачає більшу підтримку менш розвинутих територій, зокрема в частині забезпечення соціальних потреб жителів цих територій.

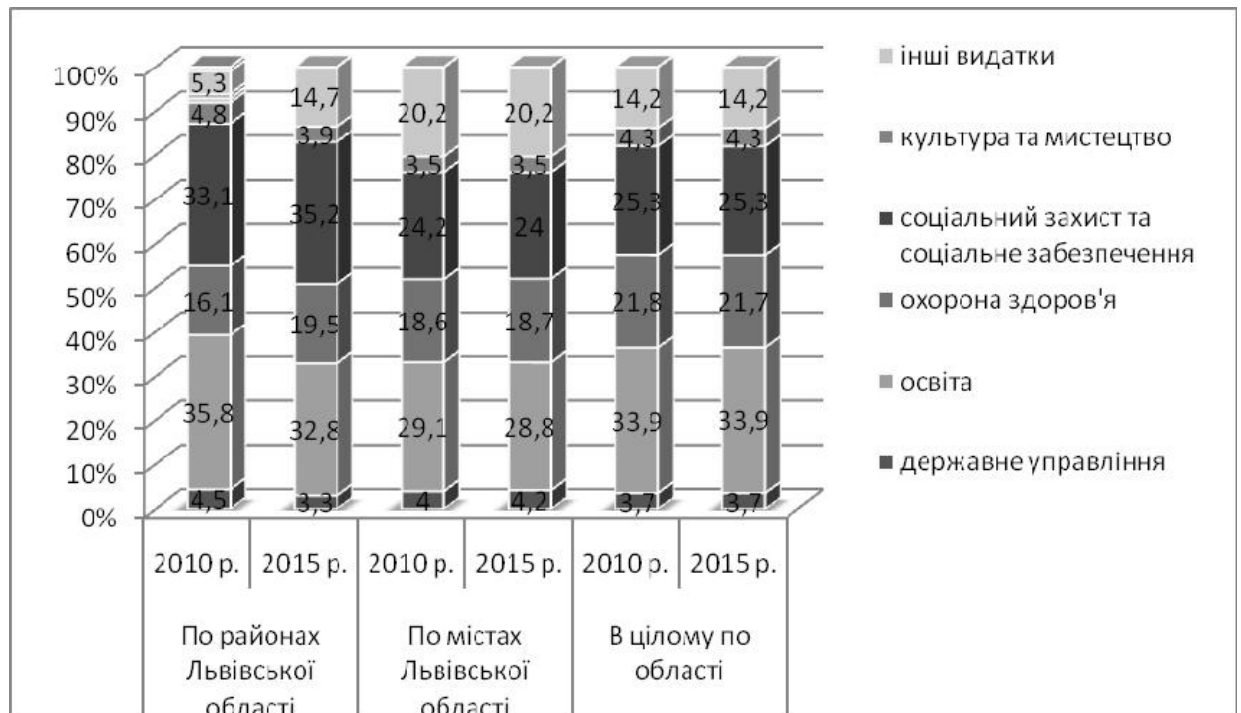

Рис.2.20. Диференціація структури видатків місцевих бюджетів

Львівської області за функціональною ознакою у 2010, 2016 роках, %

*Розрахунки автора на основі даних Департаменту фінансів Львівської обласної державної адміністрації

З іншого боку, переобтяження видаткової частини місцевих бюджетів соціальними видатками своїм наслідком має зменшення, а у випадку, який розглядається, практично повну відсутність державних інвестицій у високотехнологічні проекти та розвиток виробничої інфраструктури, а також сповільнення економічного зростання та зміцнення економіки регіону. При цьому, скорочення обсягів державних інвестицій тягне за собою зменшення приватних вкладень в економіку відповідного регіону [5, 7, 8]. Тобто складається ситуація, коли держава, застосовуючи механізми вирівнювання територіального соціально-економічного розвитку, означених цілей не досягає.

Окрім того, як зазначає Ковтун О. А., динаміка видатків місцевого бюджету на соціальну сферу свідчить, що держава в особі місцевих органів самоврядування не виконує свої зобов'язання відносно громадян. Все, що здійснюють у соціальній сфері державні відомства, міністерства, служби, регіональні адміністрації та уряди, муніципальні структури, менше за все є

соціальною доброчинністю. Це – децентралізоване виконання соціальних зобов'язань центру [117]. Тому визначення місця і ролі видатків капітального характеру є одним з найважливіших при оцінці можливостей подолання внутрішньо регіональної диференціації видатків місцевих бюджетів в розрізі окремих груп населених пунктів.

Капітальні видатки становлять досить незначну частку всіх видатків місцевих бюджетів районів Львівської області. За часткою капітальних видатків в структурі місцевих бюджетів лідерами залишаються райони, які віднесено до групи приміських та прикордонних територій, а аутсайдерами – Турківський, Кам'янка-Бузький, Миколаївський райони. Якщо оцінювати ці ж тенденції на базовому рівні, то у 2015 році капітальні видатки у 158 територіальних громад Львівської області і зовсім були відсутні, а у бюджетах 239 громад вони становили менше 5% видатків місцевих бюджетів. На противагу вартує сказати, що видатки на органи управління у 2015 році у 6 територіальних громадах склали 90-94%, ще у 21 громаді вони становили від 80 до 90%, у 90 із 661 територіальної громади дані видатки склали 70-80%.

Проведемо також аналіз видаткової частини місцевих бюджетів серед груп сільських населених пунктів з найвищими та найнижчими показниками обсягів видатків бюджетів (табл. 2.9).

Таблиця 2.9.

Диференціація видатків місцевих бюджетів окремих адміністративно-територіальних одиниць базового рівня Львівської області за 2015 рік

Назва району і населеного пункту	Видатки, тис. грн.			Видатки на 1 мешканця, грн.	Частка видатків спецфонду у видатках бюджету, %
	Видатки всього	у тому числі			
		Заг. фонду	Спец. фонду		
1	2	3	4	5	6
Села з найнижчими показниками доходів до місцевих бюджетів					
с. Шоломиничі Городоцького р-ну	271,57	262,00	9,57	630,11	3,52
с. Переволочно Буського р-ну	357,47	259,76	97,72	717,82	27,34
с. Барилів Радехівського р-ну	262,81	261,25	1,56	615,47	0,55
с. Завидче Радехівського р-ну	236,15	235,50	0,65	611,76	0,28
с. Татаринів Городоцького р-	245,45	245,45	0,00	481,27	0,00

Назва району і населеного пункту	Видатки, тис. грн.			Видатки на 1 мешканця, грн.	Частка видатків спецфонду у видатках бюджету, %
	Видатки всього	у тому числі			
		Заг. фонду	Спец. фонду		
1	2	3	4	5	6
ну					
с. Бібшани Золочівського р-ну	224,14	220,30	3,86	431,88	1,72
с. Роздільне Самбірського р-ну	261,53	261,53	0,00	722,46	0,00
с. Коропець Золочівського р-ну	291,37	291,37	0,00	1022,34	0,00
с. Арламівська Воля Мостиського р-ну	316,75	245,32	71,43	243,65	22,55
с. Завадка Сколівського р-ну	281,41	268,16	13,25	436,97	4,71
В середньому по групі	274,87	255,06	19,8	591,37	6,07
Села з найвищими показниками доходів до місцевих бюджетів					
селища Добротвір Кам'янка-Бузького р-ну	23188,20	7135,84	16052,36	3542,69	69,23
с. Пасіки-Зубрецькі Пустомитівського р-ну	10492,09	3037,07	7455,02	6920,51	71,05
с. Зимна Вода Пустомитівського р-ну	14140,11	6377,31	7762,80	1417,84	54,86
с. Сокольники Пустомитівського р-ну	19388,62	6234,80	13153,82	3357,34	67,84
с. Солонка Пустомитівського р-ну	9837,71	6592,84	3255,88	1859,33	32,96
с. Малехів Жовківського р-ну	10718,84	4277,26	6441,57	4638,18	60,06
селище Красне Буського р-ну	3202,78	2469,93	732,85	512,44	22,86
с. Річки Жовківського р-ну	3331,07	2811,23	519,84	1146,67	15,61
селище Краковець Яворівського р-ну	10564,16	8236,94	2327,22	3090,74	22,03
с. Зубра Пустомитівського р-ну	14349,50	1126,84	13222,66	5774,44	92,15
В середньому по групі	11921,31	4830,01	7092,4	3226,02	50,87
Розмах варіації (max/min)	102 рази	37 разів	-	28 разів	92,15%

*Розрахунки автора на основі даних Департаменту фінансів Львівської обласної державної адміністрації

Як свідчать дані таблиці 2.9, розмах асиметрії видатків в розрахунку на одного мешканця між територіальною громадою з найбільшими і найменшими видатками сягає 28 разів. Так, видатки на одного жителя в групі сіл з позитивними показниками розвитку в середньому становлять 3226 грн., в той час як в іншій групі – 591 грн. Щодо структури видаткової частини бюджетів сільських рад двох груп, бачимо повну відсутність спрямування коштів на капітальні видатки серед населених пунктів з негативними

показниками розвитку та більше 96% видаткової частини бюджетів на забезпечення захищених видатків. Натомість серед сіл з найкращими показниками розвитку в Львівській області спостерігається більш позитивні тенденції в структурі видатків. 45,15% – це кошти, спрямовані на забезпечення захищених видатків, 20,98% – капітальні видатки. Це дозволяє забезпечити розвиток сільських населених пунктів, розбудову інфраструктури та реалізацію інвестиційних проектів, а відтак і спонукає до залучення додаткових інвестиційних ресурсів.

Проведене дослідження дозволяє говорити, про наступні закономірності:

- впродовж досліджуваного періоду (2010-2016 рр.) мало місце посилення диференціації за показниками бюджетної забезпеченості як на рівні районів, так і на рівні територіальних громад;
- при цьому відбулась зміна лідерів та аутсайдерів – якщо на початку періоду найвищі доходи і видатки місцевих бюджетів в розрахунку на 1 особу мали «змішані» райони та гірські території, то на кінець періоду першість отримали міста, приміські та прикордонні території. Такі зміни забезпечило введення нового механізму бюджетного вирівнювання місцевих бюджетів;
- найвищим податковим потенціалом впродовж усього періоду характеризуються населені пункти, які розташовані поблизу обласного центру та прикордонні райони Львівської області, гірські та населені пункти змішаного типу характеризуються мізерними обсягами власних податкових надходжень, та значною залежністю від дотацій з державного бюджету.

Попри це, можливість розвитку таких сільських територій існує. В першу чергу – це розвиток туристичного напрямку та формування ефективних умов ведення агрогосподарства. Не менш важливим є також підтримка та розвиток «аграрних міст», які мають виконувати консолідуючу роль в об'єднанні та формуванні тісних взаємозв'язків по лінії «сільський населений пункт-місто-сільський населений пункт». Серед інших, не менш

важливим є також підтримка малого бізнесу, який першочергово підтримує еволюцію сільської місцевості та створення сприятливих соціально-економічних умов розвитку сільських територіальних громад.

Висновки до другого розділу

1. На підставі вивчення підходів до аналізу та діагностики асиметрій соціально-економічного розвитку територій розроблено методичний підхід до оцінювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації. Розроблений підхід передбачає використання низки методів статистичного аналізу для виявлення різного роду асиметрій у розвитку територіальних одиниць в межах регіону. Проведення аналізу здійснювалось в розрізі показників економічного, соціального та фінансового стану внутрішньорегіонального розвитку. Відповідно до запропоновано підходу об'єктами аналізу є райони, сільські та міські адміністративно-територіальні одиниці.

2. Динаміка внутрішньорегіональної диференціації (в розрізі районів Львівщини) за економічними та соціальними показниками, 2010-2014 рр. засвідчує, що найвищий рівень внутрішньорегіональної диференціації спостерігається за обсягами реалізованої промислової продукції на одну особу, обсягами експорту та імпорту товарів на одну особу. Така ситуація зумовлена економічною спеціалізацією цих районів, створенням в їх межах нових виробництв із іноземним капіталом, що працюють на експорт та використовують давальницьку сировину.

3. Аналіз внутрішньорегіональної диференціації за сукупністю економічних та соціальних показників дозволив зробити висновок, що її рівень за показниками соціального розвитку районів Львівської області є значно нижчим в порівнянні з економічними. Подібною є тенденція щодо

внутрішньорегіональної диференціації видатків місцевих бюджетів на економічний розвиток і соціальну сферу.

4. В роботі проведено аналіз фінансових результатів функціонування районів, який здійснено за обсягом отриманих податкових доходів до місцевих бюджетів Львівщини, обсяги бюджетних видатків на забезпечення функціонування галузей соціальної сфери. Аналіз показників диференціації за результатами економічної діяльності в розрізі районів Львівської області в період 2010-2015 рр. засвідчив існування наступних тенденцій:

- динаміка індексів внутрішньорегіональної диференціації по доходах місцевих бюджетів Львівщини має стійку тенденцію до зростання впродовж всього аналізованого періоду, однак її зростання пришвидшилось у 2014-2015 рр.;

- найшвидше зростала внутрішньорегіональна асиметрія за єдиним податком та податковими, саме ці показники найбільше корелюють з економічним потенціалом громад та районів;

- порівняння рівня внутрішньо регіональної та міжрегіональної диференціації за аналізованими показниками підтверджує наявність значно сильніших асиметрій на внутрішньорегіональному рівні – значення усіх показників по доходах місцевих бюджетів перевищує аналогічні значення міжрегіонального рівня.

5. Аналіз центрально-периферійних відмінностей соціально-економічного розвитку міст Львівщини засвідчив наявність значної диференціації між м. Львовом, містами обласного значення та загально регіональним рівнем. Порівняння було здійснено за коефіцієнтом центрально-периферійних відмінностей, який з одного боку свідчить про масштаби внутрішньорегіональної диференціації між містами та регіоном, а з іншого вказує на наявність або конкурентних переваг того чи іншого міста на загально регіональному фоні, або проблем у їх розвитку.

Для узагальнення отриманих результатів за низкою економічних показників було виділено три групи міст, розвитку яких характеризується різним масштабом центрально-периферійних відмінностей. Отримані результати свідчать про зменшення масштабів цих відмінностей протягом 2010-2014 р. внаслідок зменшення кількості міст із високим значенням коефіцієнту. Високе значення коефіцієнту у 2013-2014 роках зафіксоване лише для м. Борислав, Дрогобич і Трускавець, які позитивно вирізняються на загально регіональному рівні за показниками обсягів реалізованої продукції, експорту, імпорту, капітальних інвестицій).

Не було зафіксовано залежності від темпів економічного росту регіону та темпами змін внутрішньорегіональних центрально-периферійних відмінностей. А це свідчить про те, що загалом економічний розвиток регіону супроводжувався посиленням центрально-периферійних відмінностей.

6. Окремим аспектом дослідження є диференціація фінансового забезпечення розвитку територіальних громад регіону, що обумовлено тим, що в сучасних умовах визначальною умовою подальшого розвитку окремих територіальних утворень стає відмова від патерналістської моделі фінансових взаємовідносин між центром та регіонами, громадами. Окрім цього необхідним чинником стимулювання територій до ефективного використання власного фінансово-економічного потенціалу є розширення прав та відповідальності територіальних громад за формування та розподіл коштів місцевих бюджетів.

Для проведення аналізу фінансового забезпечення розвитку територіальних громад Львівської їх типізовано на типово сільські (аграрні) території, сільські урбанізовані зони та «аграрні міста» та території зі спеціальним режимом функціонування (оздоровчо-рекреаційні, гірські та прикордонні). Проведене дослідження внутрішньо регіональної асиметрії бюджетного забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних

громад Львівської області дозволило виокремити закономірності, пов'язані із посиленням диференціації бюджетної забезпеченості територіальних громад; зміною лідерів та аутсайдерів – якщо до введення нового механізму бюджетного вирівнювання місцевих бюджетів (у 2016 р.) вищим рівнем бюджетної забезпеченості характеризувались «змішані» райони та гірські території, то після – першість отримали міста, приміські та прикордонні території; найвищим податковим потенціалом характеризуються населені пункти, які розташовані поблизу обласного центру та прикордонні райони Львівської області, гірські та населені пункти змішаного типу характеризуються мізерними обсягами власних податкових надходжень, та значною залежністю від дотацій з державного бюджету.

Основні результати аналітичної частини роботи висвітлені у таких публікаціях [128, 133, 135, 138].

Розділ 3

ПРІОРИТЕТИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ВНУТРІШНЬОРЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ В УМОВАХ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

3.1. Концепція регулювання внутрішньорегіональної соціально- економічної диференціації

Сучасний етап розвитку світової та вітчизняної науки характеризується посиленням уваги до питань територіального розвитку та його локальних проявів зокрема. При цьому має місце зміщення акцентів дослідження з виключно економічної площини до політичних та адміністративних його аспектів. В значній мірі це обумовлено викликами та ризиками (які мають як зовнішню, так і внутрішню по відношенню до регіону природу) для збереження національної ідентичності держави та їх регіонів.

До основних викликів національного характеру, які обумовлюють необхідність вироблення нової концепції регулювання соціально-економічної диференціації в Україні слід віднести:

- відцентрові тенденції руху регіонів, які загострилися внаслідок низки невважених рішень у суспільно-політичній і гуманітарній сферах та у зв'язку із цілеспрямованою політикою з боку Російської Федерації набули характеру регіонального сепаратизму в регіонах Сходу та Півдня України та були використані державою агресором у ході гібридної агресії проти України, наслідком чого стала спроба анексії та незаконної окупації Кримського півострова, а також ескалація ситуації на Донбасі. Зазначені ризики і виклики створюють передумови для затягування періоду політичної нестабільності в Україні, відіграють потужну дезінтегруючу роль для неї. Нагромаджені суперечності у відносинах між Центром і регіонами сформували

сприятливе підґрунтя для поширення тенденцій регіонального сепаратизму навесні 2014 р. [141];

- поглиблення соціально-економічної диференціації адміністративно-територіальних одиниць держави за ВРП, власними доходами місцевих бюджетів, доходами населення тощо (за цими показниками Україна вже сьогодні суттєво перевищує європейські країни);

- посилення концентрації економічного простору та розширення ареалів депресивності, що пов'язано з концентруванням фінансових ресурсів у центрах розвитку (зокрема великих містах) та їх «перелив» через банківську систему із менш заможних територій до більш заможних;

- підвищення рівня внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації. Йдеться насамперед про посилення розриву між міськими та сільськими територіями, що призводить до збільшення кількості дотаційних сільських та селищних територіальних громад;

- дезінтеграція національного економічного простору та неефективність функціонування внутрішнього ринку країни;

- наростання соціальної напруги в суспільстві, спричинене активізацією процесів вимушеної зовнішньої та внутрішньої міграції, дезінтегрованістю гуманітарного, зокрема інформаційного простору української держави.

Подолання окреслених загроз вимагає посилення ролі інструментів регулювання територіального розвитку, які реалізуються на внутрішньо регіональному рівні, та їх активного включення у формування конвергентної моделі розвитку регіонів України. При цьому перелік традиційних цілей регіональної політики (зокрема, зниження міжрегіональної соціально-економічної диференціації та подолання депресивності територій) має бути розширений такими цілями як зниження внутрішньо регіональної диференціації, забезпечення децентралізації влади та налагодження

партнерства між різними її рівнями і гілками, а також партнерства з приватним і неурядовим секторами. Таким чином, в основі сучасної концепції регіональної політики мають бути закладені наступні положення:

- спрямованість не лише на зниження асиметрій розвитку територій за такими показниками як ВРП, ВДВ, рівень доходів населення, а й досягнення гуманітарної, інформаційної, інституційної конвергенції розвитку регіонів та їх внутрішньо регіонального соціально-економічного простору;
- внутрішньорегіональна та міжрегіональна конвергенція розглядатимуться як критеріальні умови досягнення єдності економічного простору держави та згуртованості суспільства. Тобто місією регіональної політики, яка реалізовується на національному та регіональному рівнях, має стати забезпечення соціально-економічної інтегрованості національного простору.

Необхідність управління внутрішньорегіональною соціально-економічною диференціацією обумовлена, насамперед, відсутністю дієвих механізмів, спрямованих на згладжування існуючих диспропорцій як в напрямку забезпечення відповідного рівня життя, так і в створенні єдиного комплексу необхідних заходів економічного регулювання та правового забезпечення діяльності регіонів, які повинні сприяти посиленню процесу розвитку міжрегіональних взаємодій. До того ж різниця у рівні життя, у цінах, у якості наданих соціальних послуг на місцевому рівні відчувається сильніше, ніж на міжрегіональному рівні.

Перспективи згладжування асиметрії на внутрішньорегіональному рівні у значній мірі залежать від їх можливості перерозподілу ресурсів між районами, базовими адміністративно-територіальними одиницями. Очевидно, що ресурсів у проблемних регіонах значно менше, тому у них набагато менше простору для маневру ресурсами.

Цілеспрямоване врегулювання внутрішньорегіональної диференціації в сторону зменшення (а іноді і збільшення) має бути результатом виваженої

довгострокової політики соціально-економічного розвитку регіону. Ця обставина, у свою чергу, передбачає розробку відповідної стратегії регулювання внутрішньорегіональної диференціації, яка б базувалась на принципах і пріоритетах регіональної стратегії соціально-економічного розвитку та була б її складовою частиною. Водночас стратегія регулювання внутрішньорегіональної диференціації відповідного регіону має перебувати в органічній єдності із цілями, пріоритетами, часовими інтервалами, використовувати інструментарій регулювання Державної стратегії регіонального розвитку.

Слід також зауважити, що як на національному, так і на регіональному рівнях присутня певне протиріччя між цілями соціально-економічного розвитку, задекларованими у різних стратегічних документах. Так, подолання територіальної диференціації не завжди супроводжується зростанням темпів економічного розвитку – навіть навпаки. Адже, сучасна теорія і практика доводять, що найвищі темпи зростання як правило досягаються завдяки концентрації людських, фінансових та інших типів ресурсів на певних територіях, що обумовлює їх відволікання з інших територій і, відповідно, - зниження темпів розвитку останніх.

Основними недоліками застосування методів та інструментів політики вирівнювання є наступні:

- посилення протистояння між територіями-донорами і територіями-реципієнтами при перерозподілі бюджетних ресурсів, вибудовування моделі «патерналістських» відносин між центром та територіями, відсутність стимулів для ефективного використання власного потенціалу;
- переважна частина наданих з центру фінансових ресурсів використовується на поточне споживання, а не на фінансування проектів розвитку, що часто має результатом низьку ефективність використання бюджетних коштів;

- збільшення потоків бюджетних ресурсів до менш розвинених територій не супроводжується зростанням темпів їх соціально-економічного розвитку.

Отже, можемо стверджувати, що в сучасних умовах для українських регіонів неприйнятним є виняткове застосування інструментарію вирівнювання розвитку територій чи стимулювання економічного зростання в окремих точках. Подолання такого протиріччя можливе лише за умови виваженого поєднання зазначеного інструментарію. Щодо інструментарію вирівнюючої політики, то його застосування повинно забезпечити рівний доступ мешканців до суспільних послуг, які гарантуються Конституцією України її громадянам незалежно від місця проживання. Інструментарій стимулюючої політики має сприяти підвищенню підприємницької активності та активізації інноваційних процесів в регіоні, підвищення конкурентоспроможності окремих територій, територіальних громад, районів.

Однак, вкрай важливо, щоб в процесі стимулювання розвитку окремих територій регіону дотримувались певні вимоги як на етапі відбору таких точок, так і на етапі використання додатково отриманого ресурсу від їх функціонування:

- 1) основними критеріями вибору точок росту мають стати не їх перевага у абсолютних показниках, а у відносних – зокрема, темпах зростання валової доданої вартості, виробленої продукції, зайнятості тощо, а також наявність відповідного економічного та соціального потенціалу для перемоги у конкурентній боротьбі не лише на внутрішньо регіональному, а й на національному та зовнішньому ринках;
- 2) отриманий фінансовий ресурс від пришвидшеного зростання окремих точкових проектів в регіоні має спрямовуватись не лише на подальше їх же фінансування, а на реалізацію проектів на інших територіях регіону, що дозволить забезпечити його збалансований

розвиток.

Вважаємо недоцільною цілковиту концентрацію фінансових та інших видів ресурсів виключно на вирішенні проблем найбільш слаборозвинених і депресивних ареалів регіону.

Вирішення проблем найбільш депресивних локальних ареалів неможливо без реалізації найефективніших інвестиційних проектів, які, найімовірніше, можуть бути запропоновані не в зонах найгострішої депресії, а в інших точках простору, що володіють вагомими конкурентними перевагами, наприклад, вищим інноваційним і людським потенціалом, ефектом агломераційної економії або сприятливим розташуванням з погляду доступу до ключових транспортних магістралей [120].

Використання змішаного підходу до регулювання диференціації внутрішньорегіонального розвитку вимагає відмови від «патерналістських відносин» між центром та регіонами і передачі значної частки повноважень поряд із фінансовим ресурсом у розпорядження органів регіональної влади та місцевого самоврядування. З іншого боку, на них лягає відповідальність за ефективне використання власного ресурсу, адже в таких умовах визначальна роль належить вмінню використати наявний фінансовий, геополітичний, інвестиційний, креативний, інший соціально-економічний потенціал території. Значною мірою вирішення цих питань відбувається в ході реалізації реформи місцевого самоврядування.

Тому регіональні органи управління мають на практиці враховувати особливості кожного району, окремих територіальних громад, стимулювати подолання їх замкнутості у своєму розвитку за допомогою посилення інтенсивності міжрайонних зв'язків, застосовувати різні механізми згладжування внутрішньорегіональних відмінностей, таких, як інвестиційний, трансфертний і податковий. Такі дії неодмінно призведуть до покращення соціально-економічного становища як у середині регіону, так і в Україні в цілому [91].

Зазначені положення лягли в основу розробки концепції регулювання внутрішньо регіональної соціально-економічної диференціації (рис. 3.1).

Запропонована концепція є основою для вироблення стратегії регулювання внутрішньорегіональної диференціації (як документу) та детермінацію чітких механізмів її реалізації. На нашу думку, довгостроковими цілями такої стратегії мають стати:

- зниження рівня диференціації соціально-економічного простору регіону за рахунок налагодження мережових взаємодій між менш економічно розвинутими територіями та полюсами росту;

- забезпечення інтегрованості соціально-економічного простору регіону;

- стимулювання ефективного використання власного потенціалу територій;

- підвищення конкурентоспроможності територіальних громад, адміністративно-територіальних одиниць районного та базового рівнів, міст, окремих територій, регіону загалом.

Розглядаючи концепцію у об'єктно-суб'єктній площині, слід наголосити на відсутності прямого поділу на регулюючу складову та регульовану. Вважаємо, що населення регіону (громади), підприємства та організації, інвестори, фінансові інститути, громадські організації слід розглядати як співрегулюючу складову, оскільки для подолання дивергенційних тенденцій обов'язковою умовою є налагодження взаємодії між регуляторами цього процесу (державними та регіональними органами влади, органами місцевого самоврядування) та її об'єктною складовою через врахування її інтересів.

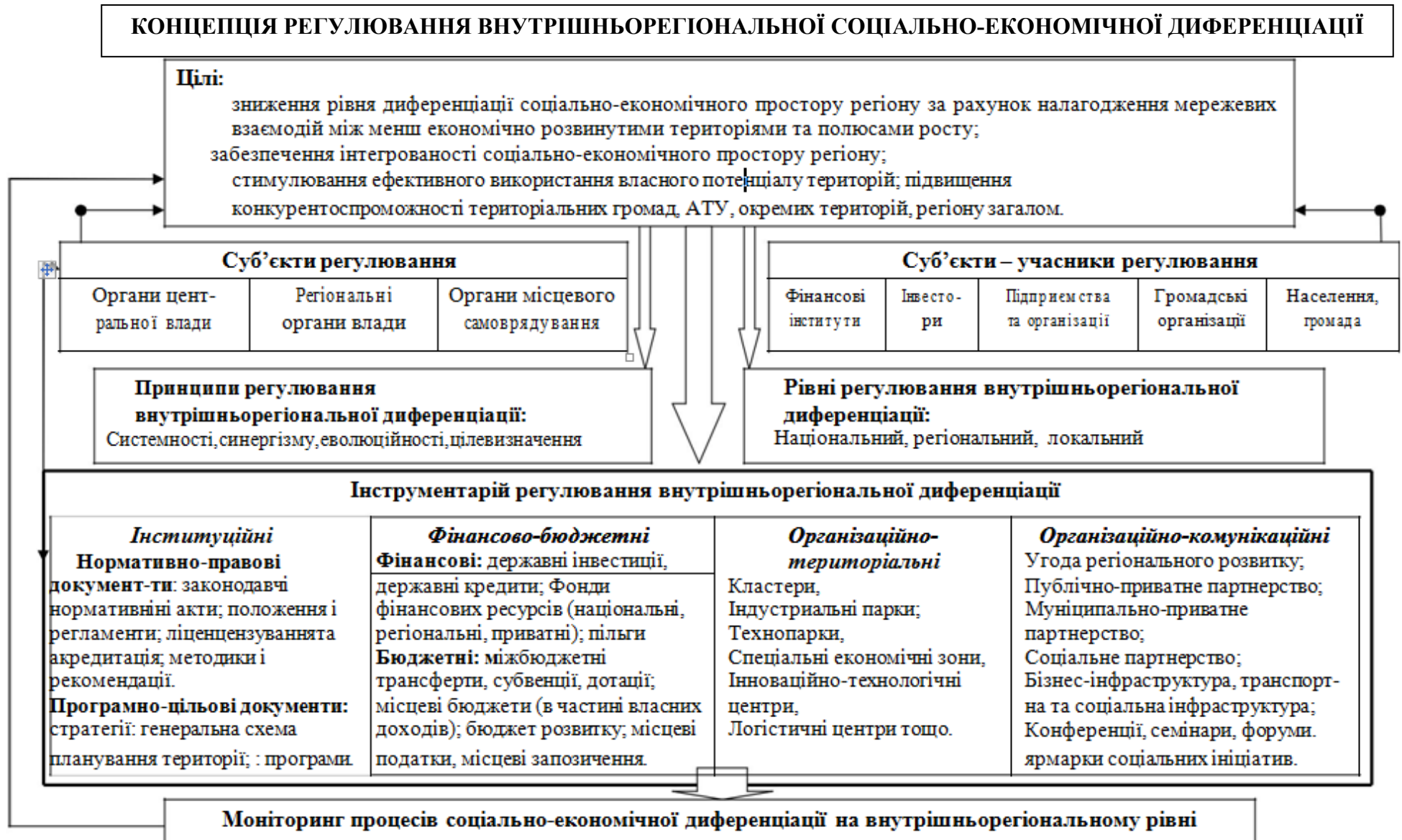

Рис. 3.1. Концепція регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації *

*запропоновано автором

Концепція регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації базується на низці взаємопов'язаних принципів, основними з яких є:

Концепція регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації базується на низці взаємопов'язаних принципів, основними з яких є:

- Принцип системності. Регіон розглядається як складна соціально-економічна система, а результатом реалізації концепції регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації в межах цієї системи має стати підвищення якості соціально-економічних взаємодій у внутрішньорегіональному просторі, зокрема через забезпечення його конвергентності та інтегрованості.

- Принцип синергізму. Розвиток окремих територій вимагає поряд з наявністю ресурсу спільної щоденної копійки роботи, а досягнення результату є неможливим за саботування (чи несприйняття) реалізації певних проектів навіть одним із учасників процесу – громади, громадських утворень, бізнес-кіл, органів місцевого самоврядування. Результатом взаємодії усіх сторін є синергетичний ефект, тобто такий що перевищує суму ефектів, що могла б отримати кожна із сторін відособлено.

Важлива роль у концепції належить ініціативним групам громадян та громадським організаціям. Зокрема вона полягає у забезпеченні дебюрократизації та необхідної соціально-економічної ефективності проектів що реалізуються та дій влади загалом, а також у підтримці соціальної ініціативи в регіональному соціально-економічному просторі.

Водночас слід наголосити на пріоритетності інтересів розвитку регіону загалом над приватними інтересами населення чи підприємців, громади чи органу управління окремого населеного пункту. Інтереси і стратегічні цілі регіону зазначені в стратегії його розвитку.

• Принцип синергізму. Розвиток окремих територій вимагає поряд з наявністю ресурсу спільної щоденної копіткої роботи, а досягнення результату є неможливим за саботування (чи несприйняття) реалізації певних проектів навіть одним із учасників процесу – громади, громадських утворень, бізнес-кіл, органів місцевого самоврядування. Результатом взаємодії усіх сторін є синергетичний ефект, тобто такий що перевищує суму ефектів, що могла б отримати кожна із сторін відособлено.

Важлива роль у концепції належить ініціативним групам громадян та громадським організаціям. Зокрема вона полягає у забезпеченні дебюрократизації та необхідної соціально-економічної ефективності проектів що реалізуються та дій влади загалом, а також у підтримці соціальної ініціативи в регіональному соціально-економічному просторі.

Водночас слід наголосити на пріоритетності інтересів розвитку регіону загалом над приватними інтересами населення чи підприємців, громади чи органу управління окремого населеного пункту. Інтереси і стратегічні цілі регіону зазначені в стратегії його розвитку.

• Принцип еволюційності. Зважаючи на те, що кожен регіон є особливою системою і характеризується специфічними рисами, це має бути враховано при виборі інструментарію регулювання внутрішньорегіональної диференціації. Тобто регулювання має відбуватись на основі встановлених причинно-наслідкових зв'язків окремих територій та соціумів.

• Принцип цілевизначення. Програмно-цільове регулювання передбачає визначення єдиної цільової спрямованості та джерел фінансування, а також дослідження умов та заходів, які повинні застосовуватись для досягнення результату. Необхідно передбачати в рамках визначення термінів реалізації проекту кількох сценаріїв розвитку, залежних як від внутрішніх, так і зовнішніх факторів.

Запропонована концепція передбачає наявність трьох рівнів регулювання процесів внутрішньорегіональної диференціації – національного, регіонального, локального.

Прерогативою держави щодо регулювання розвитку внутрішньорегіональних соціально-економічних систем є розробка нормативно-правового забезпечення, а також забезпечення цільової державної (зокрема фінансової) підтримки процесів внутрішньорегіональної диференціації.

Роль регіональних органів влади є визначальною, оскільки саме вони володіють цілісним баченням розвитку регіону загалом, тому на регіональному рівні розробляється стратегія регулювання диференціації в регіоні, визначаються її цілі, завдання, механізми реалізації, здійснюється обґрунтований вибір найперспективніших кластерів, мобілізація ресурсів і сприяння участі суб'єктів підприємницької діяльності в регіональних проектах.

На локальному рівні здійснюється регулювання розвитку окремих територій, населених пунктів, адміністративно-територіальних одиниць базового рівня.

Тобто регіон розглядається одночасно як елемент системи вищого рівня – національної, і як самостійна система, яка включає сукупність елементів і здійснює регулювання їх розвитку.

Найвища практична цінність у запропонованій концепції регулювання соціально-економічної внутрішньорегіональної диференціації належить інструментарію її реалізації. На даному етапі розвитку економічні і політичні

умови вимагають нових підходів до регулювання темпів розвитку окремих територій і згладжування існуючої диференціації в соціально-економічній сфері на регіональному рівні. Функціонування інструментарію повинно бути побудовано на основі забезпечення умов самодостатності окремих громад, що можливо при наявності у них внутрішніх факторів економічного зростання, а також правових засад стимулювання громад до ефективного використання ендogenous соціально-економічного потенціалу. Зважаючи на це, перш за все, можливості згладжування територіальної

диференціації, необхідно шукати в формуванні та просуванні нових інструментів, до яких можна віднести:

- проведення досліджень щодо вдосконалення методики оцінки територіальної диференціації за рівнем розвитку;
- розширення комерційних принципів у стимулюванні ефективного використання економічного потенціалу територіальних громад, зокрема в частині ефективного використання землі, створення комерційних структур;
- розвиток державно-приватного партнерства, як ефективного інструменту підтримки малого та середнього бізнесу на рівні базових адміністративно-територіальних одиниць;
- створення умов для розвитку державних контрактів при розміщенні замовлень у суб'єктів малого і середнього підприємництва, розташованих за межами обласних центрів та точок концентрації економічної активності в регіоні.

На рис. 3.2. розглянуто групи інструментів регулювання внутрішньо регіональної соціально-економічної диференціації, що представлені в наведеній концепції, але згруповані в залежності від сфери застосування. Перелік інструментів не є повним і може змінюватися в залежності від геополітичних, макроекономічних та інших ситуацій.

Так, зміни у нормативно-правовій базі спричинили до суттєвого зниження ефективності використання такого інструменту як «спеціальна економічна зона», який показав свою дієвість в низці українських регіонів. З іншого боку, фінансова криза стала каталізатором використання таких інструментів регулювання територіального розвитку і вирівнювання як технопарк, промисловий кластер тощо.

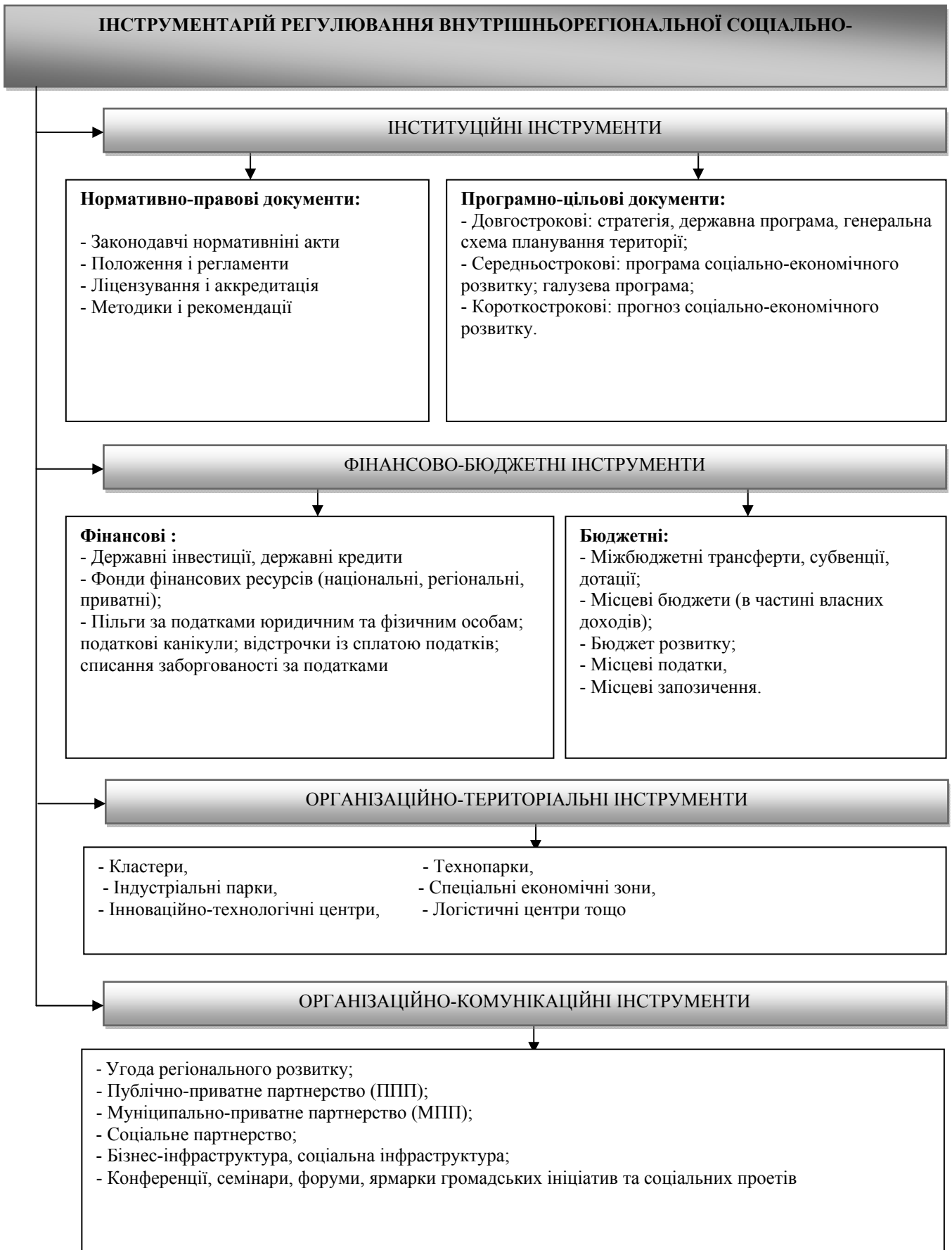

Рис. 3.2. Класифікація інструментарію регулювання внутрішньо регіональної соціально-економічної диференціації*

*Розроблено автором

Ці інструменти дозволяють малому і середньому бізнесу конкурувати, посилюючи свій сукупний потенціал. Ситуація, що склалася в економічному розвитку України може сприяти активізації використання таких інструментів як публічно-приватне партнерство (ППП), зокрема у виробничій сфері. Сучасні умови, пов'язані з введення в дію Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, обумовлюють підвищення інтересу до застосування інструментарію, спрямованого на активне імпортозаміщення та нарощення експортоорієнтованих виробництв.

Окремої уваги заслуговує сукупність нормативно-правового інструментарію регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації, як такого, що формує правову базу для використання інших інструментів.

Основоположними законодавчо-нормативними документами у цій сфері слід вважати: Закон України "Про засади державної регіональної політики" прийнятий у 2015 році; Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», прийнятий у 1997 році та Закон України «Про місцеві державні адміністрації», прийнятий у 1999 році. Зміни та доповнення, що вносяться до даних нормативно-правових актів стосуються переважно їх адаптації до нових законодавчих документів, однак не змінюють їх загальної побудови.

Прийняті Закони України «Про стимулювання розвитку регіонів» (2005 р.) та «Про асоціації органів місцевого самоврядування» (2009 р.) побудовані на принципах закладених у двох попередніх документах.

В плані реалізації комплексу щодо пом'якшення та усунення регіональних та внутрішньорегіональних соціально-економічних відмінностей, асиметрії просторового розвитку важлива роль належить розробці і впровадженню державних програм, проектів, планів.

Основними серед них є наступні: Концепція державної регіональної політики, схвалена Указом Президента України в 2001 р., де передбачається створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів, підвищення рівня життя населення, забезпечення додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина незалежно від місця проживання; Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України в 2014 р. передбачає пом'якшення регіональної нерівності із застосуванням кількох основних інструментів: Угод щодо регіонального розвитку, Програм подолання депресивності окремих територій, Державних цільових програм. Стратегією затверджено пріоритети соціально-економічного розвитку кожного регіону України, враховуючи їх ресурсний потенціал та загальнодержавні інтереси.

Важливим рішенням було затвердження у 2007 р. Порядку підготовки, укладення та виконання угоди щодо регіонального розвитку, у якому передбачено процедуру запровадження угод щодо регіонального розвитку та проведення моніторингу її виконання. Впровадження даних документів сприяє забезпеченню вирівнюванню з урахуванням специфіки регіонів просторового розвитку, подоланню нерівності умов життєдіяльності та рівня життя населення регіонів.

Окремим блоком нормативних актів слід виокремити документи, що регламентують реалізацію реформ місцевого самоврядування та децентралізації влади в Україні. До них слід віднести Концепцію реформування місцевого самоврядування, схвалену у 2014 р., Закон України “Про добровільне об’єднання територіальних громад” від 2015 р., Бюджетний та Податковий кодекси в частині, що стосується міжбюджетних відносин та системи функціонування місцевих бюджетів в Україні. Зазначені документи дозволяють сформулювати сучасний механізм регулювання процесів внутрішньорегіональної диференціації з використанням інструментарію

стимулювання ефективного використання внутрішнього соціально-економічного потенціалу окремих громад, територій та регіону загалом.

До основних заходів пом'якшення та подолання соціально зумовлених форм нерівності в розвитку територій регіону можна віднести: збереження наявного людського капіталу; виконання конституційних зобов'язань щодо задоволення суспільно необхідного обсягу потреб, гарантій в сфері нормативно-правового й цільового фінансування діяльності з виробництва товарів і послуг; дотримання рівності прав людей на фізичний, інтелектуальний, духовний розвиток та суспільно корисну самореалізацію; збереження та реалізація професійно-кваліфікаційного та інтелектуального потенціалу робочої сили; збалансування структури економіки й ринку праці; підвищення ефективності використання наукового та інноваційного потенціалу; зростання добробуту населення.

Подолання внутрішньорегіональних диспропорцій можливе за допомогою регуляторної політики, яка повинна включати ряд дій і методів: економічних, соціальних і адміністративних. Найважливіша функція тут економічна. Вона визначає структуру господарського комплексу, виробництва, обміну, розподілу та споживання через систему економічних важелів (регулювання підприємницької діяльності, цінова політика, дотримання антимонопольного законодавства). Соціальна, в свою чергу, повинна забезпечувати відтворення трудового потенціалу і соціальний розвиток даного регіону за рахунок утворення фондів соціального страхування даного регіону, соціального захисту людини, а також формування державних та регіональних фондів. Адміністративна повинна визначати порядок, перелік та кількість управлінських процедур під час реалізації того чи іншого заходу в межах даного регіону.

Ефективність та шляхи удосконалення розглянутих інструментів докладніше розглянемо у наступних підрозділах дисертаційного дослідження.

3.2. Фінансово-бюджетні інструменти регулювання внутрішньорегіональної диференціації та їх дієвість в умовах реформи місцевого самоврядування

Проблеми, пов'язані із соціально-економічною диференціацією розвитку окремих регіонів та територій України, значною мірою обумовлені моделлю відносин між центром та регіонами, яка базувалась на виключній ролі центру щодо вирішення питань регіонального розвитку та перерозподілу ресурсів між регіонами, а також тотальній відсутності повноважень та фінансів у регіонів для реалізації регулюючого впливу на внутрішньо регіональному рівні. Так ситуація не спонукала до ефективного управління внутрішнім соціально-економічним потенціалом, оскільки додатково отриманий в наслідок господарської діяльності в регіоні фінансовий ресурс органи влади та самоврядування не могли використовувати на власний розсуд і для задоволення безпосередніх потреб регіону. Тому реалізація реформ у сфері місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою держави, покликана перенести вагу відповідальності та ресурсну базу розвитку на регіональний та місцевий рівень, на нашу думку, може стати каталізатором нівелювання надмірних диспропорцій соціально-економічного розвитку регіону через запуск механізмів стимулювання органів місцевого самоврядування до нарощення ендogenous потенціалу.

В цьому випадку адміністративно-територіальна та реформа місцевого самоврядування розглядаються як цілісні процеси, спрямовані на формування спроможних територіальних громад та надання їм відповідних фінансових та адміністративних ресурсів, а також передачу відповідних повноважень та обов'язків для виконання покладених на органи місцевого самоврядування функцій. Пояснити таку єдність та нерозривність досить просто: історично при реформуванні більшістю європейських країн систем

місцевого самоврядування в напрямку децентралізації, першочергово забезпечувалося укрупнення адміністративно-територіальних одиниць (АТО) через недостатність матеріально-фінансової бази.

В Україні реформа системи місцевого самоврядування розпочалася в 2014 році з прийняття Кабінету міністрів України розпорядження від 1.04.2014 року №333-р, в якому було схвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної влади в Україні. В даному документі було визначено напрямки, механізми і строки формування якісної та ефективної системи місцевого самоврядування в нашій державі. ВРУ Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» визначила поняття спроможної територіальної громади та її основні характеристики, а Законом України «Про співробітництво територіальних громад» забезпечила формування умов для запровадження відповідних форм співробітництва між новоутвореними адміністративними одиницями. Основні правила їх формування та розвитку визначені в Методиці формування спроможних територіальних громад та змінах до Бюджетного кодексу України від 28.12.2014 року, якими окреслено формування нової моделі міжбюджетних відносин в Україні.

Як бачимо, основні «правила гри» визначено, і на локальний рівень передаються і ресурси, і повноваження для розвитку об'єднаних територіальних громад. Децентралізація влади, яка своєю основою має формування об'єднаних територіальних громад в рамках реформи адміністративно-територіального устрою країни, тягне за собою і бюджетну децентралізацію, тобто перерозподіл повноважень та ресурсів між різними рівнями влади в напрямку забезпечення фінансової самостійності та спроможності громад. Але основне питання, яке виникає в даній ситуації: чи забезпечить це вирівнювання соціально-економічної диференціації, чи, навпаки, посилить поляризацію на регіональному та локальному рівнях та поглибить диспропорції розвитку АТО.

Розглядаючи фінансово-бюджетний інструментарій регулювання територіального розвитку (який спрямований на стимулювання економічної активності територіальних громад) слід зазначити, що відповідно до змін внесених до Бюджетного кодексу України щодо реформування системи міжбюджетних відносин [97], на даний час скасовано дотації вирівнювання та запроваджено базову та реверсну дотації, а також освітню, медичну та субвенцію на підготовку робітничих кадрів тощо. Що не менш важливо, попри це розширено джерела наповнення місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад (ОТГ) через передачу з державного бюджету окремих податків та зборів на локальний рівень та запровадження нових, а також змінено повноваження органів місцевого самоврядування для реалізації ними відповідних завдань (рис. 3.3). Серед основних новацій, якими змінено місце та роль ОТГ в управлінській ланці держави основними є:

- розширення дохідної бази та формування стабільних джерел наповнення бюджетів внаслідок чого забезпечується фінансова самостійність місцевих бюджетів (визначено перелік закріплених за бюджетами ОТГ податкових надходжень, запроваджено горизонтальне бюджетне вирівнювання податкової спроможності місцевих бюджетів (лише за двома податками (податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та податку на прибуток, що забезпечить стимулювання місцевих органів влади до розвитку адміністративно-територіальних одиниць;

- забезпечення автономії локальних бюджетів (можливість самостійно, незалежно від прийняття державного бюджету, формувати місцеві бюджети, що, не дивлячись на свою доречність, характеризується наявністю низки ризиків та невідповідностей саме для локального рівня, оскільки формування місцевих бюджетів прямо залежить від визначення на центральному рівні місцевих бюджетів прямо залежить від визначення на центральному рівні трансфертів відповідному бюджету);

Рис. 3.3. Структура фінансово-бюджетних інструментів та заходів формування спроможних територіальних громад в умовах реформи місцевого самоврядування*

*Складено автором на основі [24].

- децентралізація видаткових повноважень (визначення та закріплення відповідних видаткових повноважень за рівнем місцевих бюджетів відповідно до передачі на місця фінансових ресурсів);

- оновлення трансфертної політики (скасовано дотацію вирівнювання, натомість місцеві бюджети отримали медичну та освітню субвенції, що надаються відповідно до обсягів визначених законом про Державний бюджет України та норм (з урахуванням кількості учнів, наповнюваності класів, видатків на охорону здоров'я), визначених Кабінетом міністрів України. При цьому, субвенції надаються лише на забезпечення поточних видатків установ і не вилучаються до державного бюджету з закінченням бюджетного періоду, а залишаються в розпорядженні відповідних бюджетних установ. Окрім того, дані субвенції надаватимуться відповідно до процесу оптимізації закладів охорони здоров'я та освітньої мережі).

Попри це, бюджетна децентралізація, яка є критеріальною умовою реалізації реформи місцевого самоврядування України, несе із собою не лише позитив. Слід розуміти, що імплементація принципів децентралізованого управління пов'язана із низкою загроз. Основною з них слід виокремити ймовірність поглиблення соціально-економічної диференціації як на міжрегіональному, так і на внутрішньорегіональному рівні, що обумовлено наступним:

- домінування локальних інтересів над регіональними чи навіть загальнонаціональними. За оцінками експертів, надмірна децентралізація бюджетної системи ускладнює реалізацію державою такої функції як стабілізація та перерозподіл доходів [169]. За умов фінансово-економічної нестабільності (кризи), цілі державної і регіональної (а тим паче місцевої) влади в питання реалізації бюджетної політики, можуть мати різні пріоритети, а це означає, що політика вирівнювання бюджетної забезпеченості є неефективною, як наслідок – посилення диференціації територіального розвитку;

- особливості процесу об'єднання територіальних громад. Перший етап формування ОТГ в Україні показав свої недоліки, зокрема має місце чітка тенденція до об'єднання «багатих» громад з «багатими» та фінансове «оголення» решти території району. Відповідно можливості фінансування проектів розвитку посилюються у багатших громад і суттєво зменшуються у бідніших, що також може провокувати посилення диференціації розвитку окремих територій;

- зростання вартості суспільних послуг внаслідок передання їх на локальний рівень через так званий «ефект від масштабу». Йдеться про те, що передача низки функцій на місцевий рівень може спричинити до підвищення вартості відповідної послуги через зменшення кількості її отримувачів на рівні громади (в порівнянні з вищими рівнями – району, області). Тобто орган місцевого самоврядування невеликої громади витрачатиме більше коштів для надання суспільної послуги, аніж у великій громаді.

Відповідно, існує проблема визначення умов ведення процесу децентралізації та формування адміністративно-територіальних утворень для нівелювання даних загроз. Зважаючи на те, що з початку 2016 року в Україні почали функціонувати ОТГ, вважаємо за доцільне розглянути перші результати їх діяльності з огляду на виявлення одержаних позитивів та негативів в контексті диференціації їх соціально-економічного розвитку.

Станом на 2016 рік в Україні сформовано 159 об'єднаних територіальних громад. Зокрема у Львівській області об'єдналися 46 місцевих рад (151 населений пункт), внаслідок чого утворилося 15 ОТГ. Якщо за основу аналізу рівня результативності формування даних ОТГ взяти доходи відповідних бюджетів (з урахуванням міжбюджетних трансфертів) до запровадження нової системи фінансового забезпечення розвитку громад – 2015 рік та після – 2016 рік (табл. 3.1), можна побачити суттєву різницю у збільшенні їх доходів: мінімальний приріст доходів – 131,0% у Гніздичівській ОТГ, 134,1% у Дублянській ОТГ та 136,7% у Тростянецькій громаді. Натомість найбільший приріст спостерігається по Міженецькій ОТГ

– 987,8% та Воле-Баранецькій – 846,3%, в середньому по аналізованих громадах приріст складає 436,49%. Це підтверджує тезу про збільшення розриву між територіями за рівнем їх бюджетних доходів.

Таблиця 3.1

Порівняння доходів бюджетів ОТГ у 2015-2016 роках*

ОТГ	2015	2016	Приріст , %	Фактичні надходження до бюджету за I півріччя 2016 р., тис. грн.		
	Фактичні надходження до бюджету, тис. грн.	Планові надходження до бюджету, тис. грн.		Власні доходи	Базова дотація	Відсоток виконання планових показників %
Бабинська	5533,5	15170,8	274,2	4434,3	1925,4	41,9
Бісковицька	2485,6	16803,5	676,0	3038,7	2351,1	32,1
Вільшаницька	3127,7	6750,5	215,8	734,5	1396,2	31,6
Воле-Баранецька	1415,5	11979,4	846,3	1386,3	2533,2	32,7
Гніздичівська	12583,5	16485,9	131,0	5090,0	1864,6	42,2
Грабовецька	2799,6	8843,2	315,9	1881,6	1829,8	42,0
Дублянська	4571,3	6131,0	134,1	1645,0	1285,5	47,8
Заболотцівська	3181,2	9077,3	285,3	3061,2	963,0	44,3
Луківська	1223,3	9529,2	779,0	1296,3	1729,4	31,8
Міженецька	756,1	7468,7	987,8	1024,0	1110,8	28,6
Новокалінівська	12634,3	24501,5	193,9	9898,6	0,0	40,4
Новоміська	1927,8	12945,1	671,5	1620,7	3078,1	36,3
Новострілищанська	2210,7	8443,2	381,9	3188,1	1156,3	51,5
Тростянецька	23116,6	31592,0	136,7	15898,0	1976,7	56,6
Чукв'янська	1813,3	9390,9	517,9	1299,7	1549,7	30,3

* Розрахунки на основі інформації ГО «Європейський діалог» та Департаменту фінансів Львівської ОДА

Досліджуючи зміни фінансового забезпечення розвитку громад до та після об'єднання, варто звернути увагу на посилення диференціації за рівнем доходів на одну особу в новоутворених АТО. Для прикладу, якщо у Тростянецькій ОТГ власні доходи бюджету на одну особу становлять 2519 грн., то у Вільшаницькій – 252 грн., що вдесятеро менше [33]. Середній рівень доходів на одну особу в ОТГ Львівської області становить 753 грн.

Відповідно, наведені дані свідчать про зростання рівня соціально-економічної поляризації розвитку громад внаслідок значної диференціації наявних в них фінансових ресурсів.

Окрім того, увагу варто звернути на рівень залежності місцевих бюджетів від фінансування з державного бюджету. На прикладі Львівської області (рис. 3.4) бачимо, що рівень залежності бюджетів ОТГ Львівщини у 2016 році становить в середньому 41%, що на 11% менше попереднього року (до реформування) - 52%. При цьому, найбільш залежними є Вільшаницька, Новоміська (66%) та Воле-Баранецька (65%) громади. У 2014 році найбільш залежними від дотування з держбюджету були місцеві бюджети тих громад, які у 2015 ввійшли до складу Новоміської ОТГ – 73%, Вільшаницької (69%), Заболотцівської (69%) та Дублянської (68%) ОТГ. Найнижчим даний показник є у Тростянецькій громаді (11%), і лише Новокалінівська ОТГ характеризується направленням реверсної дотації до державного бюджету, тобто є фінансово незалежною.

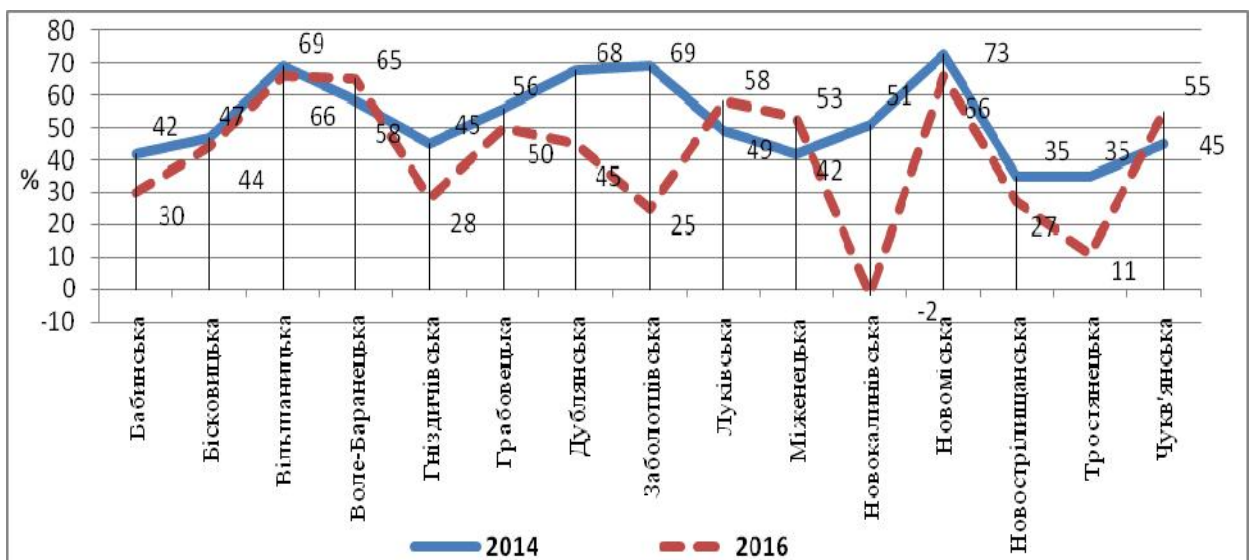

Рис. 3.4. Рівень залежності місцевих бюджетів ОТГ Львівської області до та після об'єднання від трансфертів з державного бюджету (2014, I півріччя 2016 рр.), %*

* Розрахунки на основі інформації ГО «Європейський діалог» та Департаменту фінансів Львівської ОДА

Дана ситуація - наслідок відсутності чітких умов формування ОТГ. Громади об'єднуються без чіткого бачення можливостей та перспектив свого розвитку, без оцінки рівня своєї фінансової спроможності забезпечити функціонування об'єктів соціальної інфраструктури, адміністративного ресурсу та надання жителям відповідних суспільних благ високої якості. Механізм об'єднання територіальних громад у спроможну ОТГ характеризується невизначеністю та певними недоліками.

Таким чином, ефективність сучасних реформ значною мірою залежить від обґрунтованості та дотримання умов/вимог об'єднання територіальних громад. Враховуючи досвід та стандарти ЄС в проведенні адміністративно-територіальної реформи, в нашій державі варто було б також створити умови для формування об'єднаних територіальних громад відповідно до конкретних вимог, які б дозволяли громадам бути фінансово самостійними та здатними на розвиток, що б сприяло вирівнюванню соціально-економічної диференціації розвитку адміністративно-територіальних одиниць та регіонів в цілому. В цьому контексті слід було б врахувати досвід західноєвропейських держав, згідно якого вимоги формування базових адміністративно-територіальних одиниць 4-5 рівня за номенклатурою територіальних одиниць для статистики (NUTS) передбачають мінімальну чисельність громади в межах 5 тисяч мешканців (за винятком малонаселених регіонів з невисокою щільністю населення). При цьому, вітчизняні науковці солідарні з вимогами ЄС щодо оптимальної кількості жителів ОТГ.

Натомість, в законодавчих та нормативно-правових документах про мінімальну кількість жителів в об'єднаній територіальній громаді не йдеться. В дев'яти новоутворених громадах Львівської області кількість населення менше 5000 жителів, в чотирьох – менше 3000 осіб. Оскільки в Україні передбачається формування ОТГ на добровільній основі, державою

визначено мінімальну кількість умов об'єднання та не визначено обмежень. Окрім того, в нашій країні і досі відсутній основний закон, яким має визначатися порядок утворення, реорганізації, ліквідації адміністративно-територіальних утворень. Таким чином, говорити про регулювання соціально-економічної диференціації розвитку адміністративно-територіальних утворень з боку держави в процесі реформи децентралізації вже на етапі формування територіальних утворень рано.

На нашу думку, ефективний та дієвий механізм регулювання соціально-економічної диференціації розвитку спроможних територіальних громад має діяти вже на рівні ухвалення перспективних планів формування територій громад відповідної області. На рис. 3.5 запропоновано такий механізм.

Регулювання соціально-економічної диференціації розвитку новоутворених територіальних громад має розпочинатися на етапі формування перспективних планів з діагностики потенційних та фактичних можливостей розвитку громад внаслідок об'єднання. Оцінка стану розвитку та рівня спроможності адміністративно-територіального утворення слід проводити через кількісний та якісний аналіз таких аспектів:

- диференціація процесів створення вартості в адміністративному утворенні;
- диференціація ресурсного перерозподілу;
- диференціація процесів регулювання економічної активності і суспільного споживання [111];
- диференціація соціального та культурно-історичного розвитку в адміністративно-територіальній одиниці.

Таким чином, діагностику поточного стану розвитку адміністративно-територіального утворення та рівня його спроможності слід проводити у такій послідовності:

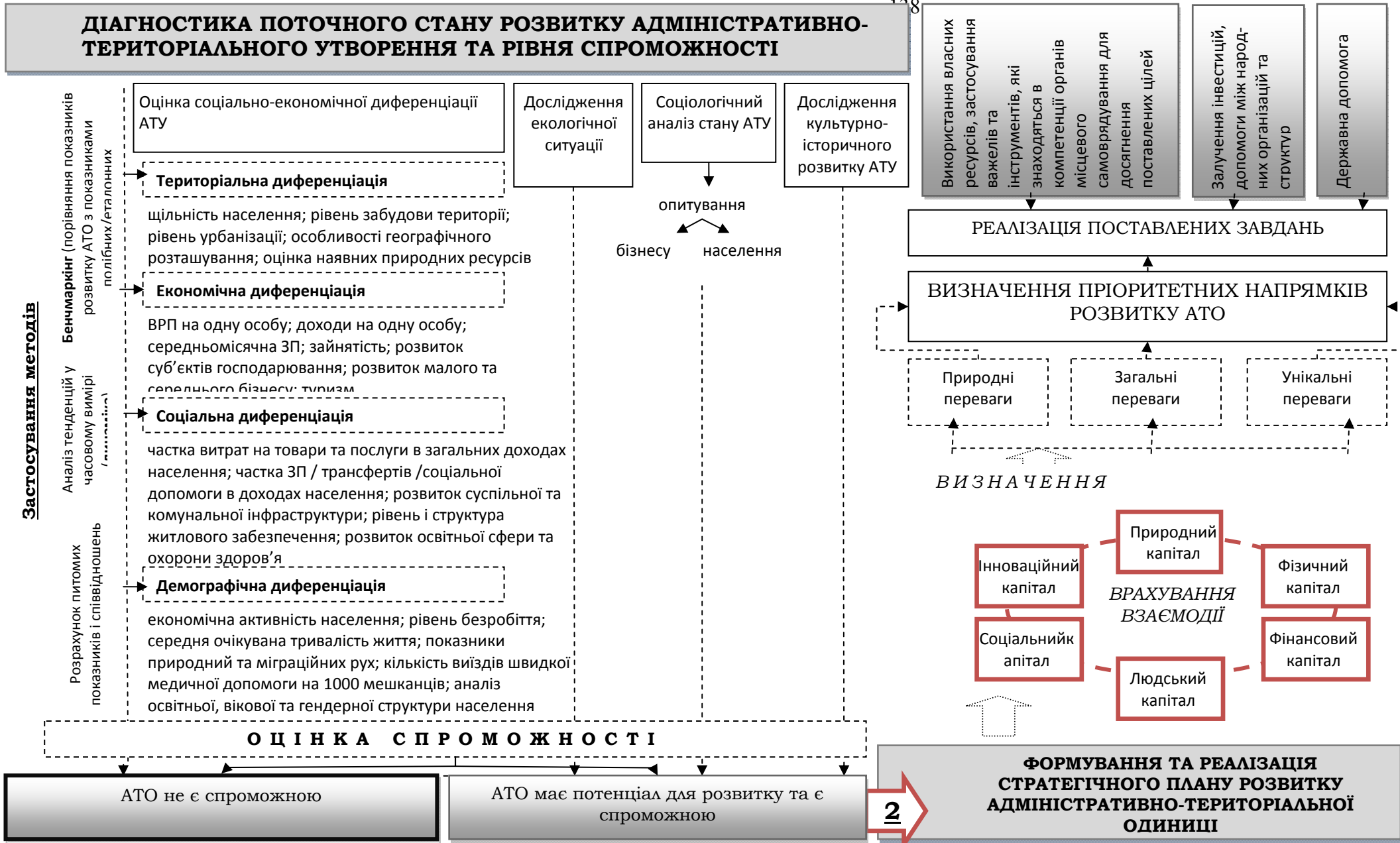

Рис. 8. Механізм формування адміністративно-територіальних одиниць в контексті регулювання диференціації розвитку територій (запропоновано автором)

1. Оцінка соціально-економічної диференціації розвитку адміністративно-територіального утворення, яка включає оцінку територіальної, економічної, соціальної та демографічної диференціації розвитку громади внаслідок комплексного аналізу та інтегрального оцінювання сукупності показників, які якомога точніше характеризують стан розвитку АТО. Для проведення даної оцінки варто застосовувати такі інструменти аналізу:

- розрахунок питомих показників та співвідношень (розмір площі житла на одного мешканця, кількість малих підприємств на 1000 жителів, роздрібний товарооборот на одну особу в день, фонд розвитку бюджету АТО на одного мешканця тощо), які є найбільш показовими для оцінки розвитку громади у відповідний момент;

- аналіз тенденцій у часі (динаміка) – дозволяє визначити зміни розвитку АТО в часі;

- бенчмаркінг – порівняльний аналіз показників розвитку адміністративно-територіального утворення з аналогічними показниками в схожих/еталонних територіальних одиницях, при цьому, варто брати до уваги територіальні утворення, які конкурують між собою за інвестиції та робочі місця, а також враховувати відповідні умови їх розвитку, територіального розташування та господарсько-виробничої спеціалізації.

2. Дослідження екологічної ситуації у відповідній адміністративно-територіальній одиниці – з урахуванням еконапрямку в розвитку світової економіки, при реформуванні адміністративно-територіального устрою України варто враховувати фактичний стан забрудненості довкілля новоутворених громад та можливості розвитку екологічного напрямку в еволюції соціальної та економічної сфери.

3. Дослідження історико-культурних особливостей існування та розвитку громад – дозволить визначити можливості сприйняття громадами одна одної та «доповнення» їх самобутності, що сприяє передусім

формуванню додаткових можливостей розвитку в туристичній сфері (сільський туризм), а також в секторі господарсько-виробничих відносин.

4. Соціологічний аналіз стану адміністративно-територіального утворення – аналіз, побудований на опитуванні думки місцевої громади та представників бізнесу на місцях. Хоча даний аналіз є доволі суб'єктивним, проте, в даному випадку, це скоріше перевага, ніж недолік, оскільки дозволяє краще зрозуміти причини відповідних економічних та соціальних явищ в процесі розвитку громади.

Комплексна діагностика соціально-економічної диференціації розвитку адміністративно-територіального утворення дозволяє визначити рівень спроможності ОТГ, їх сильні та слабкі сторони, відповідно до чого можна дати відповідь на питання: створювати громаду чи ні.

Якщо доведено перспективи та визначено високі можливості подальшого розвитку громади внаслідок об'єднання декількох, варто переходити до наступного етапу регулювання диференціації розвитку АТО – формування та реалізація стратегічного плану розвитку утворення.

Запропонований механізм дозволяє чітко проаналізувати основні показники та характеристики АТО, визначити, чи здатна громада на розвиток та чи спроможна бути фінансово незалежною. Це дає можливість покращити якість об'єднання та дозволяє сформувати громади, які мають всі можливості та ресурси для того, щоб бути спроможними та фінансово самостійними.

Окрім питання самого формування ОТГ, яке прямо впливає на вирівнювання соціально-економічної диференціації розвитку регіону, не менш важливим є вирішення проблеми ефективного використання інструментів бюджетного вирівнювання у функціонуванні ОТГ.

Відповідно до змін, внесених до Бюджетного кодексу 28.12.2014 року, в Україні запроваджуються нові засади функціонування інструменту бюджетного вирівнювання – горизонтальне вирівнювання податкоспроможності бюджетів, яке прямо залежить від рівня

надходжень до них: якщо індекс податкоспроможності коливається в межах 0,9-1,1 – вирівнювання проводиться не буде, менше 0,9 – надаватиметься базова дотація відповідному бюджету в обсязі 80% потрібної суми (решту коштів громада має шукати сама). І якщо індекс характеризується значенням, вищим 1,1 – з відповідного бюджету передається реверсна дотація в обсязі 50% суми перевищення. Таким чином, за рахунок проведення вирівнювання лише за двома видами податкових надходжень та в якості реверсу перерахування тільки 50% суми перевищення, територіальні громади не втрачають стимулу до розвитку та диференціації і збільшення надходжень. Натомість, громади, яким необхідною є базова дотація, також не залишаються бездіяльними, оскільки змушені шукати додаткові 20% доходів для свого розвитку. Це, з одного боку, позитивний результат реформування системи міжбюджетного вирівнювання, оскільки, зберігається стимул до збільшення власних доходів територіальних громад. З іншого – негативною стороною нової системи вирівнювання стали наслідки вирівнювання для економічно слабких територіальних громад, адже вони втратили значну частину доходів у вигляді офіційних трансфертів, що лише посилить внутрішньорегіональну диференціацію.

На нашу думку, покращення ситуації для економічно слабших громад можна досягнути шляхом підвищення частки дофінансування у вигляді базової дотації з 80 до 90%. Водночас основним критерієм надання базової дотації має стати рівень ефективності використання власного соціально-економічного потенціалу.

Окрім того, з реформуванням 2014 року держава з рангу делегованих повноважень вивела видаткові повноваження, які як вагому складову включають «локальний» компонент (культуру, спорт, позашкільну та дошкільну освіту, управління), а середню освіту, охорону здоров'я та підготовку робітничих кадрів виведено в окрему групу, відповідно до чого трансферти надаватимуться згідно напрацьованих механізмів.

Особливу увагу варто звернути на методику розрахунку потреби у фінансуванні в сфері освіти та медицини, адже видатки на їх утримання складають левову частку ресурсів місцевих бюджетів. При порівнянні нової методики та попередньо функціонуючої можна зауважити, що формула обрахунку залишилась старою. Зміни торкнулися лише розподілу видаткових повноважень між різними рівнями влади. Відповідно до цього, залишилися і всі недоліки методики обчислення субвенцій:

- проблематичним та невирішеним є формування системи стандартів щодо надання послуг населенню та визначення методики на основі нормативів і стандартів;

- проблема непрозорості та складності розрахунків субвенцій, яке пов'язане з постійним збільшенням чисельності показників, на основі яких визначаються суми трансфертів;

- проблема виокремлення в окрему категорію розрахунок субвенцій на освіту та охорону здоров'я для населених пунктів гірських районів, що не сприяє прозорості процесу розрахунку субвенцій та не забезпечує всеохопності населених пунктів з низькою фінансовою спроможністю.

Щодо останнього пункту даного переліку: зрозуміло, що в містах питання оптимізації навчальних закладів не буде передбачати закриття великої кількості шкіл та залучення значних власних ресурсів для їх утримання. Натомість, в сільській місцевості це потребуватиме значно більшого фінансування «з власної кишені» та жорсткої оптимізації кількості загальноосвітніх закладів. Різнитимуться ці показники і при дослідженні ситуації в різних сільських територіальних громадах. Для невеликих ОТГ з невисокими власними доходами, а також АТО, віддалених від обласного центру та великих міст, ОТГ, які не мають потужного виробничо-господарського комплексу для наповнення місцевих бюджетів чи інших

вагомих джерел доходів, питання оптимізації та утримання шкіл стане особливо складним.

В рамках реформи місцевого самоврядування передбачається створення комплексів навчальних закладів, підпорядкованих органам місцевого самоврядування ОТГ. На даний час визначено основні правила, в межах яких здійснюється оптимізація навчальних закладів (формування опорних шкіл з кількістю учнів не менше 360 осіб та іншими обов'язковими характеристиками, наявністю шкіл-філій та визначення ступеня школи відповідно до кількості учнів), але управління даним процесом покладається саме на місцеві органи влади, які на даний час не мають жодного досвіду управління розвитком та оптимізацією освітніх закладів. Хоча це є значним недоліком, позитивним є те, що саме громада визначає можливості оптимізації та формування ефективної освітньої структури адміністративно-територіальної одиниці, яку і має фінансово утримувати в частині «дофінансування».

Згідно відповідних нормативно-правових актів [96, 105], станом на 1.01.2016 р. фінансовий норматив бюджетної забезпеченості на одного учня становить 9,3 тис. грн. При цьому, якщо проаналізувати рівень достатності коштів субвенції на одного учня в ОТГ Львівської області (рис. 3.6), можна побачити, що в середньому на одного учня в ОТГ Львівщини витрачається 15,15 тис. грн., що перевищує суму субвенції на одного учня на 5,85 тис. грн.. Так, найбільша сума видатків на одного учня у Бабинській (19,3 тис. грн.), Тростянецькій (19,0 тис. грн.) та Міженецькій (18,7 тис. грн.), найменша – у Дублянській ОТГ – 9,2 тис. грн., що більше ніж вдвічі менше.

Враховуючи додаткову потребу органів місцевого самоврядування в фінансуванні освітніх закладів, бачимо два виходи: або об'єднана територіальна громада оптимізує кількість загальноосвітніх навчальних

закладів шляхом закриття частини, що дуже негативно сприймається жителями, або громада забезпечує їх фінансування сама.

Це досить ефективна схема впорядкування структури освітніх закладів, яка, проте, характеризується вагомим недоліком: вона не враховує рівня розвитку та фінансових можливостей ОТГ, тобто матиме результатом посилення диференціації соціально-економічного розвитку АТО. Тому, на державному рівні необхідно звернути увагу на розподіл освітньої субвенції відповідно до рівня розвитку та фінансової спроможності АТО.

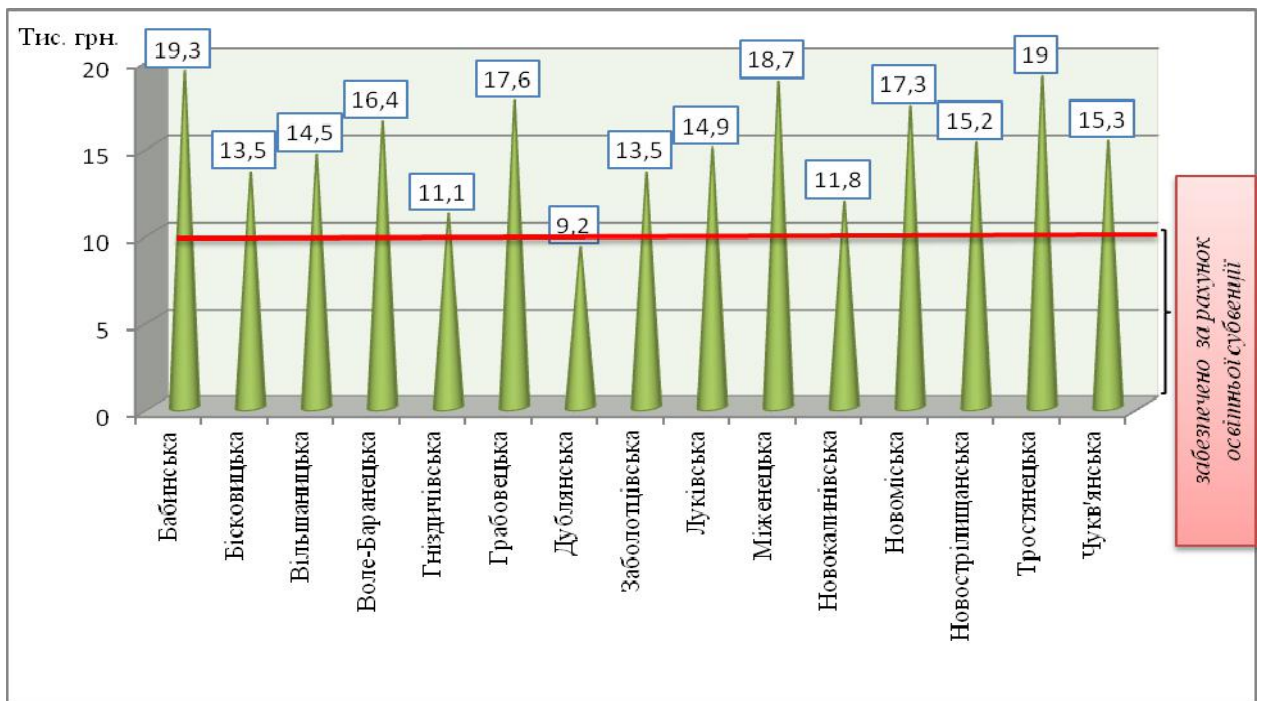

Рис. 3.6. Рівень витрат на одного учня загальноосвітніх навчальних закладів у бюджетах ОТГ Львівської області у 2016 році

*Розраховано на основі [33]

Для цього розподіл освітньої субвенції між місцевими бюджетами пропонуємо проводити на основі коефіцієнту спроможності бюджету до утримання закладів освіти:

$$K_{CO} = \frac{S_{ВД/ОС}}{S_{ВВ/УЧ}}, \quad (3.1)$$

де K_{CO} - коефіцієнт спроможності місцевого бюджету до утримання закладів освіти, $S_{ВД/ос}$ - сума власних доходів місцевого бюджету на одного жителя; $S_{ВВ/уч}$ - сума власних видатків місцевого бюджету на одного учня, яка розраховується як різниця між видатками на одного учня в адміністративно-територіальному утворенні та сумою видатків на одного учня згідно фінансового нормативу бюджетної забезпеченості.

Розрахунок даного коефіцієнта для об'єднаних територіальних громад Львівської області показано на рис. 3.7.

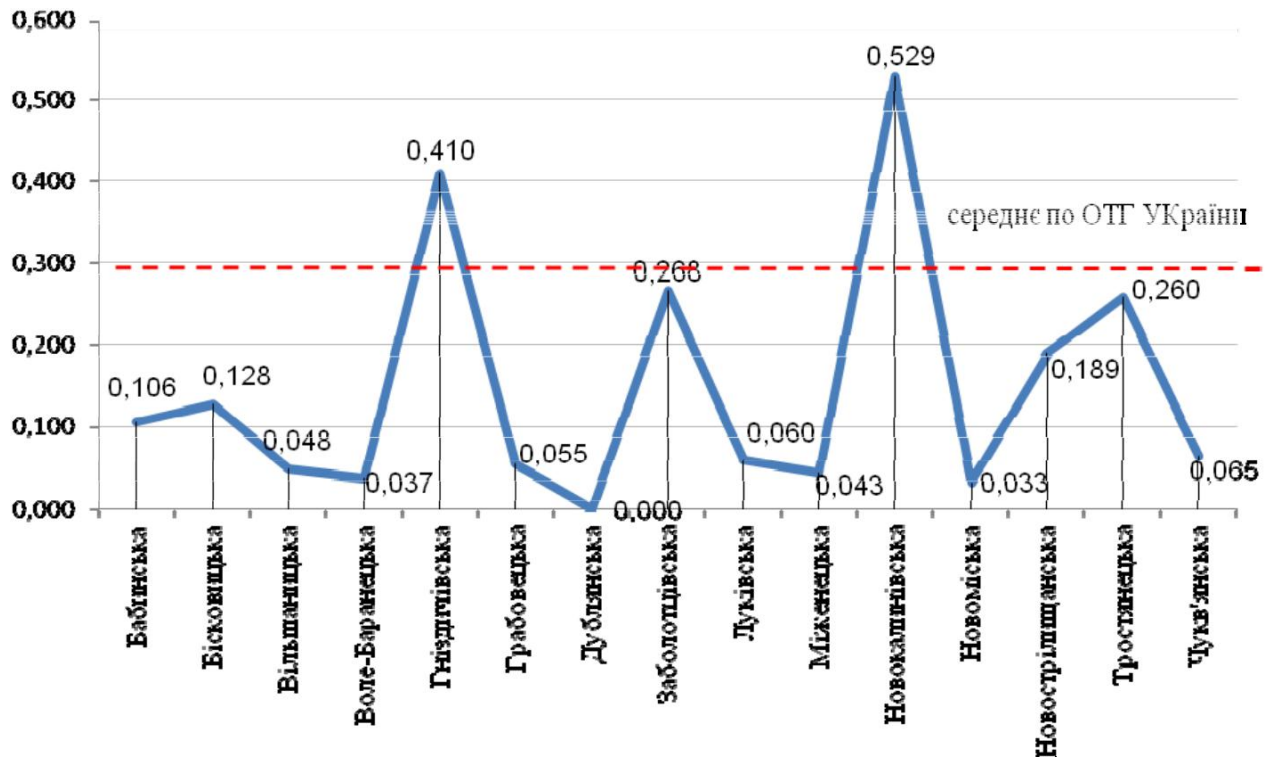

Рис. 3.7. Коефіцієнт спроможності місцевих бюджетів ОТГ Львівської області до утримання закладів освіти, 2016 р.

*Розрахунки автора на основі запропонованої методики

Розрахунок даного коефіцієнта дозволить визначити рівень спроможності бюджету до забезпечення навчального процесу для учнів відповідно до витрат, які здійснюються для забезпечення функціонування

навчального закладу на відповідній території. В середньому по Україні даний коефіцієнт становить 0,289. У Львівській області він є найвищим у Новокалинівській, Гніздичівській та Тростянецькій громадах. Натомість, у Вільшаницькій (0,048), Грабовецькій (0,055), Воле-Баранецькій (0,037), Луківській (0,06), Міженецькій (0,043) та Новомиській (0,033) даний коефіцієнт характеризує неспроможність громади самостійно забезпечити функціонування наявних навчальних закладів, що дозволяє зазначити потребу додаткового фінансування з державного бюджету та необхідність оптимізації закладів освіти.

Внесення корективів у визначення суми освітньої субвенції дозволить забезпечити вирівнювання диференціації наданих освітніх послуг населенню ОТГ. Проте, використання даного коефіцієнта можливе лише при оптимізації та спрощенні самої формули визначення субвенції. Визначення аналогічного коефіцієнта для медичної субвенції дещо складніше, оскільки в даному випадку варто враховувати тип медичного закладу.

Як висновок, варто зауважити наступне: адміністративно-територіальна реформа та зміни системи місцевого самоврядування передбачають передачу ресурсів на локальний рівень для ефективного їх використання та управління. Проте, органи влади національного та регіонального рівня покладаються функція регулювання процесів внутрішньорегіональної диференціації та забезпечення вирівнювання можливостей та якості надання суспільних послуг для усіх громадян незалежно від місця проживання. Розроблені пропозиції спрямовані за усунення загроз посилення внутрішньорегіональної диференціації в ході реалізації реформи місцевого самоврядування.

3.3. Напрямки вдосконалення інструментів стимулювання економічного розвитку територій контексті регулювання внутрішньорегіональної диференціації

Проведене дослідження дозволило встановити, що у вітчизняній політиці регулювання територіального розвитку переважають інструменти компенсаційного характеру, а не стимулювання розвитку окремих територій, що спроможні ефективно використовувати свої ресурси. Обмеженість державних та регіональних фінансових ресурсів вимагає зміни таких підходів та побудови механізму регулювання диференціації соціально-економічного розвитку територій з акцентами на стимулюючі інструменти. До основних напрямків стимулювання економічного розвитку територій, які б дозволили забезпечити випереджаючі темпи зростання та змогли б в найближчій перспективі усунути значні внутрішньорегіональні асиметрії, на наш погляд, доцільно віднести наступні:

- формування регіональних точок росту економіки в місцях концентрації економічної активності;
- налагодження взаємодії між органами влади, бізнесом та населенням шляхом використання інструменту публічно-приватного партнерства;
- стимулювання інноваційного розвитку депресивних територій.

Обґрунтовуючи вибір інструментів стимулювання економічного розвитку територій, ми виходили з наступних міркувань:

- забезпечення конвергентності розвитку регіону пов'язане з стимулюванням розвитку окремих територій;
- депресивні території потребують залучення нових інвестицій, в тому числі й іноземних;
- забезпечення випереджаючого розвитку відстаючих територій є неможливим без підтримки державних та регіональних органів влади;
- випереджуваним є лише той розвиток, який базується на інноваційних засадах.

Одним із найдієвіших у світовій економіці сучасним інструментом стимулювання регіональних точок зросту економіки є створення індустріальних парків. Водночас слід констатувати, що, незважаючи на те, що на сьогодні в Україні зареєстровано 13 індустріальних парків, жоден з них не працює.

На нашу думку, причина цього не у бездіяльності місцевих органів влади. Так, у Львівській області влада підбрала для цього близько 50 земельних ділянок, 4 індустріальні парки (у Львові, Новому Роздолі, Кам'янці-Бузькій та Яворівському районі) можуть розпочати діяльність у найближчій перспективі (додаток В, рис.1). Тобто місцева влада розуміє, що завдяки таким сучасним моделям співпраці з інвесторами та своєму географічному положенню область може стати авангардом економічного розвитку країни. Зазначимо, що в умовах сучасних реформ місцева влада отримує також багато важелів — це і можливість зменшити для інвесторів податки на землю та нерухомість, і забезпечити парки інфраструктурою за рахунок місцевого бюджету або фонду регіонального розвитку.

Водночас, причини низької зацікавленості інвесторів в інвестуванні у такі проекти полягають у тому, що інвестори практично не отримують жодних пільг в межах індустріальних парків. Поглиблене вивчення зарубіжного досвіду, зокрема фінансових інструментів стимулювання індустріальних парків постсоціалістичних країн та порівняння їх з вітчизняними реаліями, дозволило з'ясувати наявність більш сприятливого режиму оподаткування в сусідніх державах (табл. 3.2).

Так, у всіх аналізованих країнах застосовується пільги щодо податку на землю: в Росії – це звільнення від оподаткування на 5-10 років з моменту виникнення права власності на кожну земельну ділянку, у Молдові – це понижуючий коефіцієнт до 0,3 тарифу річної плати за оренду землі, яка знаходиться в публічній власності. У Росії для різних індустріальних парків

Порівняльна характеристика інструментів стимулювання розвитку індустриальних парків України та постсоціалістичних країн

Основні фінансові інструменти	Росія	Молдова	Республіка Білорусь (Китайсько-Білоруський ІІІ)	Румунія	Україна
<i>Спеціальний митний режим</i>	-	-	режим вільної митної зони, звільнення від сплати ввізного мита і ПДВ при імпорті	звільнення від сплати ввізного мита, ПДВ та інших митних зборів	0» ставка мита на обладнання і комплектуючі до нього, які не виробляються в Україні, та ввозяться для облаштування індустриального парку;
<i>Податок на землю</i>	звільнено на 5- 10 років з моменту виникнення права власності на кожен земельну ділянку	- понижуючий коефіцієнт до 0,3 до тарифу річної плати за оренду землі, яка знаходиться в публічній власності	- звільнено до 01.01.2013. для спільної компанії; - звільнено на 10 календарних років для резидентів з дня їх реєстрації; - -50% від діючої ставки через 10 календарних років з дня реєстрації резидента	звільнено від податку на землю, податку на будівлі, податку на вивід землі з агропромислового користування, платежів при продажі землі під індустриальний парк	-
<i>Транспортний податок</i>	Звільнено на 5-10 років з моменту постановки транспортного засобу на облік	-	-	-	-
<i>Податок на прибуток</i>	Зниження ставки податку на прибуток; - до 13,5% до 01.01.2016р. (в Татарстані) - до 13,5% на 5-7 років з моменту отримання прибутку (Ліпецк); - В Тольяті 0% - 2012-2018рр.; 3% - 2019-2020рр.; 7% 2021-2022рр.; 10% в 2023-2024рр., 13,5% з 2025 р.	-	50% від діючої ставки через 10 календарних років з дня реєстрації резидента; нульова ставка на 5 календарних років для іноземних організацій по дивідендам, нарахованим спільною компанією ІІІ своїм засновникам.	-	-
<i>ПДВ</i>	Звільнення від ПДВ при імпорті	-	Звільнені від ПДВ при безоплатній передачі капітальних будівель у власність	Звільнення від сплати ПДВ	-

Основні фінансові інструменти	Росія	Молдова	Республіка Білорусь (Китайсько-Білоруський ІІІ)	Румунія	Україна
			керуючої компанії та резидентів		
<i>Податок на нерухомість, за оренду майна</i>	Звільнення від сплати податку на майно на 10 років	Понижуючий коефіцієнт 0,3 до тарифу річної плати за оренду майна	До 01.01.2013р. для спільної компанії; 10 календарних років для резидентів з дня їх реєстрації	-	-
<i>Бюджетне фінансування</i>	-	Створення виробничо-технічної інфраструктури за рахунок держбюджету та Національного фонду регіонального розвитку	-	-	державна підтримка облаштування (підведення інженерно-транспортної інфраструктури) індустріального парку;
<i>Інфраструктура</i>	-	безоплатне відчуження чи користування, об'єктів публічної власності керуючої компанії для створення і розвитку ІІІ, право приватизації земельної ділянки	-	оренда землі на 25 років з можливістю викупу землі за умови вкладання всього обсягу інвестицій	звільнення від пайової участі у розвитку інфраструктури населених пунктів, на території яких створено індустріальний парк

*Розроблено автором з використанням [Ошибка! Источник ссылки не найден.]

застосовується різна пільга щодо оподаткування прибутку, зокрема в Татарстані це 13,5% до 01.01.2016 р., в Гольяті – 0% у період 2012-2018 рр.; 3% – 2019-2020 рр.; 7% – 2021-2022 рр.; 10% – 2023-2024 рр., 13,5% з 2025 р. У індустріальному парку Білорусі податок на прибуток становить 50% від діючої ставки через 10 календарних років з дня реєстрації резидента. Також характерними є пільги з ПДВ: в Росії це звільнення від ПДВ при імпорті; також звільнені від сплати ПДВ підприємства індустріальних парків Румунії [37].

В Україні, по-суті, відсутні пільгові умови оподаткування підприємств індустріальних парків та єдиними преференціями є нульова ставка мита на обладнання та комплектуючі до нього, які не виробляються в Україні, та державна підтримка розвитку інфраструктури населених пунктів, на території яких створено індустріальний парк.

Зазначимо, що зараз у Верховній Раді зареєстровано два законопроекти, які дозволять Україні зробити крок назустріч інвесторам — резидентам індустріальних парків, а саме дати їм можливість завозити виробниче обладнання без сплати мита та з відтермінуванням оплати ПДВ на п'ять років, а також дозволять їм не платити корпоративний податок, а реінвестувати весь прибуток у розвиток. І хоча такі стимули не перекривають преференцій, які створили наші країни-сусіди, можна сподіватись, що це тільки перший крок держави на шляху активізації процесів створення індустріальних парків. На нашу думку, основними напрямками стимулювання розвитку індустріальних парків повинні бути наступні:

1. Систему стимулювання індустріальних парків потрібно будувати за рівнем їх статусу з найбільшими преференціями для індустріальних парків зі статусом національного проекту. При побудові такої системи необхідно враховувати, що важливо стимулювати не лише притік нових інвестицій, бюджетних надходжень, але і створення нових робочих місць.

2. З метою нівелювання надмірної диференціації територіального розвитку важливо на рівні державних та місцевих органів влади

підтримувати індустріальні парки, що створюються у менш розвинених районах області. Тобто, чим менш розвинута територія, тим більший обсяг державної допомоги має бути наданий учасникам парку. З огляду на це, цікавою є пропозиція О. Молдавана, який пропонує ув'язати розмір державної інвестиції до показника ВВП: обсяг державної інвестиції має бути обернено пропорційним до відношення показника ВВП на одну особу в регіоні розміщення індустріального парку до середнього значення ВВП на одну особу в Україні [76].

3. Забезпечення притоку значного обсягу інвестицій можливе через впровадження систему пільг з оподаткування. Набір преференцій та терміни їх дії повинні варіювати залежно від вартості інвестиційних проектів. Так, наприклад, якщо обсяг інвестицій по проекту за три роки перевищує 50 млн. грн. доцільно ввести понижуючий коефіцієнт до оподаткування прибутку. Це забезпечить притік нових інвестицій у значних розмірах та дозволить залучити крупних інвесторів зі світовими брендами. З метою залучення нових інвесторів важливо розробити прогресивне оподаткування податку на прибуток та земельного податку, залежно від часу реєстрації суб'єктів господарювання, так як це реалізується в Росії.

4. З метою дотримання галузевої спеціалізації індустріального парку, що особливо актуально для покращення галузевої структури реального сектора економіки регіону, потрібно забезпечити цільову підтримку резидентів. Так, якщо парк заявляє про галузеву специфіку (агроіндустріальний парк, фармацевтичний парк і т.д.), то доступ до державної підтримки отримують лише профільні резиденти. Іншим напрямком забезпечення спеціалізації парку є фінансування спеціалізованої інфраструктури, необхідної для підприємств однієї галузі.

5. З метою усунення нецільового використання, ввезеного без сплати ввізного мита устаткування, обладнання та комплектуючих до них, матеріалів, з боку учасників та керуючих компаній індустріальних парків, потрібно у Митному кодексі передбачити за це штрафні санкції.

6.3 метою посилення контролю громадськості за діяльністю індустріальних парків, зобов'язати учасників муніципальних індустріальних парків представляти інформацію щодо економічних, фінансових показників діяльності, отриманої допомоги, пільг на сайтах обласних адміністрацій. Для цього важливо було б уніфікувати систему звітності для учасників індустріальних парків.

Серед інструментів регулювання економічної активності на внутрішньорегіональному рівні варто згадати і про створення спеціальних економічних зон (СЕЗ) та територій пріоритетного розвитку (ТПР). В Україні є досвід функціонування територіальних точок росту такого типу: у 90-х роках створено 11 СЕЗ та 9 ТПР. Однак, у 2005 році було скасовано спеціальний режим їх оподаткування, що не дозволяє говорити про можливість використання таких інструментів в сучасних умовах. Водночас, вважаємо, що інструменти такого типу показали свою ефективність у регулювання внутрішньорегіональної диференціації на Львівщині та повинні використовуватись і надалі. Доведемо це шляхом оцінки отриманих результатів їх функціонування для економіки районів їх розташування та регіону загалом.

У Львівській області функціонувало дві СЕЗ «Яворів» та «Курортополіс Трускавець» (остання до 2010 р.). Проведені дослідження основних показників з реалізації інвестиційних проектів у цих СЕЗ показали, що інвестиційна активність підприємств СЕЗ зростала до 2005 р. та в наступні роки намітилась тенденція до її зниження (табл. 3.3).

Це простежувалось практично по всіх показниках діяльності СЕЗ, зокрема, по кількості інвестиційних проектів, обсягах інвестицій, прибутковості підприємств, кількості створених робочих місць. Так, якщо у 2005 р. у СЕЗ Львівщини інвестиції було вкладено у 102 проекти, то станом на 1 січня 2014 року реалізувалось лише 59 проектів у СЕЗ «Яворів», а їх обсяг знизився у 4,8 рази, майже у два рази зменшилась середньооблікова

чисельність штатних працівників. Аналогічна тенденція спостерігалась і по кількості створених робочих місць, що є важливим показником розвитку СЕЗ Львівщини, як «зон», що були створені для розвитку депресивних територій. Основною причиною негативних тенденцій стала відміна у 2005 р. пільг з оподаткування суб'єктів господарювання.

Таблиця 3.3

Основні показники з реалізації інвестиційних проектів у СЕЗ Львівщини

Показники	2000 р.	2004 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2012 р.	2014 р.	2015 р.
Реалізовувалось інвестиційних проектів, одиниць	49	100	102	99	83	78	73	63	59	59
Надійшло інвестицій, млн. грн.	109,8	288,4	237,8	240	210,3	60,1	43,0	79,4	60,2	40,9
Освоєно інвестицій, млн. грн	105,1	287,2	238,3	237,2	209,1	58,8	41,3	64,9	56,8	40,7
Чистий прибуток Збиток млн.грн	-	-	65,6 17,2	49,0 19,4	30,1 146,5	49,9 44,7	70,0 44,1	67,9 28,6	42,9 32,7	-
Середньооблікова чисельність штатних працівників, осіб	687	5941	7826	6413	5272	4721	4027	3447	3060	2935
Кількість створених робочих місць, одиниць	-	-	1073	640	384	147	100	-	-	-

*Джерело: Офіційний сайт Львівського обласного управління статистики http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/01/theme_01.php?code=01

В структурі фінансування також відмічено тенденцію до значного зменшення інвестицій за рахунок іноземних інвесторів. Так, якщо на початку існування СЕЗ у 2000 р. у структурі інвестицій частка вітчизняних та іноземних інвестицій була майже однаковою, то у 2013 р. частка іноземних інвестицій зменшилась до 17,4%.

Однією з основних причин відміни спеціального режиму оподаткування у СЕЗ та ТПР була їх низька бюджетна ефективність. Проведений аналіз показав, що у 2003 р. сума отриманих пільг з оподаткування для підприємств СЕЗ Львівщини перевищувала удвічі обсяг

податкових надходжень суб'єктів господарювання, що працювали у СЕЗ. По суті, склалась ситуація, коли діяльність СЕЗ не тільки не сприяла наповненню державного та місцевих бюджетів, а й з урахуванням пільг спричиняла значні втрати. Після переведення підприємств на загальні умови господарювання ситуація змінилась, зокрема, у 2005 р. підприємства, отримавши 5,99 млн. грн. пільг з оподаткування, перерахували до бюджету 65,8 млн. грн.

Розрахунок коефіцієнта бюджетної ефективності (як співвідношення платежів до бюджету та суми отриманих пільг з оподаткування) та доходів бюджету від діяльності СЕЗ (різниця між платежами до бюджету і сумою отриманих пільг) підтвердили низьку бюджетну ефективність до 2005 р. та її зростання в наступні 2006-2008 рр. Однак, це піднесення було недовгим, у наступні роки відбувся спад доходів бюджету та, як наслідок, зниження коефіцієнта бюджетної ефективності.

Не лише низька бюджетна ефективність стала причиною відміни пільгових умов господарювання суб'єктів господарювання у СЕЗ, іншою, не менш важливою причиною, було те, що в межах СЕЗ створювались передумови для тіньової діяльності, та таких видів діяльності, які виходять за межі спеціалізації СЕЗ і ТПР. В період становлення характерним було зловживання службовим становищем та корупція в різних органах державної влади, до функцій яких належить прийняття рішень стосовно реєстрації інвестиційних проектів. Це зумовлено тим, що в Україні управління СЕЗ крім спеціально створених адміністрацій, здійснювали ще й місцеві органи влади. Зокрема, у спеціальній економічній зоні «Яворів» районна державна адміністрація затверджувала та реєструвала інвестиційні проекти, що реалізуються на території зони. Слід відзначити, що мінімальна вартісна межа інвестиційного проекту не може бути менше 500 тис. доларів США. А створення банківських та інших фінансових установ дозволялося лише після попереднього погодження з районною адміністрацією. При цьому варто відзначити, що міська рада була вповноважена встановлювати умови

реалізації таких інвестиційних проєктів. В рамках реалізації інвестиційного проєкту укладався договір про його реалізацію.

Іншою тіньовою схемою було створення в умовах СЕЗ можливості участі у приватизації підприємств через підставних осіб іноземного підприємця, спекуляцій акціями, відкриття та реєстрації «фірм-одноденок» для разових, як правило, незаконних операцій.

З введенням в дію нового Податкового кодексу, в якому відсутні будь-які преференції для розвитку СЕЗ, ТПР, перспективи їх розвитку лише погіршилися. Склалась ситуація коли депресивні території (більшість СЕЗ) стали непривабливими для інвестування на загальних засадах та не можуть бути профінансовані з бюджету. Тому, на сьогоднішній день постало питання про зміну політики щодо функціонування СЕЗ. Важливим аргументом в підтвердження цього є роль СЕЗ у розвитку тих регіонів, де вони знаходяться. Так, для прикладу, притік інвестицій в Яворівський район в період активного розвитку СЕЗ «Яворів» забезпечував району вищі темпи зростання порівняно з іншими районами та середнім по області. Відміна у 2005 р. спеціального режиму оподаткування сильно вплинула як на економічні, так і соціальні показники розвитку Яворівського району, зокрема у 2006 р порівняно з попереднім фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування підприємств знизився у 10,8 рази, (в той час як по області зріс на 110%), чистий прибуток знизився в 2,3 рази, рівень рентабельності знизився з 4,5% до 2,5%.

Негативними тенденціями позначився і соціальний розвиток Яворівського регіону, зокрема за такими показниками, як: середньооблікова чисельність працівників, кількість зайнятих тощо. Слід зазначити, що для працівників діючих сьогодні підприємств у СЕЗ «Яворів» середньомісячна заробітна плата є вищою, ніж у районі (у 2015 р. на 28,2% більше, ніж у середньому в Яворівському районі).

Таким чином, СЕЗ і ТПР можуть ефективно використовуватись як інструменти підвищення економічної активності у менш розвинутих

регіонах, що сприятиме подоланню надмірної диференціації соціально-економічного розвитку територій регіону. З огляд на це, вважаємо за доцільне повернення пілг для бізнесу в межах таких територій.

Використання інструменту *публічно-приватного партнерства (ППП)* для налагодження взаємодії між органами влади, бізнесом та населенням зумовлено тим, що державний та місцеві бюджети не мають достатнього обсягу коштів, який забезпечував би відтворення у галузях, що завжди перебували у державній власності, тобто інфраструктурних галузях – електроенергетиці, комунальному господарстві, транспорті. Підтвердженням того, що залучення приватного бізнесу у інфраструктурні галузі є об'єктивною необхідністю, є те, що, зокрема, за період 2006-2013 рр. частка видатків місцевих бюджетів у ЖКГ у Львівській області знизилась з 4,8% до 1,5%. Також спостерігається чітка тенденція до зниження частки фінансування таких галузей як транспорт, дорожнє господарство і зв'язок, будівництво та зростання частки соціальних видатків бюджетів. Тому PPP є, з однієї сторони, методом розв'язання проблем належного функціонування інфраструктурних галузей, а з іншої – ефективного управління інвестиціями.

Найбільш відпрацьованим напрямком державно-приватного партнерства в Україні є концесії на будівництво та утримання доріг. Зокрема, характеристика основних концесійних договорів у Львівській області представлена в табл. 3.4. Основною причиною їх низької ефективності була неспроможність приватного партнера виконувати свої концесійні зобов'язання.

Новим поштовхом активізації співпраці між державою та приватним бізнесом стало проведення Євро-2012 на території України та Польщі. На думку незалежних експертів, для цього було інвестовано 38 млрд. євро (40% припадає на Україну). Під час підготовки до Євро-2012 передбачалась, реконструкція та будівництво доріг, залізничних вокзалів, аеропортів, стадіонів. В основному тут використовувався механізм концесії, незважаючи на те, що такий термін часто відсутній у нормативній документації [147].

Згідно міської цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу у м. Львові основним джерелом фінансування були державні кошти, зокрема кошти державного бюджету – 47,5%, кошти міського бюджету м. Львова – 15,6%.

Таблиця 3.4.

Характеристика деяких концесійних договорів ППП У Львівській області

Договір	Галузь	Обсяги фінансування	Виконання договору
Договір концесії на будівництво автомобільної дороги: Львів-Краковець між Автодор та консорціумом «Концесійні транспортні магістралі», 1999 р., термін концесії 45 років	Будівництво та експлуатація автомобільних доріг	Кошторисна вартість близько 1,635 млрд. грн. Фінансування: 60% за рахунок концесіонера, 40% – за рахунок концесіодавця (Укравтодору),	З початку реалізації проекту станом на листопад 2008 р. вартість виконаних робіт становила 37 млн. грн., з них кошти концесіонера – 7,3 млн. грн., кошти Укравтодору – 29,6 млн. грн. Тобто приватний партнер не виконував взяті на себе інвестиційні зобов'язання.
Договір концесії на будівництво автомобільної дороги: Львів-Броди між Укравтодором та ВАТ «Виробничо-наукова компанія «Розточчя СТ», 2002	Будівництво та експлуатація автомобільних доріг	Загальна кошторисна вартість 2,7 млрд. грн. фінансування будівництва мало здійснюватись спільно: 79 % – за рахунок концесіонера, 21 % – за рахунок Укравтодору	Станом на листопад 2008 р. концесіонером було погоджено місце розташування зазначеної автомобільної дороги та виконано проектних робіт на суму 2,4 млн. грн. Договір був розірваний в судовому порядку у 2012 р. по причині: невідповідності умов концесійного договору умовам національного законодавства та неспроможності приватного партнера виконати свої концесійні зобов'язання

* Джерело: [147]

Таким чином, проведені дослідження вказують на низькі обсяги розвитку ППП, що пов'язані з рядом причин, серед яких: *організаційні* – неузгодженість нормативно-правової бази в цій сфері; складність механізму надання державної підтримки для реалізації довгострокових інвестиційних проектів за участю приватних партнерів; складність умов провадження підприємницької діяльності під час реалізації ППП, недосконалість державної політики у сфері ППП; *фінансові* – дефіцит бюджетних коштів,

відсутність щорічного фінансування довгострокових проектів ППП, обмеження можливості отримання державних гарантій для реалізації проектів тощо.

Основні акценти вдосконалення ППП за рахунок використання фінансових інструментів регулювання, на наш погляд, необхідно зосереджувати на таких напрямках:

1. Посилити відповідальність (фінансову та управлінську) органів влади за реалізацію проектів ППП, зокрема, при виборі приватних партнерів, шляхом застосування органами влади принципів прозорості та неупередженості при виборі інвесторів та оцінюванні їх потенційних можливостей.

2. Оскільки причиною невиконаних концесій ППП дуже часто виступає неспроможність приватних партнерів виконувати свої обов'язки, тому необхідно розробити механізм захисту приватних інвесторів, в рамках якого необхідно:

- розробити механізм компенсації державним партнером приватному різниці між затвердженими та економічно обґрунтованими тарифами, цінами, а також в результаті непередбаченого збільшення тарифів надавати пільги приватним партнерам [90];
- розробити механізми справедливої компенсації у разі дострокового припинення договору ППП з ініціативи державного партнера для обґрунтування збитків приватного партнера;
- здійснення фінансового сприяння через певні стимули власникам приватного капіталу, що залучені до ППП на довгострокову перспективу, адже довготривалі інвестиції є високо ризикованими, тому держава, щоб залучити приватний бізнес вкладати кошти в розбудову інфраструктурних об'єктів, як показує світова практика, повинна запровадити певні пільгові умови. В умовах дефіциту бюджетних коштів участь приватного партнера у співфінансуванні проектів може більшою мірою заохочуватись за рахунок отримання державних гарантій, що

забезпечують одержання позикових коштів приватним інвесторам за мінімальною ціною [140].

3. Оскільки найпоширенішою формою PPP в Україні є концесія, то потребують врегулювання такі питання, як: методика розрахунку концесійних платежів, термін концесії, розрахунок тарифів та послуг, методики оцінки ризиків та впровадження реальних механізмів їх розподілу, усунення бюрократичних перепон при отриманні необхідних дозволів тощо.

Стимулювання інноваційного розвитку депресивних, або менш розвинених територій є важливим напрямком регулювання внутрішньо регіональної диференціації, адже забезпечити випереджаючий розвиток регіони можуть лише через використання інноваційних чинників. Тому держава, регулюючи доходи окремих регіонів повинна враховувати рівень їх інноваційного розвитку.

Передаючи частину доходів на місцевий рівень (в ході реалізації реформи місцевого самоврядування та бюджетної децентралізації), важливо враховувати можливості інноваційного розвитку регіонів. Так, спрямовуючи частину податку з прибутку підприємств до доходів місцевих бюджетів, доцільно було б диференціювати ставки відрахувань в залежності від рівня інноваційного розвитку регіону та залишати, наприклад, 5% податку з прибутку, що надходить до місцевих бюджетів, для регіонів з високим рівнем інноваційного розвитку, 10% – для регіонів з середнім рівнем інноваційного розвитку, 15% – для регіонів з низьким рівнем інноваційного розвитку. Для цього важливо розробити систему показників для оцінювання рівня інноваційного розвитку регіонів. Отримані за рахунок цього кошти місцевих бюджетів повинні мати цільове призначення та використовуватись як джерело фінансування програм інноваційного розвитку регіонів. Такий підхід дозволив би забезпечити підвищення інноваційної активності в депресивних регіонах.

Вагома роль в системі регулювання внутрішньорегіональної диференціації належить такому інструменту стимулювання економічного

розвитку фінансового забезпечення територіального розвитку як *Державний фонд регіонального розвитку (ДФФР)*. Згідно Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 року основним джерелом фінансових ресурсів національного масштабу тут має стати Державний фонд регіонального розвитку, який функціонує в Україні вже впродовж чотирьох років. Водночас навіть за цей час мали місце суттєві зміни та доповнення у нормативно-законодавчій базі щодо цього фонду, як позитивного так і негативного характеру, зокрема, зменшення мінімальної кошторисної вартості для інвестиційних програм (проектів) регіонального (міжрегіонального) значення з 5 млн. грн. до 1 млн. грн., а для районного – з 1 млн грн. до 200 тис грн. сприяє значному розпорошенню коштів ДФФР.

Також мають місце значні недоліки у його діяльності. Розглянемо недоліки його функціонування в частині можливостей регулювання диференціації на внутрішньорегіональному рівні.

По-перше, одним із критеріїв надання фінансових ресурсів ДФФР на реалізацію проекту є забезпечення спів фінансування з місцевого бюджету у розмірі не менше 10%, як це передбачено змінами до Бюджетного кодексу України Законом України від 14.12.2014р. за №79-VIII. При цьому сьогодні висловлюються думки про підвищення цього порогу. На нашу думку, особливо в сучасних умовах формування місцевих територіальних громад та проведення бюджетної децентралізації, обсяги ДФФР повинні визначатись виходячи з рівня забезпеченості об'єктами соціальної та інженерної інфраструктури на початок року, у якому здійснюється розрахунок, та оцінки інвестиційних програм і проектів, що мають на меті розвиток регіонів з врахуванням можливості співфінансування з місцевих бюджетів. Водночас, об'єктивна та фахова оцінка інвестиційних програм і проектів повинна дати відповідь чи спроможний кожен місцевий бюджет забезпечити співфінансування на рівні 10%. Утворення об'єднаних територіальних громад шляхом ініціативи знизу у 2015 році засвідчило, що об'єднуються більш економічно сильніші громади на території яких є бюджето-утворюючі

суб'єкти господарювання. Більш слабкі не спроможні самотійно розв'язати свої проблеми. Розрив між рівнем життя окремих громад лише поглиблюється.

По-друге, на особливу увагу заслуговує питання критеріїв розподілу ДФРР між регіонами. При створенні ДФРР (Закон України від 12.01.2012р № 4318-VI) частиною третьою статті 24-1 було встановлено, що 70 % коштів фонду спрямовується у регіони відповідно до чисельності населення, яке проживає у відповідному регіоні, 30 % з урахуванням рівня соціально - економічного розвитку регіонів відповідно до показника валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу (для регіонів, у яких цей показник менше 75% середнього показника по Україні). Законом України від 28.12.2014 року №79-VIII це співвідношення змінюється відповідно на 80% і 20%. Зміни, які здійснено на користь регіонів є позитивні, проте необґрунтованість пропорцій підкреслює недосконалість встановленої процедури розподілу коштів ДФРР між регіонами, а водночас і між районами, селищами, селами, містами обласного і районного значення.

Запроваджена процедура подачі місцевими органами влади пропозицій щодо інвестиційних програм і проектів на конкурсних засадах у межах індикативного прогнозованого обсягу коштів ДФРР внесла певні позитивні зміни. Проте, такий порядок фактично залишає незмінною стару ідеологію взаємин центру і регіонів: останні знову виступатимуть у ролі прохачів, а не самотійно розв'язуватимуть завдання свого розвитку [86, с.37]. Водночас існують розбіжності між пропозиціями (програм і проектів) поданими регіонами у межах індикативного прогнозованого обсягу коштів ДФРР та програмами і проектами, які відібрані та затверджуються Кабінетом Міністрів України за погодженням з Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету у межах обсягів затверджених в Держбюджеті.

Слід також зауважити, що формування переліку інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватись за рахунок коштів ДФРР, супроводжується численними коригуваннями, про що свідчать

зміни у рішеннях Уряду. Зокрема, у першому півріччі 2016 року це розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.05.2016р за №362 і від 8.06.2016р за №432. Проте, і після прийняття цих розпоряджень, нерозподілений залишок коштів ДФРР складає понад 419 млн. грн. [125].

Таким чином, механізм функціонування ДФРР вимагає удосконалення, а можливо і кардинальної зміни.

Одним з пріоритетів державної регіональної політики, які задекларовано в Законі України «Про засади державної регіональної політики» від 5.02.2015 р № 156-VIII визначено зменшення територіальної диференціації за індексом регіонального людського розвитку. Автор поділяє позицію О. Шишка, щодо використання цього індексу при розподілі коштів ДФРР [148], адже індекс регіонального людського розвитку базується на концепції людського розвитку, яка є логічним продовженням двох найбільш поширених соціально-економічних доктрин - «основних потреб» та економічного розвитку. У цьому контексті, необхідно відмітити, що прогрес у глобальному вимірі змінив і підхід до трактування людського розвитку. Так, базуючись на гуманітарних принципах соціально-економічного розвитку, ООН для оцінки рівня розвитку країни використовує агрегований показник індекс людського розвитку (ІЛР), базовими складовими якого є здоров'я і довголіття, доступність освіти і гідний рівень життя. Кожна складова має кількісне вираження через відповідні індикатори. Відзначаючи загальні тенденції, Проект Розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) презентує доповідь про людський розвиток, відповідно до якої Україна у розрахунках ІЛР -2013 перебуває на 78 місці з показником 0,740 при загальносвітовому 0,694 серед 187 країн світу [87, с.144-146].

Індекс регіонального людського розвитку є інтегральним показником, який охоплює дев'ять основних аспектів людського розвитку: демографічний, ринок праці, матеріальний добробут населення, умови проживання населення, рівень освіти, стан та охорону здоров'я, соціальне середовище, економічну ситуацію, фінансування людського розвитку та

забезпечує комплексний підхід до характеристики регіональних особливостей розвитку держави.

Такий підхід забезпечить спрямування певної частки коштів ДФРР на інвестиційно-інноваційний розвиток не тих регіонів, де значна чисельність населення, а з урахуванням існування значного дисбалансу соціально-економічного розвитку за територіальною ознакою, диспропорцій рівня та якості життя, стану функціонування системи державних соціальних стандартів і гарантій, формування осередків підвищеної вразливості населення України, тобто тих, у яких показники рівня розвитку значно нижчі ніж середні значення по Україні. Індекси регіонального людського розвитку розраховані Держкомстатом спільно з Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В Птухи НАН України та висвітлюються у щорічній науково-аналітичній доповіді «Людський розвиток в Україні» [66].

Прогресивним підходом щодо функціонування ДФРР має стати створення фондів регіонального розвитку (ФРР) на рівні областей, одним з джерел яких мають бути кошти ДФРР розподілені між регіонами. Іншим джерелом ФРР повинні стати місцеві бюджети, місцеві позики, позики МФО, кошти міжнародної технічної допомоги, інвестиційні кошти державно-приватного партнерства та кошти територіальної громади. Водночас важливо реалізувати принцип розподілу ресурсів за індексу людського розвитку і для ФРР, оскільки завдання цього фонду будуть відповідати завданням ДФРР. Слід зазначити на складнощях, пов'язаних із відсутністю таких розрахунків для рівня районів. Проведення таких оцінок потребує розроблення відповідної методики та збору статистичної інформації.

На нашу думку, створення ФРР забезпечить концентрацію коштів для розв'язання внутрішньорегіональних проблем та дисбалансів, підвищить відповідальність на місцях за відбором і формуванням узагальненого переліку інвестиційних програм і проектів та проведенням оцінки

відповідності цих програм і проектів удосконаленим вимогам законодавства. Ефективне функціонування ФРР буде дієвим кроком на шляху децентралізації управління та бюджетної децентралізації

Отже, реалізація концепції регулювання внутрішньорегіонального соціально-економічного розвитку вимагає імплементації удосконаленого інструментарію, який би забезпечував прискорений розвиток депресивних територій, найдієвішими інструментами є стимулювання розвитку регіональних «точок зростання», надання преференцій інноваційному розвитку депресивних територій та використання державно-приватного партнерства, яке дозволило б розвинути інфраструктурні галузі та вирішувати проблеми фінансування довгострокових інвестиційних проектів.

Висновки до третього розділу

1. Доведено, що вироблення нової концепції регулювання соціально-економічної диференціації в Україні потребує розширення переліку цілей регіональної політики, зокрема, акцентування уваги на зниженні внутрішньо регіональної диференціації, забезпечення децентралізації влади та налагодження партнерства між різними її рівнями і гілками влади, а також поглиблення партнерства з приватним і неурядовим секторами.

Реалізація державної регіональної політики має спрямовуватись не лише на зниження асиметрій розвитку територій за такими показниками як ВРП, ВДВ, рівень доходів населення, а й досягнення гуманітарної, інформаційної, інституційної конвергенції розвитку регіонів та їх внутрішньо регіонального соціально-економічного простору, що забезпечить досягнення єдності економічного простору держави та згуртованості суспільства.

Встановлено основні недоліки застосування методів та інструментів сучасної політики щодо регулювання внутрішньо регіональних диспропорцій та обґрунтовано необхідність застосування змішаного підходу до напрямів та заходів регіональної політики, тобто політики підтримки територій з нижчим рівнем розвитку і політики стимулювання зростання окремих територій.

2. В роботі запропоновано концепцію регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації, яка спрямована на зниження рівня диференціації соціально-економічного простору регіону за рахунок налагодження мережевих взаємодій між менш економічно розвинутими територіями та полюсами росту; забезпечення інтегрованості соціально-економічного простору регіону; стимулювання ефективного використання власного потенціалу територій; підвищення конкурентоспроможності територіальних громад, адміністративно-територіальних одиниць районного та базового рівнів, міст, окремих територій, регіону загалом.

3. Концепція передбачає наявність трьох рівнів регулювання процесів внутрішньорегіональної диференціації – національного, регіонального, локального. Прерогативою держави щодо регулювання розвитку внутрішньорегіональних соціально-економічних систем є розробка нормативно-правового забезпечення, а також забезпечення цільової державної (зокрема фінансової) підтримки процесів внутрішньорегіональної диференціації. На регіональному рівні розробляється стратегія регулювання диференціації в регіоні, визначаються її цілі, завдання, механізми реалізації, здійснюється обґрунтований вибір найперспективніших кластерів, мобілізація ресурсів і сприяння участі суб'єктів підприємницької діяльності в регіональних проектах. На локальному рівні здійснюється регулювання розвитку окремих територій, населених пунктів, адміністративно-територіальних одиниць базового рівня.

4. Автором систематизовано інструментарій регулювання соціально-економічної внутрішньорегіональної диференціації в залежності від сфери застосування: інституційні інструменти (зокрема нормативно-правові та програмно-цільові документи), фінансово-бюджетні інструменти, організаційно-територіальні інструменти (кластери, технопарки, індустріальні парки, спеціальні економічні зони, інноваційно-технологічні центри, логістичні центри тощо), організаційно-комунікаційні інструменти (угода регіонального розвитку, публічно-приватне партнерство, муніципально-приватне партнерство, соціальне партнерство, бізнес-інфраструктура, соціальна інфраструктура, конференції, семінари, форуми, ярмарки громадських ініціатив та соціальних проектів).

5. В дисертації досліджено фінансово-бюджетні інструменти регулювання внутрішньорегіональної диференціації в умовах реформи - децентралізації влади та проведення адміністративно-територіальної реформи, метою яких є перерозподіл повноважень та ресурсів між різними

рівнями влади в напрямку забезпечення фінансової самостійності та спроможності громад.

6. Регулювання соціально-економічної диференціації розвитку новоутворених територіальних громад має розпочинатися на етапі формування перспективних планів з діагностики потенційних та фактичних можливостей розвитку громад внаслідок їх об'єднання. В роботі запропоновано послідовність проведення діагностики поточного стану розвитку адміністративно-територіальних утворень та рівня його спроможності, яка дасть відповіді на питання: чи здатна громада на розвиток та чи спроможна бути фінансово незалежною.

7. В роботі запропоновано заходи в сфері горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів, дофінансування у вигляді базової дотації, фінансуванні в сфері освіти та медицини (освітніх субвенцій), впорядкування територіальної структури освітніх закладів. Зокрема розроблено пропозиції щодо вдосконалення принципів розподілу освітньої субвенції відповідно до рівня розвитку та фінансової спроможності територіальної громади з використанням коефіцієнту спроможності бюджету до утримання закладів освіти. Розрахунок даного коефіцієнта дозволить визначити рівень спроможності бюджету до забезпечення навчального процесу для учнів відповідно до витрат, які здійснюються для забезпечення функціонування навчального закладу на відповідній території.

8. До основних напрямків стимулювання економічного розвитку територій, які б дозволили забезпечити випереджаючі темпи зростання та змогли б в найближчій перспективі усунути значні внутрішньорегіональні асиметрії віднесено:

- формування регіональних точок росту економіки в місцях концентрації економічної активності;
- налагодження взаємодії між органами влади, бізнесом та населенням шляхом використання інструменту публічно-приватного партнерства;
- стимулювання інноваційного розвитку депресивних територій.

В роботі проаналізовано досвід, обґрунтовано переваги та запропоновано конкретні заходи щодо реалізації цих напрямів.

9. З метою удосконалення розподілу коштів ДФРР між регіонами обґрунтовано доцільність врахування індексу регіонального людського розвитку. Такий підхід забезпечить спрямування певної частки коштів ДФРР на інвестиційно-інноваційний розвиток не тих регіонів, де значна чисельність населення, а з урахуванням існування значного дисбалансу соціально-економічного розвитку за територіальною ознакою, диспропорцій рівня та якості життя, стану функціонування системи державних соціальних стандартів і гарантій, формування осередків підвищеної вразливості населення України, тобто тих, у яких показники рівня розвитку значно нижчі ніж середні значення по Україні.

Основні результати першого розділу висвітлені у працях автора [127, 129, 130, 135, 136, 137].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад і розробці науково-практичних рекомендацій щодо регулювання процесів внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку в умовах реалізації реформи адміністративно-фінансової децентралізації. Проведене дослідження є підставою для таких висновків:

1. На підставі системного вивчення теоретичних засад дослідження процесів соціально-економічної диференціації на внутрішньорегіональному рівні дозволило виявити її основні характеристики в розрізі територіального, соціального та економічного підходів, виокремити типи внутрішньорегіональної диференціації, а також запропонувати визначення поняття «внутрішньорегіональна диференціація». Обґрунтовано систему зовнішніх та внутрішньорегіональних чинників територіальної диференціації, що дозволило обґрунтувати інструментарій її регулювання.

2. Наголошено, що потенційним ризиком здійснюваної реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади може стати посилення внутрішньорегіональної диференціації, що обумовлене нерівномірністю потенціалу територіальних громад та темпів їх розвитку, низькою ефективністю системи бюджетного вирівнювання. Наявність протиріччя між необхідністю регіональним органом управління регулювати процеси внутрішньорегіональної диференціації та втратою ними частини функцій і контролю над фінансовими потоками й рішеннями територіальних громад вимагає перегляду ідеології регіональної політики, визначення дієвості її

інструментів в нових умовах та реалізації виваженої політики регулювання внутрішньодержавних та внутрішньорегіональних асиметрій.

3. На підставі вивчення підходів до аналізу та діагностики асиметрій соціально-економічного розвитку територій розроблено методичний підхід до оцінювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації. Цей підхід передбачає використання низки методів статистичного аналізу для виявлення різного роду асиметрій у розвитку територіальних одиниць в межах регіону; проведення аналізу в розрізі показників економічного, соціального та фінансового стану внутрішньорегіонального розвитку.

4. Практична імплементація запропонованого методичного підходу до оцінювання внутрішньорегіональної диференціації в розрізі районів, міст, сільських та селищних громад Львівської області дозволила встановити, що протягом останніх років відбулось перевищення рівня внутрішньорегіональної диференціації над міжрегіональною за усіма показниками соціально-економічного розвитку, а також зміна лідерів та аутсайдерів за рівнем фінансово-економічної забезпеченості територіальних громад.

Найбільшим власним фінансовим потенціалом характеризуються населені пункти, які розташовані поблизу обласного центру та прикордонні райони Львівської області; гірські та населені пункти змішаного типу характеризуються низькими обсягами власних податкових надходжень й значною залежністю від дотацій з державного бюджету.

5. Аналіз центрально-периферійних відмінностей соціально-економічного розвитку міст Львівщини засвідчив наявність значної диференціації за рівнем соціально-економічного розвитку між м. Львовом, містами обласного значення та рештою територій регіону. З одного боку, це підтверджує значно вищий потенціал та конкурентоспроможність міст Львівщини, які виступають центрами економічної активності регіону, з іншої – свідчить про існування суттєвих центрально-периферійних асиметрій. Водночас проведене дослідження вказує на те, що соціально-економічний

розвиток регіону впродовж 2010-2015 рр. супроводжується посиленням центрально-периферійних відмінностей та розширенням ареалів депресивності.

6. В роботі запропоновано концепцію регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації, яка спрямована на зниження рівня територіальних диспропорцій в межах регіону за рахунок налагодження мережових взаємодій між менш економічно розвинутими територіями та полюсами росту; забезпечення інтегрованості соціально-економічного простору регіону; стимулювання ефективного використання власного потенціалу територій; підвищення конкурентоспроможності територіальних громад, адміністративно-територіальних одиниць районного та базового рівнів, міст, окремих територій, регіону загалом. Практична реалізація концепції лежить у площині відповідальності регіональних органів влади.

7. Доведено, що регулювання соціально-економічної диференціації розвитку новоутворених територіальних громад має розпочинатися на етапі формування перспективних планів з діагностики потенційних та фактичних можливостей розвитку громад внаслідок їх об'єднання. В роботі запропоновано послідовність проведення діагностики поточного стану розвитку адміністративно-територіальних утворень та рівня їх фінансово-економічної спроможності. У якості оціночних площин обрано оцінку диференціації процесів створення вартості в адміністративному утворенні; диференціацію ресурсного перерозподілу; диференціацію процесів регулювання економічної активності і суспільного споживання.

8. Цілеспрямоване врегулювання внутрішньорегіональної диференціації має бути результатом виваженої довгострокової політики соціально-економічного розвитку регіонів, яка має реалізуватись шляхом розробки та реалізації локальних стратегій. До основних напрямків стимулювання економічного розвитку територій, які б дозволили забезпечити випереджаючі темпи зростання та змогли б в найближчій

перспективі усунути значні внутрішньорегіональні асиметрії віднесено: формування регіональних точок росту економіки в місцях концентрації економічної активності; налагодження взаємодії між органами влади, бізнесом та населенням шляхом використання інструменту публічно-приватного партнерства; стимулювання інноваційного розвитку депресивних територій.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративно-територіальна реформа: крок вперед чи два назад? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.firstua.com/news/channel/69672> .
2. Антоюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн : теорія та механізм реалізації : монографія / Л.Л.Антоюк. – К. : КНЕУ, 2004. – С. 207.
3. Ахтаямова Г. Р. Социальная дифференциация общества и интересов / Г. Р. Ахтаямова // Социологические исследования. – 1997. – № 8. – С. 60-68.
4. Бавико О.Є. Просторово-мережевий розвиток економіки регіону: теоретико-методологічний аспект / О.Є. Бавико. – Херсон : Айлант, 2012. – 336 с.
5. Балдинюк В. М. Методичні підходи до оцінки комплексного розвитку сільських територій / В. М. Балдинюк // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2011. – № 9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua>
6. Баранов С. В. Анализ межрегиональной дифференциации и построение рейтингов субъектов Российской Федерации / С. Баранов, Т. Скуфьина // Вопросы экономики. – 2005. – N8. – С. 54-75
7. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні / О. В. Батанов // Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики: монографія / О. В. Батанов; [відп. ред. М. О. Баймуратов]. – К.: Юридична думка, 2010. – С. 299.
8. Береговий К. В. Соціально-економічний розвиток села в умовах європейської інтеграції / К. В. Береговий // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 163. Ч. 2. – С.233-239.
9. Большой экономический словарь / [под ред. А. Борисова]. – М. : Книжный мир, 2006. – 860 с.

10. Боташева Л.С. Стратегические цели социально-экономического развития региона [Электронный ресурс] // Управление экономическими системами: электронный экономический журнал. – 2011. – № 3. URL: <http://uecs.ru/uecs-27-272010/item/371-2011-04-04-08-34-05>
11. Боташева Л.С. Стратегические цели социально-экономического развития региона [Электронный ресурс] // Управление экономическими системами: электронный экономический журнал. – 2011. – № 3. URL: <http://uecs.ru/uecs-27-272010/item/371-2011-04-04-08-34-05>
12. Буайе Р. Теория регуляции: Критический анализ / Р. Буайе ; пер. с франц. Н. Б. Кузнецовой. – М. : Наука для общества, 1997. – 213 с.
13. Бугай С.М. Формування інституційної структури забезпечення регіонального розвитку в Україні / С.М. Бугай, Е.В. Щепанский // Університетські наукові записки. – 2006. – № 1(17).– С. 285–290.
14. Буфетова А. Н. Неравномерность пространственного развития: региональные центры / А.Н. Буфетова // Регион: экономика и социология. – 2009. – №4. – С. 58-59.
15. Былов В. Г. Экономические аспекты региональной политики в странах Европы: опыт для России. — М. : ИНИОН РАН, 1996. — 131 с.
16. *Важенин С. Г., Берсенева В. Л., Важенина И. С., Татаркин А. И.* Территориальная конкуренция в экономическом пространстве. Екатеринбург: Институт экономики Уро РАН, 2011. 540 с.
17. Василенко В. Н. Экономико-правовые проблемы развития территориальных систем / В. Н. Василенко // Экономика и право. – 2010. – №1. – С. 5-10.
18. Вахович І. М. Зміст та структура ендogenous потенціалу регіону / І. М. Вахович, М. С. Забедюк // Економіка та держава. - 2010. - № 11. - С. 41-43.
19. Вахович І. М. Концептуальні засади визначення ролі підприємств у розвитку регіону / І. М. Вахович, І. В. Олександренко, О. В. Потьомкіна // Актуальні проблеми економіки. - 2015. - № 7. - С. 23-33.

20. Вахович І. М. Система показників діагностики регіональних асиметрій сталого розвитку / І. М. Вахович, О. Е. Табалова // Вісник Університету банківської справи НБУ. - 2012. - № 3. - С. 86-91.

21. Вахович І.М. Регіональні асиметрії сталого розвитку України: діагностика та механізми вирівнювання : монографія / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Луцький НТУ // І.М. Вахович, О.Є. Табалова. - Луцьк : Волиньполіграф, 2012. - 343 с.

22. Велентейчик Н. Ю. Аналітична оцінка стійкості місцевих бюджетів в системі регулювання міжбюджетних відносин / Н. Ю. Велентейчик // Інноваційна економіка. – 2012. - №8(34). – С. 305-311.

23. Вовканич С. Українська національна ідея та еліта в духовно-інтелектуальному забезпеченні державотворення / С. Вовканич. – Львів : ІРД НАН України, 2014. – 500 с.

24. Возняк Г.В. Бюджетна політика в умовах трансформації фінансових основ місцевого самоврядування в Україні / Возняк Г.В. // Economic Annals-XXI. Institute of Society Transformation. - №5-6. – 2015. – с. 82-85. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soskin.info/userfiles/file/2015/5-6%202015/Voznyak.pdf>

25. Возняк Г.В. Бюджетні механізми підтримки розвитку регіонів в умовах модернізації економіки України / Г.В. Возняк// Регіональна економіка.-2014.-№3.-С.205-216.

26. Воробьев Д. Н. Регулирование асимметрии социально-экономического развития муниципальных образования региона : дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 [Электронный ресурс] / Д. Н. Воробьев. – М.: РГБ, 2005. – 204 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.rsl.ru> .

27. Галдина М.В. Методические подходы к выявлению асимметрии социально-экономического развития региона (на примере Омской области) [Электронный ресурс] / М.В. Галдина. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/464372>

28. Гершкович Б. Я. Необходимость смягчения асимметрии экономического и социального развития Юга России / Б. Я. Гершкович //

Экономика развития региона: проблемы, поиски, перспективы. – 2002. – Вып. 2. – С. 388-389.

29. Гершкович Б.Я. Необходимость смягчения асимметрии экономического и социального развития Юга России / Б. Я. Гершкович // Экономика развития региона: проблемы, поиски, перспективы: Ежегодник. – Вып.2. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2002. – С. 388-389.

30. Голикова Т.В. Институциональное обеспечение государственного управления территориальным развитием / Голикова Т.В. // Научные труды Донецкого национального технического университета. Вып. 103–3. – С.186-193.

31. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики: учебник для вузов / А. Г. Гранберг. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 495 с.

32. Декларация Ассамблеи европейских регионов о регионализме в Европе [Электронный ресурс]. URL: <http://www.mid.ru/bdomp/sbor.nsf/fe3845c0f6d9b35443256c8a004e8835/0bb87e3076058a9443256c8a0047bc02>

33. Децентралізація. Місцеві бюджети 159 об'єднаних територіальних громад: фінансово-аналітичні матеріали. Кабінет міністрів України. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, 2016. – 189 с.

34. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети : монографія / М.І. Долішній – Київ: Наукова думка, 2006. – 511 с.

35. Дорошенко О.Н. Социально-экономическая дифференциация и стимулирование роста в проблемных регионах Южного Федерального Округа Электронный ресурс. : дис... канд. экон. наук: 08.00.05 [Электронный ресурс] / О. Н. Дорошенко. – М. : РГБ, 2005. – 172 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.rsl.ru>

36. Дьякова О. В. Механизм сглаживания социально-экономической поляризации регионов: дис... канд. экон. наук: 08.00.05 [Электронный

ресурс] / О. В. Дьякова. – М. : РГБ, 2003. – 199 с. – Режим доступа к ресурсу : <http://www.rsl.ru> .

37. Єгорова О. О. Щодо заходів стимулювання створення та функціонування індустріальних парків в Україні / О. О. Єгорова. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1340/>

38. Жовнірчик Я.В. Формування самодостатніх територіальних громад і стратегія їх економічного саморозвитку / Я.В. Жовнірчик // Університетські наукові записки, 2005. – №1-2 (13-14). – С. 324-331.

39. Жовнірчик Я.Ф. Проблеми формування дієздатних і самодостатніх територіальних громад / Я.В. Жовнірчик // Упр. сучас. містом. – 2004. – № 10-12(16). – С. 230-236.

40. Жовнірчик Я.Ф. Розвиток територіальної організації місцевого самоврядування в Україні : автореф. Дис....канд. наук з держ. упр. 25.00.04 / Я.В. Жовнірчик. – К.: 2005. – 20 с.

41. Жовнірчик Я.Ф. Територіальні громади у системі місцевого самоврядування / Я.В. Жовнірчик // Вісн. Хмельниц. ін-ту регіон. упр. та права. – 2004. – № 4(12). – С. 353-355.

42. Закон України «[Про засади державної регіональної політики](#)», прийнятий Верховною Радою України від 05.02.2015 № 156-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/156-19>

43. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua

44. Золотухина А. В. Проблемы инновационного и устойчивого развития регионов. М.: КРАСАНД, 2010. 240 с.

45. Зотов В. Системные функции экономики в обществе: институциональный аспект / Введение в институциональную экономику / Под ред. Д.С. Львова. М.: Экономика, 2005. – 639 с.

46. Зубаревич Н. В. Территориальное развитие России: перспективы, проблемы и пути их решения [Электронный ресурс] / Н. В. Зубаревич // Практика муниципального управления. – 2012. – № 10. – Режим доступа : <http://www.gkh.ru/journals/9131/80123>

47. Изард У. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах. – М.: Прогресс, 1966.

48. Ильин В. А. Методы преодоления пространственной социально-экономической дифференциации / В. А. Ильин, Т. В. Ускова // Федерализм. – 2012. – № 3 (67) – С. 7–18.

49. Иодчин А.А. Эконометрическое моделирование межрегиональной конвергенции в России. - Авт.дисс...канд..экон.наук.- Москва, 2007. – 20с.

50. Кадди М. Опыт теории и политики регионального развития: пример для России? / М. Кадди // Посткоммунистическая Россия в контексте мирового социально-экономического развития. Материалы международной конференции. – М.: Институт экономики переходного периода, 2001.

51. Капустина Л.М. Регион в мировом и национальном пространстве : монография / Л.М.Капустина. – Екатеринбург : УрО РАН, 2000. – 287 с.

52. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество, культура / М.Кастельс. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 607 с.

53. Княгинин В. Из чего собирать страну? [Электронный ресурс] / В.Княгинин // Эксперт. – 6 октября 2008 г. – №39 (628). – Режим доступа : http://www.expert.ru/printissues/expert/2008/39/iz_chego_sobirat_stranu/

54. Колесниченко Е.А Концепция снижения дифференциации развития национального регионального пространства : дис. ... доктора экономических наук : 08.00.05, 08.00.01 [Электронный ресурс] / Е.А. Колесниченко. – М. : РГБ, 2009. – 359 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.rsl.ru>

55. Коломак Е. А. Неоднородность развития регионов России: динамика и межрегиональные эффекты / Коломак Е. А. // Вестник НГУ Серия: Социально-экономические науки. - 2009. -Том 9. Вып. 1.

56. Кочетов Э.Г. Геоэкономика (освоение мирового экономического пространства) / Э.Г.Кочетов. – М. : БЕК, 1999. – 462 с.
57. Кочетов Э.Г. Геоэкономика и стратегия России. Истоки и принципы построения внешнеэкономической доктрины / Э.Г.Кочетов. – М. : Московский общественный научный фонд, 1997. – 142 с.
58. Кулик А. В. Міжрегіональні відмінності валової доданої вартості в Україні / А. В. Кулик А. В. // Збірник наукових праць МННЦ ІТіС. – Київ, 2007. – Вип. 12. – С. 116-133.
59. Курмаев П.Ю. Практические аспекты реформирования организационной модели государственного регулирования на региональном уровне / Курмаев П.Ю. // Перспективы науки и образования. – 2013. – № 6. – С. 215-219.
60. Курмаев П.Ю. Дослідження сутності механізму регулювання соціально-економічного розвитку на регіональному рівні / Курмаев П.Ю. // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії. – 2009. – № 2 (15). – С.373-379.
61. Лаженцев В. Н. Теория территориального развития и практика территориального планирования [Электронный ресурс] / В. Н. Лаженцев // Вопросы территориального развития. – 2014. – № 8 (18). – Режим доступа : <http://vtr.isert-ran.ru/file.php?module=Articles&action=view&file=article&aid=4198>
62. Лаптев В.В. Проблемы совершенствования предпринимательского законодательства // Правовое регулирование предпринимательской деятельности: Сб. статей / Под ред. В.В. Лаптева. М.: Институт государства и права РАН, 1995. С. 4–17.
63. Лексин В. Н. Общероссийские реформы и территориальное развитие. Депрессивные территории: прежние проблемы и новые варианты их решения / В. Н. Лексин, А. Н. Швецов // Российский экономический журнал. – 2001. – № 9. – С. 41 – 47.

64. Лексин В. Н. Государство и регионы: теория и практика государственного регулирования территориального развития / В. Н. Лексин, А. Н. Швецов. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 368 с.
65. Леш А. Географическое размещение хозяйства. – М.: Изд-во иностр. Лит., 1959.
66. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект : колективна монографія/ за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. Е.М. Лібанової. –К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2015. - 356с.
67. Мазур А.Г. Регіональна економіка: проблеми відтворення і управління / А.Г.Мазур - Вінниця: Колос, 2000. – 176 с.
68. Мазур О.А. Наука України: цифри, факти, проблеми / О.А. Мазур // Вісн. НАН України,. – 2013. – № 3. – С. 88-100.
69. *Маршалова А. С., Ковалева Г. Д., Унтура Г. А. и др.* Конкурентоспособность и стратегические направления развития региона / Под ред. А. С. Новоселова. Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2008. 528 с.
70. Мау В. Политические и правовые факторы экономического роста в российских регионах / Мау В., Яновский К. // Вопросы экономики. – 2001ю – №11. – С.32-39.
71. Мельник А. Ф. Регіональна політика та підтримка регіонального розвитку: порівняння досвіду Німеччини, ЄС та України / А. Ф. Мельник // Журнал Європейської економіки. Видання Тернопільської академії народного господарства. – 2003. – Т. 2, № 2. – С. 180–203.
72. Мельник М.І. Роль метрополізації в організації економічного простору: функціональний аспект / М.І. Мельник // Соціально- економічні проблеми сучасного періоду України [зб. наук. пр.] / Ін-т регіон. досліджень НАН України. – 2013. – Вип. 2(100). Метрополійні функції обласних центрів Західного регіону. – С. 3-14.
73. Минакир П. А. Концептуальные основы пространственного подхода / П. А. Минакир, А. Н. Демьяненко, А. Н. Пилясов // Фундаментальные проблемы пространственного развития Российской

Федерации: междисциплинарный синтез. – М. : Медиа-Пресс, 2013. – С. 36-43.

74. Минакир П. Мифы и реальность пространственных экономических диспропорций / П. А. Минакир // Федерализм. – 2011. – № 1. – С. 43–56.

75. Михеева Н.Н. Региональная экономика и управление: монография. – Хабаровск: РИОТИП, 2000. – 254 с.

76. Молдаван О. О. Доцільність запровадження індустріальних парків в Україні / О. О. Молдаван [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/36177>

77. Мурина С. Г. Методика оценки дифференциации уровня жизни населения в регионе [Электронный ресурс] / С. Г. Мурина. – Режим доступа: [http://www.krc.karelia.ru/doc_download.php?id=321&table_name ...](http://www.krc.karelia.ru/doc_download.php?id=321&table_name...)

78. Народное хозяйство СССР в 1988 году (Статистический ежегодник). – Издательство «Финансы и статистика», 1989. - http://istmat.info/files/uploads/17073/narodnoe_hozyaystvo_ssr_v_1988_g.pdf

79. Невейкина Н. В. Управление устойчивым развитием региона : монография / Н. В. Невейкина. — Воронеж: Издательско-полиграфический центр «Научная кни- га», 2014. — 262 с.

80. Нейсбит Дж. Мегатренды : десять новых тенденций, трансформирующих нашу жизнь / Дж. Нейсбит. – 1982. – 170с.

81. Новый курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.

82. Новікова А. М. Депресивні території: європейський досвід та проблеми України / Новікова А.М. // Стратегічна панорама. – 2000. – № 3–4. – С. 115- 122.

83. Новоселов А.С. Методологические проблемы управления экономикой региона / Новоселов А.С. // Регион: экономика и социология. – 2008. – №2. – С. 58-64.

84. Обухов Н. Проблемы геоэкономики / Н.Обухов // Экономист. – 1998. – №10. – С. 85–92.

85. Обухов Н.П. Глобализация и возникновение новых направлений в экономической науке: геоэкономики и геофинансов / Н.П.Обухов // Финансы. – 1999. – №12. – С. 55–58.
86. Опарін В.М. Домінанти та пріоритети фінансового вирівнювання в Україні / В.М. Опарін // Фінанси України. - 2015.- №6.- С.29-43.
87. Офіційний сайт Європейської комісії [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://ec.europa.eu/index_en.htm
88. Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс].–Режим доступу:<http://www.minregion.gov.ua/>
89. Павліха Н. В. Управління сталим розвитком просторових систем : теорія, методологія, досвід : [монографія] / Наталія Володимирівна Павліха. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2006. – 380 с.
90. Павлюк А. П. ДПП як механізм активізації інвестиційної діяльності в Україні /А. П. Павлюк, Д. В. Ляпін // Стратегічні пріоритети. – 2012. - №3. – С.38-45.
91. Пепа Т. В. Стратегічний вектор організації інвестиційно-інноваційної діяльності в регіоні (методологічний аспект) / Т. В. Пепа // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. - 2011. - Вип. 7(1). - С. 258-264. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2011_7\(1\)__47](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2011_7(1)__47)
92. Полтавский С.А. Дифференциация социально-экономического положения субъектов Российской Федерации и механизм ее сокращения: дисс... канд. экон. наук: 08.00.05 [Электронный ресурс] / С.А. Полтавский. – М.: РГБ, 2009. м 179 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.rsl.ru>.
93. Польшев А.О. Межрегиональная экономическая дифференциация: методология анализа и государственного регулирования. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – С. 18-19.
94. Полякова А.Г. Оценка качества социально-экономического

пространства региона // Вестник ЧелГУ. 2011. №6. URL:
<http://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-kachestva-sotsialno-ekonomicheskogo-prostranstva-regiona>

95. Поповкін В. Регіональна політика суверенної України / Поповкін В. // Економіка України. – 1997. - №8. - С.34-43.

96. Порядок та умови надання освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам. Кабінет міністрів України; Постанова від 14.01.2015 р. № 6.

97. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин/ Верховна Рада України; Закон від 28.12.2014 № 79-VIII.

98. Про Державний бюджет України на 2012 рік: Закон України від 22.11.2011 р. № 4282-VI [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4282-17>

99. Про Державний бюджет України на 2013 рік: Закон України від 6.12.2012 р. № 5515-VI [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>

100. Про Державний бюджет України на 2014 рік: Закон України від 16.01.2014 за № 719-VII [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/719-18>

101. Про Державний бюджет України на 2015 рік: Закон України від 28.12.2014 за № 80 – VIII. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/80-19>

102. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України від 25.12.2015р. за №928-VIII.[Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/928-19/page>.

103. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад. Кабінет Міністрів України; Постанова, Методика, від 08.04.2015 № 214.

104. Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними [Електронний ресурс] / Постанова КМУ № 235 від 02.03.2010. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1193.238.0>

105. Про затвердження формули розподілу освітньої субвенції між місцевими бюджетами Кабінет Міністрів України; Постанова від 26.06.2015 № 435.

106. Проблеми регіональної політичної асиметрії в Україні [Електронний ресурс] / Розділ III. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/books/2008/polit_part/03.pdf

107. Проект Державної стратегії управління місцевим і регіональним розвитком (реформування місцевих органів виконавчої влади і системи місцевого самоврядування) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.municipal.gov.ua/data/loads/proekt_derg_strat_2004.doc

108. Радаев В. В. Экономическая социология / В. В. Радаев. – М.: Аспект-Пресс, 1998. – 368 с.

109. Растворцева С. Н., Фаузер В. В., Каракчиев А. А., Залевский В. А. Социально-экономические основы инновационного развития региона / Отв. ред. С. Н. Растворцева, В. В. Фаузер. М.: Эконом-Информ, 2011. 126 с.

110. Ревенко А. Асимметрии регионального развития [Електронний ресурс] / А. Ревенко. – Режим доступу: http://zn.ua/ECONOMICS/asimmetrii_regionalnogo_razvitiya-46662.html

111. Родченко В. Б. Механізм подолання надмірної соціально-економічної диференціації регіонів / В. Б. Родченко // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. - 2013. - 2013. - С. 320-336. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sim_2013_2013_27.

112. Романюк С.А. Розвиток регіонів у відкритій економіці: теорія, політика, практика: монографія / С.А. Романюк.-К.: НАДУ, 2013.- 408с.

113. Савченко В.Ф. Теоретичні підходи до регулювання соціально-економічного розвитку на рівні держави та регіонів / Савченко В.Ф. // Вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. - 2009. - № 1. - С. 22-23.

114. Сапожников А.Д. Буржуазная региональная теория и государственное регулирование размещения производительных сил / Сапожников А.Д., Смольников М.В., Васильев В.А. – М.: Мысль, 1981.

115. Селиверстов В. Е. Региональное стратегическое планирование: от методологии к практике / В. Е. Селиверстов ; отв. ред. В. В. Кулешов ; ИЭОПП СО РАН. – Новосибирск, 2013. – 435 с.

116. Социально-экономические проблемы локальных территорий : монография / Т. В. Ускова, Н. В. Ворошилов, Е. А. Гутникова, С. А. Кожевников. – Вологда : ИСЭРТ РАН, 2013. – 196 с.

117. Соціальна спрямованість видатків місцевих бюджетів / О. А. Ковтун // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво : науково-виробничий журнал. - 2011. - № 3. - С. 212-216.

118. Сторонянська І. Регіони України : пошук моделі конвергентного розвитку : монографія / І.Сторонянська. – Львів : Арал, 2008. – 144 с.

119. Сторонянська І.З. Інноваційна адаптивна спроможність регіонів як чинник формування конвергентної моделі регіонального розвитку України розв'язання / Сторонянська І.З., Данко-Ютіш Н.І. //Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір : [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень ; редкол. : відп. ред. В. С. Кравців.- Львів, 2013. – Вип.1(99) – С.459-467.Сторонянська І.З. Концептуальні засади управління фінансами регіону / І.З. Сторонянська // «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 11 (41). – Ч. 1. – 2014. – С. 241-250.

120. Сторонянська І.З. Регіональний розвиток України: проблеми інтеграції та конвергенції : монографія / І. Сторонянська; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. – Л., 2010. – 324 с. – (Пробл. регіон. розвитку).

121. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток : наукова доповідь /

[Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів НАН України». – К., 2015. – 304 с.

122. Татаркин А. И. Формирование региональных институтов пространственного развития Российской Федерации / А. И. Татаркин // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2012. – № 6 (24). – С. 42–59.

123. Татаркин А. Развитие экономического пространства Российской Федерации на основе кластерных принципов / А. Татаркин, Ю. Лаврикова, А. Высокинский // Федерализм. – 2012. – № 1. – С. 45–60.

124. Татульян М. Е. Внутрорегиональная социально-экономическая дифференциация и механизмы ее преодоления : на материалах Республики Адыгея: дис... канд. экон. наук: 08.00.05 [Электронный ресурс] / М.Е. Татульян. – М.: РГБ, 2006. – 157 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.rsl.ru>.

125. Тибінка І. Я. Механізми регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації в Україні / І. Я. Тибінка // Економічні науки. [зб. наук. праць]. – Луцьк: Луцький національний технічний університет, 2016. – Вип. 13 (42). – Ч.2. – С. 259-270. – (Серія Облік і фінанси).

126. Тибінка І. Я. Оцінка центрально-периферійних відмінностей соціально-економічного розвитку міст Львівської області / І. Я. Тибінка // Регіональна економіка. – 2016. – №2 – С. 44–53.

127. Тибінка І. Я. Концептуальні засади регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації в умовах активізації місцевого самоврядування / І. Я. Тибінка // Економічний форум. – 2016. – №1. – С.77–84.

128. Тибінка І.Я. Регулювання внутрішньорегіональної диференціації в умовах реформи місцевого самоврядування / І. Я. Тибінка // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України регіону: [зб. наук. праць]. – Львів: ІРД НАН України, 2016. – Вип. 4 (120). – С.85-89.

129. Тибінка І. Я. Ендогенні та екзогенні чинники внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації в Україні / І. Я. Тибінка // Вісник Одеського національного університету.– 2015. – Т.20. – Вип.6. – С. 168–173. – (Серія економіка).

130. Тибінка І. Я. Чинники внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації в сучасних економічних теоріях / І. Я. Тибінка, С.Л. Шульц // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України регіону [зб. наук. праць] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: відп. ред. В. С. Кравців. – Львів, 2015. – Вип.1 (111). – С.25-29.

131. Тибінка І. Я. Нові підходи до оцінювання диспропорцій економічного зростання регіонів / І. Я. Тибінка, Л.Є. Сімків // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Модернізація економічного розвитку регіону: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол. В.С.Кравців (відп. ред.). – Львів, 2012. – Вип. 4 (96). – С. 343-349.

132. Тибінка І. Я. Мережева модель просторової організації економіки: умови та перспективи становлення / І. Я. Тибінка // Сучасні тенденції економічної теорії і практики: світовий досвід та вітчизняні реалії: [зб. наук.-метод. праць.] – Херсон: Видавництво ХДУ, 2011. – С.166-167.

133. Тибінка І. Я. Фінансово-бюджетні інструменти регулювання внутрішньорегіональної диференціації та їх дієвість в умовах реформи місцевого самоврядування / І. Я. Тибінка // Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України: зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., 13 листопада 2016 р., м. Львів. – Львів. – 2016. – С

134. Тибінка І. Я. Механізми подолання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації / І. Я. Тибінка // Розвиток національної економіки: теорія і практика: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 3-4 червня 2015 р., м. Івано-Франківськ. – м. Івано-Франківськ, 2015. – С. 379-380.

135. Тибінка І. Я. Заходи щодо зниження внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації / І. Я. Тибінка // Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи: матеріали міжнародної наук.-практ. конф., 28-29 травня 2015р., м. Одеса. – Одеса, 2015. – С.75-77.

136. Тибінка І. Я. Внутрішньорегіональна соціально-економічна диференціація в умовах глобальних викликів / І. Я. Тибінка // Участь України у глобальних процесах: матеріали всеукраїнського семінару молодих вчених та студентів, 14-15 квітня 2011р., м. Сімферополь. – Сімферополь: ПП «Підприємство Фенікс», 2011. – С.64-65.

137. Урядовий портал [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249115435>

138. Ускова Т. В. Актуальные проблемы пространственного развития / Т. В. Ускова // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2011. – № 5 (17). – С. 170–174.

139. Ускова Т. В. Управление устойчивым развитием региона: монография / Т. В. Ускова. – Вологда : Ин-т социально-экономического развития территорий РАН, 2009. – 355 с.

140. Федулова Л. І. Фінансові аспекти державно-приватного партнерства / Л.Федулова // Фінанси України. – 2012. - №12. – С.38-47.

141. Фінансові механізми формування конвергентної моделі регіонального розвитку : Монографія / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; За наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянської І. З. – Львів, 2014. – 438 с. – (Сер. «Проблеми регіонального розвитку»)

142. Целищев А. В. Тенденции социально-экономической дифференциации региона и методы ее сглаживания : дис... канд. экон. наук: 08.00.05 [Электронный ресурс] / А. В. Целищев. – М.: РГБ, 2008. – 183 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.rsl.ru> .

143. Цицин П.Г. Проблемы устойчивого социально-экономического развития муниципальных образований и пути их решения / П. Г. Цицин. – М.: Новый век, 2002. – 364с.
144. Чужиков В. Глобальна регіоналістика : історія та сучасна методологія : монографія / В.Чужиков. – К. : КНЕУ, 2008. – С. 99–108.
145. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика : історія та сучасна методологія : [монографія] / Віктор Іванович Чужиков. – К. : КНЕУ, 2008. – 272 с.
146. Шабунова А. А. Общественное развитие и демографические вызовы современности / А. А. Шабунова // Проблемы развития территории. – 2014. – № 2 (70). – С. 7–17.
147. Шилепницький П. І. Державно-приватне партнерство: теорія і практика. [монографія] ІРД НАН України. – Чернівці, 2011. – 455 с.
148. Шишко О. Державний фонд регіонального розвитку / О.Шишко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/319?view=material
149. Шульц С. Нова модель районування економічного простору України / С. Шульц, М. Максимчук // Економіст. – 2011. – № 5. – С. 9—12.
150. Шульц С.Л. Економічний простір України: формування, структурування та управління / С.Л. Шульц. – Львів: ІРД НАН України, 2010. – 408 с.
151. Экономико-географические и институциональные аспекты экономического роста в регионах / Консорциум по вопр. приклад. экон. исслед., Канадское агентство по международ. развитию [и др.] ; [О. Луговой и др.]. – М. : ИЭПП, 2007. – 164 с.
152. Этингоф Е.В. Усиление социально-экономической дифференциации как фактор дисбалансированности социального

развития России: дис... канд. экон. наук: 08.00.05 [Электронный ресурс] / Е.Ф. Этингоф. – М.: РГБ, 2006. – 168 с. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.rsl.ru>.

153. Amos O.M. An Inquiry into Causes of Increasing Regional Inequality in the United States / O.M.Amos // Review of Regional Studies. – 1989. – №19(2). – P. 1–12.

154. Amos O.M. Unbalanced regional growth and regional income inequality / O.M.Amos // Regional Science and Urban Development. – 1988. – №18. – P. 549–566.

155. Andersson A., Batten D. Creative Nodes, Logistical Networks and the Future of the Metropolis [Электронный ресурс] // Transportation. – 1987, Vol. 14, Is. 4. – P. 281–293. – Доступный з : <http://link.springer.com/article/10.1007/BF0014575211>

156. Borts G.H., Stein J.L. Economic Growth in a Free Market. – New York, London, 1964.

157. Churski P. Model polaryzacyjno-dyfuzyjny w przemianach polityki spójności – konsekwencje dla ukierunkowania polityki rozwoju / P. Churski // Rozwój regionalny i polityka regionalna. – Poznań, 2014. – Nr 25. – S. 13-27.

158. Gordon R. I. The Cyclical sensitivity of Regional Employment and Unemployment Differentials / R. I.Gordon // Urban and Regional Economics. – London : Aldershot, 1991. – P. 277–292.

159. Gorzelak G. Metropolia i jej region w gospodarce informacyjnej / G. Gorzelak, M. Smętkowski. – Warszawa : Scholar, 2005. – 224 s.

160. Growing Regions, growing Europe – Fourth report on economic and social cohesion / European Commission. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2010. – 222p.

161. Human Development Report 2013. The Rise of the South: Human progress in a Diverse World [Электронный ресурс].–Режим доступа: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/14/hdr_2013_en_complete.pdf .

162. Investing in Europe's future – Fifth report on economic and social cohesion / European Commission. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. – 298 p.
163. Keating M. The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change / M.Keating. – Cheltenham : Edward Elgar Publishers, 1998. – 242 p.
164. Krätke S. Metropolisation of the European economic territory as a consequence of increasing specialisation of urban agglomerations in the knowledge economy / S. Krätke // European Planning Studies. – 2007. – Vol. 15. – No 1. – P. 1-27.
165. Milieux innovateurs: Théorie et politiques [Text] / Édité par R. Camagni, D. Maillat. – Paris : Economica Anthropos, 2006.
166. Myrdal G. Economic Theory and Under-developed Regions. – London, 1957.
167. Pancer-Cybulska E., Strategia Lizbońska jako podstawa polityki spójności na lata 2007-2013, [w:] G. Wrzeszcz-Kamińska (red.), Spójność społeczna i ekonomiczna Unii Europejskiej, Wyższa Szkoła Handlowa, Wrocław 2009.
168. Pietrzyk I., Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
169. Prud'homme, R. (1995). The Dangers of Decentralization. The World Bank Research Observer, 10 (2), 201-220.
170. Salet W. The Revival of Strategic Spatial Planning / W.Salet, A.Faludzy. – Amsterdam : Koninklijke NA, 2000. – 300 p.
171. Siebert H. Regional Economic Growth: Theory and Policy. – Scranton, 1969.
172. Thirlwall A. P. Kaldor's 1970 Regional Growth Model Revisited. – University of Kent School of Economics Discussion Papers, July 2013. - <https://www.kent.ac.uk/economics/documents/research/papers/2013/1311.pdf>
173. Tinbergen J. Development Planning. – London, 1967.

174. Tinbergen J., Bos H.C. Mathematical Models of Economic Growth. – New York, 1962.

175. Wannop U. The Regional Imperative : Regional Planning and Governance in Britain, Europe and the United States / U.Wannop. – London : Jessica Kingsley, 1995. – 441 p.

Додатки

Додаток А.

Таблиця А.1

Порівняльна характеристика терміну «асиметрія» зі словами-синонімами

Поняття	Сутність поняття	Спільні риси	Відмінні риси
Диференціація	Розходження, відмінність, поділ, розчленування цілого на якісно відмінні частини за певними ознаками	Відмінність	Поділ, розчленування
Асиметрія	невідповідність, відхилення певного явища від встановлених параметрів, відсутність або порушення гармонії, розмірності розміщення точок або частин предмета в просторі, коли одна половина є ніби дзеркальним відображенням другої	Виникнення відмінностей; порушення співвідношень; відсутність пропорційності; невідповідність.	Розходження ознак, що характеризують об'єкт
Диспропорція	Несумісність, невідповідність частин чогось, відсутність пропорційності. (лат. dis – префікс, що означає заперечення, та proportio – пропорція) – порушення необхідних співвідношень у розвитку окремих підрозділів підприємств, територіальних, галузевих, господарських комплексів	Порушення співвідношень, відсутність пропорційності, невідповідність	Несумісність
Дивергенція	Розходження ознак і властивостей у спочатку близьких груп. Поступове виникнення відмінностей, їх "віддалення"	Розходження ознак, поступове виникнення відмінностей, їх "віддалення"	-
Неоднорідність	Відсутність однорідності, постійності цілого у частинах, елементах або протягом усієї дії. Різниця щодо свого складу, розміру. Формування з декількох компонентів	Відсутність однорідності	Формування з декількох компонентів, відсутність постійності
Розшарування	Поділ на шари, почергове виконання двох або більше функцій	Поділ на шари	Почергове виконання двох або більше функцій
Нерівність	Неоднаковість з чим-небудь щодо розміру, величини, умов; у вияві певних якостей, властивостей	Неоднаковість	Може характеризувати явища, що не становлять єдину систему

Теорії економічного соціально-економічного зростання територій

Період	Назва теорії	Автори та основоположники	Коментар
З початку 50-х років XX ст.	концепція поляризованого розвитку або теорія полюсів зростання	Г. Мюрдаль, А. Хиршман, Ф. Перру	створення подібних центрів, або полюсів, переслідувало мету активізувати господарську діяльність у відсталих периферійних районах. Поляризація на районному рівні в більшості випадків вважалася засобом територіальної деконцентрації на макрорівні, що повинне було ослабити гегемонію окремих регіонів або центру.
Середина 60-х років XX ст.	теорія загострення регіональних диспропорцій в ході «нормального» розвитку ринкової економіки	С. Поллард	теорія обґрунтовує необхідність проведення регіональної політики. Поряд з дією загальноекономічних факторів регіональні диспропорції загострюються під дією поведінкових чинників, а регіональна політика, що не враховує ці дії і до того ж не направлена на подолання психологічних бар'єрів, є неадекватною потребам в ній
Середина 60-х років XX ст.	модель «центр - периферія»	Дж. Фрідманн	ця модель знаходить підтвердження і при аналізі ситуації в Європейському союзі в цілому.
1976 рік	неокласична теорія	Д. Паєлінк і П. Ніджкамп	ґрунтується на наступних допущеннях: вільна конкуренція, повне залучення чинників виробництва, повна мобільність праці і капіталу, адекватна технологія. Ця теорія стверджує, що при подібних допущеннях система прагне зрівняти просторові відмінності у величині заробітної плати і розмірах ренти.
1981 рік	теорія регіонального розвитку і історичного аналізу	С. Поллард	регіональні відмінності є результатом комплексної взаємодії взаємозалежних чинників, які у минулому спільно визначали географічне розміщення об'єктів господарської діяльності і населення.
У 50-х – 60-х	теорія міжнародної торгівлі, заснована на теоремі Хекшера-Оліна	Н. Ванхоф і Л. Клаасен	регіон має тенденцію спеціалізуватися на виробництві і вивозі тих товарів, виробництво, яких вимагає обліку великого числа чинників, якими він забезпечений удосталь, і в той же час імпортує товари, необхідні для внутрішнього виробництва і вжитку, у тому випадку, коли вони не можуть бути забезпечені за рахунок внутрішніх джерел.
У 50-х роках	теорія експортної бази	Р. Ендрюс і Р. Пфаут, Ч. Тібу та Д. Норт	виходить з положення, що регіональне зростання залежить від здатності району вивозити свою продукцію в інші райони. Чим більше район спеціалізується на випуску продукції, яка має великий попит, тим вище темпи його розвитку.
У 50-х – 60-х	роках теорія економічного зростання і існування слаборозвинених районів (теорія кумулятивної причинної обумовленості)	Г. Мюрдаль	існують початкова нерівність і певна жорсткість ринкової економіки. За подібних умов неможлива вільна гра ринкових сил, що веде до незбалансованого регіонального зростання
У 70-х роках XX ст.	теорія місцевого зростання	А. Льош	акцент був зроблений на здатності самого району мобілізувати місцевий потенціал, місцеві фінансові ресурси, стимулювати місцеве підприємництво, а також на здатності самого району адаптувати свій економічний розвиток до місцевих умов.
У 90-х роках XX ст.	теорія агломерації, або	П. Кругман, П. Ромер	економія, обумовлена збільшенням масштабів виробництва, має велике значення для

	просторової концентрації		компанії при виборі району своєї діяльності. Переваги агломерації витікають із спільного розміщення взаємозв'язаних виробництв.
1988 рік	концепція нерівномірного розвитку регіонів	О. Амос	дія інноваційних факторів суттєво посилюється хвилеподібним трендом розвитку. Адже активне впровадження інновацій завжди зростанням підприємницької активності через необхідність розробки нових товарів, а також прискоренням розвитку суміжних галузей. Оскільки всередині регіонів провідні галузі сконцентровані на певній території, це спонукає до утворення полюсів зростання. Але з плином часу імпульсів розвитку набувають і периферійні території, а довга хвиля розвитку переходить до них. Натомість центри зростання переходять на вищий щабель розвитку із вищими темпами зростання.
1991 рік	концепція циклічної сенситивності регіону	Р. Гордон	Автором вказується, що на сучасному етапі економічного розвитку в окремих регіонах відбувається скорочення ділових циклів до 10–15 років, а це підвищує внутрішньорегіональну диференціацію їхнього розвитку
2008 рік	концепції регіоналістики глобальної	В. Чужиков	виділяє такі визначальні фактори економічного зростання окремих територій. По-перше, це здатність регіону імплементувати в життя інноваційні технології, а також продукувати власні інновації. По-друге, надзвичайно важливою в умовах інтенсивного розвитку глобалізації є участь регіону у світогосподарських взаємодіях. Саме це дозволяє одні територіям стати лідерами за темпами економічного зростання, а інші –перетворитись на «економічну провінцію».
1995 рік	теорія нового регіоналізму	М. Кітінг	лягла в основу регіональної політики Європейського Союзу, метою якої є уникнення протистояння регіонів-донорів та реципієнтів
1995 рік	теорія регіонального планування	У.Ванноп	лише активна політика регулювання на наднаціональному та національному рівнях забезпечить зниження асиметрії розвитку територій, а також дозволить забезпечити стійкість міждержавного утворення, яким є Європейський Союз.
2000 рік	стратегія просторового планування	В. Солет, А. Фалузі	основний акцент має бути зроблений на підтримку відсталих регіонів. Основним інструментом регулювання територіальних диспропорцій може виступати розробка просторового плану розвитку. Зазначена ідея знайшла практичну реалізацію: так, в Європейському Союзі широко використовується просторове планування як на національному, так і на регіональному рівнях.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Динаміка регіональних показників асиметрій за доходами по Україні за
2006-2013 роки (σ -конвергенція)

Показник Роки	Розмах варіації (R)	Середньоквадратичне відхилення (σ)	К-т варіації за середньоквадратичним відхиленням (V)	Індекс Джині (Gini)	Індекс Тейла	
					Т-міра	L-міра
<i>Місцеві податки</i>						
2006	48,52	10,18	84,59	0,389	0,132	0,088
2010	59,79	13,05	84,44	0,402	0,129	0,102
2011	6,23	1,16	135,14	0,484	0,341	0,209
2012	0,56	0,092	259,87	0,893	0,203	0,417
2013	1,33	0,246	-620,24	-1,31	3,97	0,39
<i>Податкові надходження</i>						
2006	2877,47	615,82	106,22	0,452	0,246	0,110
2010	6151,44	1309,39	102,72	0,443	0,216	0,101
2011	4193,83	1161,07	84,19	0,409	0,137	0,059
2012	4812,29	1346,15	83,19	0,404	0,127	0,058
2013	5219,86	1434,12	83,53	0,405	0,124	0,058
<i>Субвенції на соціально-економічний розвиток</i>						
2006	5,817	1,205	230,65	0,833	0,407	0,071
2010	254,69	52,75	168,336	0,691	0,779	0,662
2011	214,33	42,41	214,44	0,776	0,703	0,426
2012	373,64	71,19	197,29	0,680	0,826	0,976
2013	167,49	32,92	191,67	0,679	0,756	0,058
<i>Єдиний податок</i>						
2006	81,81	18,85	74,61	0,354	0,084	0,047
2010	104,72	24,63	68,902	0,338	0,473	0,0351
2011	107,82	25,7	68,52	0,338	0,043	0,034
2012	306,09	66,98	73,809	0,349	0,059	0,046
2013	502,99	104,13	83,28	0,372	0,094	0,065
<i>Доходи без трансфертів</i>						
2006	4068,011	825,96	110,545	0,455	0,259	0,122
2010	7121,104	1512,67	99,6	0,435	0,199	0,122
2011	5056,05	1351,42	82,65	0,402	0,126	0,057
2012	5712,128	1543,73	81,249	0,397	0,115	0,055
2013	5907,28	1621,28	81,879	0,398	0,113	0,0549

Джерело: [Ошибка! Источник ссылки не найден., с.89-90]

Таблиця Б.2.

**Динаміка регіональних показників асиметрій за видатками по Україні за
2006-2013 роки (σ - конвергенція)**

Показник Роки	Розмах варіації (R)	Середньоквадратичне відхилення (σ)	К-т варіації за середньоквадратичним відхиленням (V)	Індекс Джині (Gini)	Індекс Тейла	
					T-міра	L-міра
<i>Капітальні вкладення</i>						
2006	468,63	88,69	138,87	0,517	0,403	0,345
2010	207,99	51,045	90,168	0,435	0,187	0,171
2011	329,01	76,725	107,96	0,499	0,300	0,206
2012	2679,05	380,187	158,399	0,606	0,596	0,329
2013	314,16	67,295	109,683	0,493	0,295	0,205
<i>Освіта</i>						
2006	748,75	166,18	42,61	0,225	0,049	0,007
2010	1706,14	391,73	42,55	0,226	0,048	0,008
2011	2142,09	456,41	42,86	0,223	,0048	0,005
2012	2547,35	557,85	43,31	0,226	0,047	0,006
2013	2629,88	577,23	42,84	0,223	0,049	0,007
<i>Охорона здоров'я</i>						
2006	695,54	159,36	55,47	0,282	0,000	0,006
2010	1673,49	363,34	54,09	0,278	0,005	0,002
2011	1822,98	411,69	56,94	0,289	0,006	0,005
2012	2381,30	519,15	58,95	0,295	0,013	0,005
2013	2364,08	518,62	56,92	0,287	0,004	0,003
<i>Соціальний захист і соціальне забезпечення</i>						
2006	375,17	80,26	42,58	0,224	0,047	0,009
2010	1370,99	274,618	43,39	0,225	0,046	0,007
2011	1583,54	320,43	42,64	0,222	0,048	0,008
2012	1904,53	380,18	42,16	0,220	0,050	0,008
2013	2117,4	422,46	41,19	0,216	0,053	0,011
<i>ЖКГ</i>						
2006	694,29	183,41	131,93	0,556	0,448	0,236
2010	358,81	85,26	99,23	0,470	0,245	0,125
2011	640,77	172,99	110,48	0,485	0,300	0,153
2012	2679,05	584,476	158,39	0,606	0,596	0,329
2013	649,42	170,81	119,74	0,518	0,362	0,180

Джерело: [Ошибка! Источник ссылки не найден., с.89-90]

Додаток В

Таблиця В.1.

Характеристика основних фінансових механізмів підвищення конкурентоспроможності реального сектора економіки регіонів України

Фінансовий механізм	Законодавче та інституційне забезпечення	Фінансове забезпечення	Фінансове регулювання	Дозволить забезпечити
Стимулювання формування та розвитку регіональних „точок зростання” вітчизняної економіки СЕЗ, ТПР, індустріальні парки, кластери тощо)	Закон України „Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон”, окремі закони для кожної спеціальної економічної зони, Закон України „Про індустріальні парки”, Податковий кодекс; Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Агентства регіонально розвитку	Інвестиції вітчизняних та зарубіжних інвесторів, власні кошти підприємств, кредити, кошти державного та місцевого бюджетів, цільове фінансування на безповоротній основі, використання коштів державних цільових субсидій.	Різні види пільг та стимулів, в тому числі зовнішньоторговельних, фіскальних, валютно-фінансових, адміністративних. Пільги можуть охоплювати податкову базу (прибуток на дохід, вартість майна), окремі її компоненти (амортизаційні відрахування, витрати на зарплату, транспорт тощо), рівень податкових ставок тощо. пільгові кредитні ставки	– активізація зовнішньої торгівельної діяльності та залучення іноземних інвестицій; – „точки зростання” у вигляді окремих підприємств забезпечать розвиток підприємств з сумісних виробництвом; – створення нових робочих місць та підвищення рівня зайнятості населення; – підйом депресивних територій та вирівнювання міжрегіональних диференціацій;
Фінансування інноваційного розвитку суб’єктів господарювання регіону	Закони України „Про інноваційну діяльність”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків”, „Про інститути спільного інвестування”; Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами, Регіональні центри інноваційного розвитку	Внутрішні джерела: власні кошти підприємств-прибуток, амортизаційні відрахування та зовнішні: кошти державного та місцевого бюджету, кошти одержані від приватизації майна; особисті заощадження громадян, кредити фінансово-кредитних установ; кошти позабюджетних фондів, венчурне фінансування	Пільгове оподаткування прибутку, ПДВ, застосування методів прискореної амортизації основних фондів, пільгові ставки кредитування, митні пільги, інвестиційний податковий кредит, звільнення від податку на майно, земельного та транспортного податків	– активізація інноваційної діяльності підприємств; – випереджаючий інноваційний розвиток регіону;

Фінансовий механізм	Законодавче та інституційне забезпечення	Фінансове забезпечення	Фінансове регулювання	Дозволить забезпечити
Залучення іноземного капіталу та регулювання діяльності зарубіжних ТНК	<p>Закон України „Про зовнішньо-економічну діяльність», „Про режим іноземного інвестування», «Про захист іноземних інвестицій» ,</p> <p>двосторонні угоди та багатосторонні угоди.</p> <p>Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами</p> <p>Міністерство закордонних справ, Комітет з питань європейської інтеграції, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України</p>	Приватний капітал, інвестування, прями, портфельні іноземні інвестиції в Україну	Створення системи державного регулювання трансфертного ціноутворення; фінансовий нагляд та контроль; низькі (нульові) ставки оподаткування, лояльна регулятивна політика, „податкові гавані”	<ul style="list-style-type: none"> – притік іноземного капіталу забезпечує нові податкові та бюджетні надходження; – створення нових робочих місць; – розвиток кооперації з вітчизняними підприємствами суміжних галузей;
Регулювання діяльності вітчизняних фінансово-промислових об'єднань та функціонування вітчизняних ТНК	<p>Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні» „Про акціонерні товариства”, „Про захист економічної конкуренції”;</p> <p>Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами, Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Міністерство фінансів</p>	Приватний капітал, прями та портфельні іноземні інвестиції в Україну	Створення системи державного регулювання трансфертного ціноутворення; фінансовий нагляд та контроль; ставки оподаткування	<ul style="list-style-type: none"> – до того як вийти на міжнародний рівень вітчизняні корпорації довго успішно працюють на вітчизняному ринку та забезпечують фінансові надходження; – розміщення національних капіталів поза межами України розширює їх можливості щодо диверсифікації виробництва, оптимізації процесів логістики; створення нових суб'єктів економічної діяльності;
Стимулювання розвитку державно-приватного партнерства	<p>Закони України „Про державно-приватне партнерство”, „Про концесії”, „Про угоди та розподіл продукції”, „Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг”, „Про оренду державного і комунального майна”, „Про лізинг”, „Про місцеве самоврядування в Україні”, „Про місцеві державні адміністрації”, „Про здійснення державних закупівель”;</p> <p>Відсутній центральний уповноважений орган державного управління з питань державно-приватного партнерства, тому ця функція виконується різними міністерствами Кабінету Міністрів України</p>	Співфінансування, внутрішнє інвестування, державне фінансування за рахунок державного та місцевих бюджетів; використання кредитних ресурсів	Пряма державна підтримка (часткове фінансування проекту, погашення відсотків по кредитах), податкові канікули; надання державних та місцевих гарантій; державні замовлення; гарантування державою проектних ризиків	<ul style="list-style-type: none"> – зниження тиску на державний бюджет через залучення приватних коштів в інфраструктуру; – активізація внутрішнього інвестування; – реалізація програм комунального господарства, будівництва доріг; – надання базових інфраструктурних послуг – будівництво та утримання шкіл, закладів культури, охорони здоров'я

1. Проект створення індустріального парку на земельній ділянці 25 га у м. Львові.
2. Проект створення індустріального парку на земельній ділянці 66,9 га у м. Броди
3. Проект створення індустріального парку на земельній ділянці 33,2 га у смт. Красне, Буський район
4. Проект створення індустріального парку на земельній ділянці 20 га у м. Жидачів
5. Проект створення індустріального парку на земельній ділянці 15 га у с. Воля-Висоцька, Жовківський район
6. Проект створення індустріального парку на земельній ділянці 47 га у м. Дубляни, Жовківський район
7. Проект створення індустріального парку на земельній ділянці 47 га у смт. Куликів, Жовківський район
8. Проект створення індустріального парку на земельній ділянці 22,7 га у с. Липники, Жовківський район.
9. Проект створення індустріального парку на земельній ділянці 210,4 га у с. Павлів, Радехівський район
10. Проект створення індустріального парку на земельній ділянці 162 га у с. Бердихів, Яворівський район
11. Проект створення індустріального парку на земельній ділянці 200 га у с. Терновиця, Яворівський район

Рис. В.1. Карта-розміщення індустріальних парків у Львівській області*

*Джерело: офіційний сайт Львівської обласної державної адміністрації